



Цайны Их зам ба  
СОЁЛЫН ӨВ

the Great Tea Road  
and Cultural Heritage

茶叶之路与文化遗产

# “ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”

Эрдэм шинжилгээний хурал

Хаана: Соёлын өвийн үндэсний төвийн “Өв-Эрдэнэ” театр  
Хэзээ: 2024 оны 11 дүгээр сарын 30-ны өдөр Бямба гаригт

Улаанбаатар, 2024

## АГУУЛГА

1. Монгол цайны ёслолыг музейн оролцоотой өвлөн уламжлуулах нь 10  
**С.Энхнаран**
2. Цайны зам ба цайны хэрэглээ 30  
(Монголын үндэсний музейн жишээн дээр)  
**Ч.Туулцэцэг**
3. Монгол дахь “Цайны их зам”-ын аялал жуулчлал, эдийн засгийн үр нөлөө 57  
**Д.Гэрэлтөв**  
**Ц.Эгшиг**
4. Цайны их зам ба эдийн засгийн коридорын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх асуудалд 74  
**Д.Дашхорлоо**  
**Н.Энхмагнай**  
**О.Сүхбаатар**

|                            |  |     |
|----------------------------|--|-----|
| 5.                         | “Цайны замаас Монголын “Шинэ Торгон зам”-ын коридор хүртэл: түүхэн тусгал ба Орос, Монгол, Хятадын орчин үеийн хамтын ажиллагаа” хамтарсан төслийн тухай товч мэдээлэл   | 93  |
| <b>Ц.Энхчимэг</b>          |  |     |
| <b>С.Цолмон</b>            |  |     |
| 6.                         | Хятад, Монгол, Орос гурван орны харилцаа хамтын ажиллагааг бэхжүүлж, Түмэн бээрийн цайны замыг хамтран Дэлхийн өвд бүртгүүлэх ажлын хэрэгжилтийг түргэтгэх (орчуулгатай) | 103 |
| <b>Ван Фэнжү</b>           |  |     |
| 7.                         | Түмэн бээрийн цайны замыг үндэстэн дамнасан хамтран дэлхийн өвд бүртгүүлэх ажлын техникийн ажлын явц   | 111 |
| <b>Ван Мин</b>             |  |     |
| 8.                         | Түмэн бээрийн цайны зам ба Бүс ба зам  | 119 |
| <b>Чен Гуанюань</b>        |  |     |
| <b>Гэрэл зургийн цомог</b> |  | 139 |

# CONTENT

|    |   |    |
|----|---|----|
| 1. | Transmission of the Mongolian Tea Ceremony In Collaboration with the Museum         | 18 |
|    | <b>S.Enkhnarán</b>  |    |
| 2. | Tea Road and applications of tea  | 41 |
|    | <b>Ch.Tuultsetseg</b>   |    |
| 3. | The Impact of the Tea Road on Regional and Mongolia's Culture, Tourism, and Economy | 64 |
|    | <b>D.Gereltuv</b><br><b>Sh.Egshig</b>   |    |
| 4. | Considerations for Tourism Development on the Tea Road and Economic Corridor        | 82 |
|    | <b>D.Dashkhorloo</b><br><b>N.Enkhmanlai</b><br><b>O.Sukhbaatar</b>                  |    |

|    |   |     |
|----|---|-----|
| 5. | Overview of the joint project “From the Tea Route to the Mongolia ‘New Silk Road’ Corridor: Historical Reflections and Modern Cooperation between Russia, Mongolia, and China.” | 96  |
|    | <b>S.Enkhchimeg</b><br><b>S.Tsolmon</b>   |     |
| 6. | Overview of. China’s Preparations for the Joint Nomination of the Great Tea Route   | 103 |
|    | <b>Fengzhu Wang</b>   |     |
| 7. | Progress of Technical Work on the Joint Transnational World Heritage Nomination of the Great Tea Route  | 111 |
|    | <b>Ming Wang</b>  |     |
| 8. | Great Tea Route and Arc Route   | 119 |
|    | <b>Guanyuan Chen</b>  |     |
|    | <b>Photo album</b>  | 139 |

# 目录

- 1 通过博物馆参与蒙古茶文化的传承与推广 25  
C. 恩和那兰  
/蒙古国立文化艺术大学附属文化研究所学术研究员/
- 2 茶道与饮茶方式 51  
Ч. 图拉测测额  
蒙古国国家博物馆学术研究中心主任, 博士
- 3 蒙古国及区域文化、旅游、经济中万里茶道的影响 70  
Д. 格日勒图布、ИИ. 额格石格
- 4 关于茶叶之路与经济走廊旅游发展的问题 89  
Д. 达沙浩尔拉、H. 恩和马嘎奶、O. 苏和巴特尔
- 5 “从茶道到蒙古‘新丝绸之路’走廊: 历史反射与俄、蒙、中当代合作”联合项目简介 99  
И. 恩和其木格、C. 朝丽梦

|   |                         |     |
|---|-------------------------|-----|
| 6 | 万里茶道联合申遗中国筹备工作概述<br>王凤竹 | 103 |
| 7 | 万里茶道跨国联合申遗技术工作进展<br>王敏  | 111 |
| 8 | 万里茶道与一带一路<br>陈光源        | 119 |
|   | 照片                      | 139 |

## УДИРТГАЛ

Монголчууд цайг Өрнө дахинд анх хүргэж, танилцуулахад чухал хувь нэмэр оруулсан ард түмэн юм. Хаант Орос, Манж Чин улсын хооронд Буурын голд хил тогтоох хэлэлцээ явагдаж Найралт төвийн 5 дугаар он буюу 1727 оны 8-р сарын 20-нд түүхнээ “Буур”-ын хэмээн тэмдэглэгдэн үлдсэн гэрээг байгуулжээ. “Буурын гэрээ”-г байгуулснаар Хаалганаас Хиагт хүртэл худалдааны тогтмол зам бий болж тухайн үед Чин гүрний эрхшээлд байсан Монголчуудын нийгэм, эдийн засагт зохих хэмжээгээр нөлөө үзүүлжээ.

Энэ замаар цай голдуу эд барааг тогтмол тээвэрлэх болж, түүхэнд “Цайны Их зам” хэмээн нэрлэгдэн, хурдан хугацаанд олон улсын худалдааны нэг гол зам болсон байна.

“Цайны Их Зам” нь гурван улсыг дамжин дэлхийтэй холбогдож ирсэн бөгөөд цайг дэлхийн гол ундаа болж, цайны соёлыг дэлхий даяар түгээхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулсан билээ. Цайны худалдаа нь 200 гаруй жил үргэлжилэн Хятад, Монгол, Орос болон Өрнө Дорнын соёлын солилцоход томоохон үүрэг гүйцэтгэсэн хэмээн үздэг. Цай нь тариалангийн талбай, цайны зам, боомт, тосгон, худалдааны төвүүд, үйлдвэр, агуулах, сүм дуган гэх мэт соёлын биет өв, мөн цай бэлтгэх арга ухаан, цайны ёслол, зан үйл гэх мэт соёлын биет бус өвийг дэлгэрүүлэн үлдээжээ.

Монгол дахь ЮНЕСКО-ийн итгэмжлэгдсэн Төрийн бус байгууллага болох “Байгаль, соёлын өвийг хамгаалах сан”, “Хөшөө дурсгал, дурсгалт газрын Олон улсын Зөвлөлийн Монголын Үндэсний Хороо (ИКОМОС-ICOMOS)”-той хамтран 2017 онд ОХУ болон БНХАУ-ын ИКОМОС-ийн Үндэсний хороодтой харилцан хэлэлцэж, “Цайны их зам дагуух Соёлын өвийн газрууд” гэсэн Соёлын өвийн зүйлийг Дэлхийн өвд хамтран нэр дэвшүүлэх санаачилга гарган бэлтгэл судалгааны ажлыг эхлүүлсэн юм.

“Цайны Их Зам”-ыг Дэлхийн өвд хамтран нэр дэвшүүлэх ажил 2023-2024 онд Монгол, Хятад Улсын хооронд идэвхжин харилцан ажлын айлчлал, уулзалт хийж, судалгааны ажил зохион байгуулж эхэлсэн.

Энэ хүрээнд Соёлын өвийн үндэсний төв, БНХАУ-аас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамтай хамтран “Цайны их зам ба соёлын өв” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлыг Улаанбаатар хотноо 2024 оны 11 дугаар сарын 30-ны өдөр Соёлын өвийн үндэсний төвийн “Өв-Эрдэнэ” театрт танхим болон цахим хослуулан зохион байгуулсан бөгөөд хуралд Соёлын өвийн үндэсний төв, БНХАУ-аас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамны төлөөлөл, Нийслэлийн Соёл, урлагийн газар, СУИС-ийн Соёл, урлаг судлалын хүрээлэн, Монголын Үндэсний музей, Улаанбаатар аялал жуулчлалын холбоо, Цайны зам хөгжил сан, Гарри Трип аялал жуулчлалын агентлаг, БНХАУ-аас Хятадын Архитектурын түүхийн хүрээлэн, Ү-Ишан хотын Түмэн бээрийн Цайны Замын Соёл судлалын нийгэмлэг зэрэг хоёр улсын албаны хүмүүс, эрдэмтэн судлаачид, энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхэлдэг хувийн хэвшлийн төлөөлөл оролцсон юм.

Соёлын өвийн үндэсний төвөөс “Цайны их зам ба соёлын өв” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хуралд хэлэлцүүлсэн Монгол, Хятадын судлаачдын 8 илтгэлийг Монгол, Англи, Хятад хэлээр хурлын эмхэтгэлийг гаргаж, олон нийтэд хүргэж байна.

Тус хурлын эмхэтгэлд орсон илтгэлүүдээр дамжуулан “Цайны Их Зам”-ыг Дэлхийн өвд Монгол, Хятад, Орос гурван улс хамтран нэр дэвшүүлэх үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх, эрдэмтэн судлаачдыг холбох, судалгааг эрдэм шинжилгээний эргэлтэд оруулж, түгээх, сурталчлах зэрэг олон талын ач холбогдолтой хэмээн үзэж байна.

Эрдэм шинжилгээний хурлыг зохион байгуулахад дэмжлэг үзүүлсэн БНХАУ-аас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамны Соёлын зөвлөх, Улаанбаатар дахь Хятадын Соёлын төвийн захирал Ли Жи, Нэгдүгээр нарийн бичгийн дарга Үүрийнтуяа, орчуулагч Дүүрэнжаргал, Хашчимэг, Монгол дахь ЮНЕСКО-гийн итгэмжлэгдсэн ТББ – “Байгаль, соёлын өвийг хамгаалах сангийн тэргүүн, доктор Н.Уртнасан, Эртний эдлэл цуглуулагч Ц.Батсайхан, “Цайны зам хөгжил сан”-гийн Гүйцэтгэх захирал Ц.Шүрэнчимэг, “Гарри Трип” аялал жуулчлалын агентлагийн Гүйцэтгэх захирал Т.Хонгорзул нарт талархал илэрхийлье.

Соёлын өвийн Үндэсний төв

# INTRODUCTION

The Mongolian people played a pivotal role in introducing tea to the West. On August 20, 1727, during negotiations between Tsarist Russia and the Manchu Qing Empire along the Buur River, a treaty known in history as the “Treaty of Buur” was signed. This agreement established a formal border and led to the creation of a permanent trade route from Kalgan (Zhangjiakou) to Khiagt (now Altanbulag). The route had notable socio-economic impacts on Mongolians, who at the time were under Qing rule.

Tea and other goods were regularly transported along this corridor, which came to be known in history as the “Great Tea Road.” It quickly grew into one of the major international trade routes of its era.

Spanning three nations, the Great Tea Road served as a bridge between East and West, playing an instrumental role in the global spread of tea culture and in establishing tea as one of the world’s most beloved beverages. Over more than 200 years, the tea trade significantly contributed to cultural exchange among China, Mongolia, Russia, and the broader East–West sphere.

Tea has left its mark not only through its trade routes but also by shaping a wide array of cultural heritage assets. These include tangible sites such as tea fields, transport corridors, ports, villages, market centers, production facilities, warehouses, and monasteries—as well as intangible cultural heritage in the form of tea-making techniques, ceremonial practices, and traditional customs.

In 2017, Mongolia’s UNESCO-accredited NGO, the Nature and Cultural Heritage Protection Foundation, in collaboration with the Mongolian National Committee of ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), initiated joint discussions with their counterparts in Russia and China. Together, they proposed a multi-nomination entitled “Cultural Heritage Sites along the Great Tea Road” for inscription on the World Heritage List.

By 2023–2024, this collaborative initiative intensified between Mongolia and China through a series of reciprocal visits, meetings, and joint research projects

focused on heritage documentation and nomination planning.

As part of ongoing efforts to nominate the Great Tea Road for World Heritage recognition, the National Center for Cultural Heritage of Mongolia, in cooperation with the Embassy of the People's Republic of China in Mongolia, organized an academic conference titled "The Great Tea Road and Cultural Heritage" on November 30, 2024. The hybrid-format event was held at the "Uv-Erdene" Theatre of the National Center for Cultural Heritage in Ulaanbaatar, with both in-person and virtual participation.

The conference gathered representatives from:

- The National Center for Cultural Heritage of Mongolia
- The Embassy of the People's Republic of China in Mongolia
- The Ulaanbaatar City Department of Culture and Arts
- The Institute of Culture and Arts Studies at the Mongolian University of

Arts and Culture

- The National Museum of Mongolia
- Ulaanbaatar Tourism Association
- Tea Road Development Foundation
- Happy Trip travel agency
- China's Institute of Architectural History
- Wuyishan City's Cultural Society for the Ten-Thousand-Mile Tea Road

Participants included officials, scholars, researchers, and representatives of private sector organizations involved in cultural heritage, tourism, and tea road studies from both Mongolia and China.

The National Center for Cultural Heritage of Mongolia has compiled and published the proceedings of the academic conference "The Great Tea Road and Cultural Heritage", featuring eight presentations by Mongolian and Chinese researchers. The compilation is available in Mongolian, English, and Chinese and is now accessible to the public.

These papers collectively aim to advance the joint nomination of the Great Tea Road to the World Heritage List by Mongolia, China, and Russia. The initiative helps foster academic collaboration, connect researchers, and promote public awareness through the dissemination of scholarly findings.

Special thanks are extended to individuals and organizations that supported the organization of the conference, including:

- Mr. Li Ji, Cultural Counselor of the Embassy of the People's Republic of China in Mongolia
- Ms. Ürintuya, First Secretary

- Translators Duurenjargal and Khashchimeg
- Dr. N. Urtnasan, President of the Nature and Cultural Heritage Protection Foundation, a UNESCO-accredited NGO in Mongolia
- Mr. Ts. Batsaikhan, collector of antiquities
- Ms. Ts. Shurenchimeg, Executive Director of the Tea Road Development

Foundation

- Ms. T. Khongorzul, Executive Director of Happy Trip travel agency

National Center for Cultural Heritage

# 介绍

蒙古人是将茶叶最初引入并推广至西方世界做出重要贡献的民族。在沙皇俄国与满清帝国之间为确定布尔河边界而进行的谈判期间，于“和睦之年”五年，（1727年）8月20日签订了《布尔条约》。《布尔条约》确立了从哈尔滨到恰克图的定期贸易路线，对当时处于清朝统治下的蒙古人的社会经济产生了重大影响。这条路线用于定期运输货物，主要是茶叶，历史上被称为“茶叶之路”，并迅速成为一条主要的国际贸易路线。

通过这条路线，茶叶成为了主要的常规运输商品，在历史上被称为“茶叶之路”，并迅速发展成为国际贸易的一条重要通道。

“茶叶之路”穿越三个国家，与世界相连，为茶叶成为世界主要饮品以及茶文化传播至全球做出了宝贵贡献。茶叶贸易持续了200多年，普遍认为其在中国、蒙古、俄罗斯以及西方文化之间的交流中扮演了重要角色。茶叶留下了丰富的文化遗产：包括茶园、茶道沿途的驿站、港口、村庄、贸易中心、工厂、仓库、寺庙等物质文化遗产；以及茶叶制作技艺、茶道仪式、饮茶习俗等非物质文化遗产。

蒙古境内的联合国教科文组织认证非政府组织-“保护自然与文化遗产基金会”与“国际古迹遗址理事会蒙古国家委员会”合作，2017年与俄罗斯联邦及中国的国家委员会共同协商，提出“茶叶之路沿线文化遗产地”作为跨国联合申报世界遗产的倡议，并启动了前期研究与准备工作。2023-2024 年间，“茶叶之路”联合申遗工作中蒙两国间积极推进，通过互派工作代表团，召开会议及联合开展学术研究，筹备工作已正式展开。

在此背景下，蒙古国国家文化遗产中心与中国驻蒙古国大使馆合作，于2024年11月30日在乌兰巴托国家文化遗产中心“乌布额尔德尼”（遗产瑰宝）剧场以会场和线上相结合的方式举办了以“伟大的茶路与文化遗产”为主题的学术研讨会。来自两国的官员和科学家，包括蒙古国国家文化遗产中心、中国驻蒙古国大使馆、乌兰巴托文化艺术部、蒙古国立科技大学文化艺术学院、蒙古国家博物馆、乌兰巴托旅游协会、茶路发展基金会、快乐旅行社、中国建筑历史研究所、湖北省十堰市武当山茶文化研究会以及从事该领域研究的私营部门代表出席了此次研讨会。蒙古国国家文化遗产中心正在以蒙古语、英语和中文出版会议论文集，其中收录了参加以“茶叶之路与文化遗产”为主题的会议论文集内容被认为蒙古国和中国研究人员的 8 篇论文，并向公众开放。

通过本次会议论文集集中的发言被认为具有诸多益处，包括激活蒙古、中国和俄罗斯联合申报“茶叶之路”世界遗产、联系学者、向学术界介绍、传播和推动研究等。感谢中国驻蒙古国大使馆文化顾问、乌兰巴托中国文化中心主任李峙、秘书长乌日音图雅、翻译都仁吉日嘎乐，中文翻译哈斯其木格，联合国教科文组织认可的蒙古国非政府组织“自然与文化遗产保护基金会”负责人那.乌尔特纳森博士，文物收藏家车.巴特赛汗，“茶路发展基金会”执行主任车.舒润其木格，“快乐之旅”旅行社执行主任特.洪戈尔珠拉对组织本次研讨会给予的大力支持。

## МОНГОЛ ЦАЙНЫ ЁСЛОЛЫГ МУЗЕЙН ОРОЛЦООТОЙ ӨВЛӨН УЛАМЖЛУУЛАХ НЬ

*С.Энхнаран<sup>1</sup>*

*СУИС-ийн харьяа Соёл урлаг судлалын  
хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан*

**Хураангуй:** Монголын цайны ёслол нь монголчуудын мөн чанар (identity), соёлын биет бус өв болохын хувьд түүнийг музейгээр дамжуулан өвлөн уламжлуулах оролдлого, арга замыг хайн, тайлбарлан таниулж буй талаар өгүүлнэ.

Монгол Улсын Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуульд “Ард түмний билэг авьяас, мэдлэг, туршлага, эрдэм ухаан, ур чадварын тодорхой илэрхийлэл болон биет бусаар өвлөгдөн уламжлагдаж ирсэн түүх, угсаатны судлал, ардын билэг, зан үйл, ур хийц, арга барил, дэг сургууль, урлаг, шинжлэх ухааны ач холбогдол бүхий дараах оюуны соёлын үнэт зүйлийг соёлын биет бус өвд хамааруулна” хэмээн заасан бол Монгол Улсын Музейн тухай хуульд “музей нь соёлын үнэт зүйлийг бүртгэх, цуглуулах, хадгалж хамгаалах, судлах, сурталчлах, түгээн дэлгэрүүлэх чиг үүрэг бүхий ашгийн төлөө бус соёл, эрдэм шинжилгээний байгууллага” (2021) хэмээн соёлын биет бус өвийг соёлын үнэт зүйлийн хувьд музейд хамааралтай болохыг тодорхойлсон. Музейн олон улсын хороо (ICOM)-ны “музей нь биет болон биет бус өвийг судлах, цуглуулах, хадгалан хамгаалах, тайлбарлан таниулах, дэлгэн үзүүлэх зорилготой хэмээн биет бус өвийг шууд утгаар хамааруулсан байгаа. Энэ нь монголчуудын цайны ёслол нь соёлын биет бус өв буюу соёлын үнэт зүйл болох музейгээр дамжуулан өвлөн уламжлагдах боломжтой болгож байгаа бөгөөд Монгол Улсын Боловсрол, соёл, Шинжлэх ухааны сайдын тушаал /2019.11.29, А/759/-аар “үндэсний уламжлалт цай ундаа хийх арга” нэрээр Монгол Улсын яаралтай хамгаалах шаардлагатай соёлын биет бус өвийн үндэсний бүртгэл, “Уламжлалт арга ухаан” айн арван хоёр дугаарт бүртгүүлсэн байдаг.

Монголчуудын уламжлалт аж ахуйгаас улбаалсан идээ, ундаагаа зан үйл, ёс заншлаар баяжуулан өөрсдийн ижилсэл, зан заншил, өнгө төрхийг бүтээсэн байдаг. Жишээлбэл, Өндөр гэгээн Занабазар (1635-1723) “гүүний үүрс гаргах”, “ууц таллах” зан үйлээр айл хотлын зочлох, ярилцах (мэндлэх, хуучлах, дурсах), айлсах, хамтрах, хөдөлмөрлөх, цэнгэх, хөгжилдөх, дайлах, айраг бэлдэх, эрэмбэ дарааллаар суух, хүндэтгэх, хишиг өгөх, хуваалцах үйлийн эцэст хүртэх, зооглох болгон баяжуулсан байна. Үүгээр Өндөр гэгээн хүн уламжлалт хоол тэжээлээр өөрсдийн ёс заншил, зан төлөвийг бүтээж бусдаас ялгарч, монгол хүн болохыг, ямарваа зан үйл, ёслолгүйгээр ууж идэх нь хүнээс бүү хэл адгууснаас ялгаагүй болохыг бидэнд ухааруулан өвлүүлсэн юм. Үүнийг Жудит Фаркуар хоол тэжээл хүний хэлбэр, зан төлөвийг бүтээж, хүнд эрх чөлөө өгдөг ингэхдээ идээ ундаа нийгмийн статусыг, шүүс идээ хүч чадлын эх үүсвэр болдог гэжээ.

Монголчууд цайг төрөл бүрийн зан үйлээр баяжуулан ёслол төгөлдөр болгон хүртэх уламжлал бидний дунд хадгалагдан өнөөг хүрч, монголын музейнүүдэд өвлөн уламжлах арга зам хайн төрөл бүрийн арга үйл ажиллагаа зохион байгуулах оролдлого хийж байгаа билээ. Үүнд, Чойжин ламын сүм музей “Өглөөний цайтай музей, VIP Tour” (2023), Бүрэгхангай музей “Бүрэгхангай цай” боловсролын ажил (2013-2015), Монголын угсаатны гэр музей “Цайны ёслол event” (2022) үйл ажиллагаануудыг зохион байгуулжээ.

Чойжин ламын сүм музей нь жуулчдад зориулсан үйл ажиллагаандаа тусгайлан барьсан цомцог гэрт цай чанах, аягалах, жуулчдад цай барих, цайг хүндэтгэх ёслолтой бөгөөд үүнд хэдэнтээ хамрагдсан жуулчны компанийн оператор “музей музейгээрээ байх, цай чанах орчноо бодолцох, үйл ажиллагааг тогтмолжуулах, маркетинг, сурталчилгаа, музейн үзмэр биш” хэмээн музей дэх соёлын биет өвийн уламжлалд эргэлзэж буйгаа нуугаагүй билээ.

Нутгийн ард иргэдийн оролцоотой 2014 онд байгуулсан Бүрэгхангай музейд цайны боловсролын ажлыг эхлүүлэх үндэслэл нь тухайн нутагт төрж, аж төрсөн номч лам Агваанишсамбуу (1847-1896), түүний “Цай чанахад найруулах таван эдийн чадал тэргүүтнийг үзүүлэгч чухал хэрэгтэй захиас хэмээх оршвой”, “Аяга цайны бага боть” бүтээл байлаа. Эдгээр бичмэл номыг “Шашны дээд сургуулийн С.Пүрэвжамц 1980 оны үед Буриадад явахдаа буриадын хамба, өөрийн шавь Лувсанжамба гэж олж ирсэн бөгөөд тэр үед хуулагч машинаар хэдэн хувь хуулж, эхийг нь буцаасан” байна. Тэр бээр эл шастир судартаа цайны идээ бэлдэх, цай чанах, цай

өргөх, цай, давс, усны гарал үүслийг тодруулах, цай уух, лус савдгийг аргадах, хангайд цай өргөх, цайгаар эмчлэх, аяны цай хийх тухай бичиж үлдээсэн бөгөөд нь Бүрэгхангай цайны боловсролын ажлын агуулга, арга зүй болж, тус ажлын судалгаанд соёл өв, музей судлаач, эрхзүйч, ургамал судлаач ажилласан юм. Бүрэгхангай музейд Агваанишсамбуугийн өв бий болгохдоо, түүний баримал бүтээлгэх, Өнчин янзаганы үг, тарваганы үг зэрэг зохиолуудыг “Нутгийн ан амьтад”, “Нутгийн жигүүртэн” уран зургууд, сударт тэмдэглэж үлдээсэн цайны жор технологийг ургамал, цайны хэрэгслээр төлөөлүүлэн биет өвд шилжүүлэн, цуглуулга бүрдүүлэлт хийсэн байдаг (Зураг 1. үз). “Цай чанахад найруулах таван эдийн чадал тэргүүтнийг үзүүлэгч чухал хэрэгтэй захиас хэмээх оршвой” бүтээлд 5-н зүйлийн цайны ургамал, цайны жор технологи, цайны сав суулга, тогоо шанагыг тэмдэглэсэн байна.



Зураг 1. Бүрэгхангай музей дэх цайны хэрэгсэл

Ингээд, эрхзүйч Орон нутгийн засаг захиргаа, нутгийн ард иргэдийн оролцоо, байгаль орчин, ойн болон ургамлын сан, хамтын ажиллагаа, харилцааг эрхзүйн хүрээнд тодруулах, соёл өв, музей судлаач цайны жор, технологийг сэргээн музейгээр дамжуулан өвлүүлэх боловсролын ажлын агуулга зохиох, ургамал судлаач сударт дурдагдсан таван зүйлийн цайны ургамлыг нутгаас нээх, түүх, хатаах технологийг тодруулах музей, соёлын өвийн болон хээрийн судалгааны ажлыг гүйцэтгэсэн юм.

Ургамал судлаач Бүрэгхангай уулаас дараах гурван зүйлийн цайны ургамлыг нээн олж, нутгийн ардуудад ургамлыг таниулах, түүх, хатаах заах ёстой байсан бөгөөд ургамлын хатаамлыг Бүрэгхангай музейд 2014 онд дэглэн үзүүлсэн. Үүнд:

1. Compound flower family, cocalial L. -Iguushin genus, C.Hastata L. -Switch E species, tamir mount, buregkhangai.

2. Nettle family, nettle species, cannabia-olemig nettle species, buregkhangai.

3. Geraniaciae - premium genus, geranium L. Genus, G.Pratense L. Genus, tseenet, buregkhangai ургамлууд байна.

Соёл өв, музей судлаач Бүрэгхангай музейд нутгийн иргэдийн оролцоонд түшиглэн цайны ёслолыг боловсрол танин мэдэхүйн интерактив ажил болгон тогтмолжуулах даалгавартай байв. Үүнд:

1. Цайны нэр өгөх: Бүрэгхангай цай

2. Нутгийн ард олны оролцоотойгоор амтлахууд нийцсэн цай чанах

3. Зорилтот хэрэглэгчдэд зориулсан цай хийх

4. Сав баглаа боодол үйлдэх

5. Амьдралд хэвшүүлэх

6. Амьжиргааг дэмжих

7. Цайны ёслолд оролцогчдыг суудал бариулах (энэ үед хэрхэн суух, цайг хэрхэн барих, хэрхэн уух, цайны ёслолын үед юу бодож байх талаар зааварлана)

8. Цайны идээ тэргүүтнээ бэлтгэх

9. Гал үүтгэх, галд өргөл өргөх

10. Цай чанах (сүлэх, амтлах, самрах зэрэг бусад зан үйлийг гүйцэтгэнэ)

11. Цайг зориулалтын саванд юүлэх

12. Хангай дэлхийд дээж өргөх

13. Цайг зочдод аягалж барих

14. Цайг ерөөх (тэжээлэг чанар болон анагаах чадвартай болгох агуулга бүхий)

15. Цай уух эдгээр болно.

Дээр дурдсан 15-н ажлын 1-5 дахь зүйлүүд музей, олон нийтийн оролцоо, идэвхтэй хөтөлбөрийн арга зүйн чиглэл бөгөөд 6-15 дахь зүйлүүд Агваанишсамбуугийн сударт бичиж үлдээсэн мөн монголчуудын дунд өнөө

хүртэл уламжлагдан ирсэн цайтай холбоотой зан үйлүүд юм. Энд 9; 12; 14-р зан үйлийг тайлбарлах бөгөөд монголчууд гал үүтгэх, галд өргөл өргөхдөө

“Хөгж хөгж

Хөх ямаа шарж өгнө

Улалз улалз

Улаан ямаа шарж өгнө

Бадар бадар

Балганатай шар тос өргөнө”

хэмээн галдаа шившиж, өөх тос өргөдөг байна. Хангай дэлхийд цай өргөх зан үйлийг ихэвчлэн айлын эмэгтэйчүүд амьдран суугаа нутгийн хараатай хайрхны эзэн савдгийг аргадан үйлдэнэ. Жишээлбэл, Улаанбаатар хотын олонх эмэгтэйчүүд өмнө зүгт орших Богд ууландаа наманчлан, цайны дээжээ

“Суусан суудал буусан буудал минь

Хаан Чингисийн савдаг минь

Хатан Туулын эх лус минь

Хайрханы өвөртөө чуулж байна

Хайр энэрэлдээ өршөөж хайрла

Хатан хэвлийдээ багтааж хайрла

Урьдаас угтаж, хойноос дагаж өршөө”

хэмээн өргөдөг, Чингэлтэй, Баянзүрх хайрхны ар өвөрт хараа бараатай амьдардаг бол эдгээр хайрхны нэрийг оруулан шивших зэргээр цайны дээжээ өргөдөг байна. Нутгийн ард иргэдийн дунд цайны тэжээлэг чанар болон анагаах чадвартай болгох арвин баялаг агуулга, үгтэй ерөөл байна. Тухайлбал, 2023 онд Ховд аймгийн Дөргөн сумын 10 настай охин А.Төвнандин дараах цайны ерөөлийг хэлсэн юм. Үүнд:

“Жаа, цай шингэн боловч идээ идээний дээж

Цаас нимгэн боловч номоо дэвэлгэнээ

Ирсэн күмүнд барьдаг идээ идээний дээж

Зочин күмүнд барьдаг зоог зоогийн экэн

Шикрээн амттай ширгээгээд  
Бурмын амттай буцалгаад  
Үзмээн амттай үсэлээд  
Тошлайн амттай тоосоо нукаад  
Алтан шанагаар самарч  
Амт шимтээн нь токируулсан  
Аагтай улаан цайтан нь  
Амссан бидэнд рашаан болох болхоти ээ  
Жаа, буцалсан цайт нь буянаар дэвэрч  
Барьсан күмүн нь баян болж  
Үгөсөн күмүн өнөр болох болохтигай  
Хурай хурай хурай”

Хэдийгээр Бүрэгхангай музей дэх Уламжлалт цайны ёслол өвлүүлэн уламжлуулах төслийн явц төсөв санхүүжилтийн улмаас тасалдсан хэдий ч бидэнд цайны ёслолыг биет бус өвийн жагсаалтад бүртгүүлэх, боломж хирдээ тааруулан судалгаа үргэлжилж байхыг, өөр нутаг бүсэд ч хөгжүүлэх боломжтой болохыг ухааруулсан юм.

Монголын угсаатны гэр музей нь “Цайны ёслол event”-ийг 2022 оноос үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэхийг хичээсэн бөгөөд үүнд ил гал түлэх зориулалттай тулга захиалан хийлгүүлж, хөтөлбөрт оролцогчдод зориулан цай чанах, хангай дэлхийд цай өргөх, цай аягалах, цай барих зан үйл байв. Энэ тухай музейн эрхлэгч М.Золбаяр “хөрөнгө төсөв шаардлагатай, тухайлсан судалгаа үгүй тул энэ үйл ажиллагаа тогтмолжиж чадаагүй” хэмээсэн юм.

Монголчуудын эртнээс уламжилсан цайтай холбоотой өөр нэг сонирхолтой зан үйл нь “нүүдэл тосож, цай уулгах” буюу “нүүдлийн цай хүргэх” юм. Цэлгэр уудам тал нутаг, алс холын орон зайд ердийн хөсгөөр нүүдэллэж буй айлын нүүдэл, холын жингийн цувааг нутгийн ард халуун цай, идээтэй угтан, мэнд амар, хэрэг зориг, хэт нутаг ус мэдэлцэн хээр гадаа цайлах дайлах ёс юм (Зураг 2. үз). Өдгөө энэ зан үйл нь техник технологийн хөгжлийн улмаас тасалдах, мартагдаж болзошгүй зан заншил болоод байгаа юм.



Зураг 2. Нүүдэл тосож, цай уулгах ёс, Нүүдэлчин наадам, 2023 он

## Дүгнэлт

Музейг олон нийтийн оролцоотой болгох, тэдний амьдралын нэг хэсэг болгох, үйл ажиллагаагаар дамжуулан олон нийт, иргэдийн өрхийн амьжиргааг дэмжих, аялал жуулчлал хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зэрэг музейн хөгжлийн үзэл хандлагад музей дэх соёлын биет бус өвийн бүрдүүлэлт чухал байр суурьтай юм. Монголын музейнүүд цайны ёслол тэргүүтэй биет бус өвийг музейгээр дамжуулан танин мэдүүлэх, өвлөн уламжлуулах ажлыг, нутгийн ард иргэдтэй тогтоосон харилцаа, олон нийтийн оролцоотой үйл ажиллагаа, хөтөлбөр болгон нэвтрүүлэх судалгаа, арга замыг эрэлхийлж байна. Хэдийгээр музейнүүдэд цайны сав суулга, хэрэгсэл, үүх түүх, эх сурвалж, баримтат өвийн сан хөмрөг бүрдүүлэлт байгаа боловч музейд цайны ёслолыг өвлөн уламжлуулах ажил нь судалгаа, сургалт, хүний нөөц, санхүүжилт, дэмжлэг тусалцаанаас үүдсэн бэрхшээл өнөө хүртэл хэвээр байна.

Бүрэгхангай музейд хэрэгжсэн төслийн зарим үр дүнгээс харахад, монголын цайны ёслол нь Монгол Улсын Соёлын биет бус өв, түүний өвлөгчийг тогтоох үндэсний зөвлөлийн Үндэсний уламжлалт зан үйл, ёслол, баяр наадам, Байгалийн болон сав шим ертөнцийн тухай мэдлэг, заншил, уламжлалт арга технологи гэсэн 2 хамаарч байгаа юм. Иймд цаашид музей дэх биет бус

өвийн бүрдүүлэлтийг хөгжүүлэхдээ хүний нөөцийг чадавхжуулах, зан үйл танхим, өргөө зэрэг нэмэлт тоног төхөөрөмжтэй болох, бүртгэн баримтжуулах, судалгаа, хөрөнгө төсвийн дэмжлэг тусалцаа үзүүлэх, ард иргэдийн музейтэй холбогдох, тэндээс суралцах их хүсэл сонирхлыг талаар бүрээр дэмжих, тэдний оролцоотой музейн амьдлаг, идэвхтэй орчин болгох зэрэгт анхаарах хэрэгтэй юм.

**Ном зүй:**

Бямбаа Р., 2012. Агваанишсамбуу, Монголын соён гэгээрүүлэг эрдэн мэргэн бандида Агваанишсамбуу, Т.Булган Ред. Мөрөөдлийн гурвалжин.

Farquhar J, (2006), Food, Eating, and the Good Life, Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Kuchler, (eds) Handbook of Material Culture , London: Sage, pp. 146-160.

Соёл, урлаг судлалын хүрээлэн, 2014-2015. Бүрэгхангай музей төслийн тайлан.

Нүүдэлчин наадам, 2023. 2024. Ярилцлага, ажиглалт, баримтжуулалтын судалгаа. Улаанбаатар, Налайх дүүрэг.

## TRANSMISSION OF THE MONGOLIAN TEA CEREMONY IN COLLABORATION WITH THE MUSEUM

S.Enkhnarant<sup>1</sup>

**Abstract:** The Mongolian tea ceremony is recognized as an intangible cultural heritage of the Mongolian people. This paper examines its significance and the various strategies employed to safeguard and promote it through museum initiatives.

The Law on the Protection of Cultural Heritage of Mongolia states that “the following intellectual and cultural values, which serve as a clear expression of the talents, knowledge, experience, science, and skills of the people, and which have been inherited and transmitted in an intangible form—including history, ethnography, traditional knowledge, rituals, crafts, methods, customs, arts, and scientific values—shall be classified as intangible cultural heritage.” Additionally, the Law on Museums of Mongolia defines a museum as “a non-profit cultural and scientific organization responsible for registering, collecting, preserving, studying, promoting, and disseminating cultural values.” This definition underscores the integral role of intangible cultural heritage within the mission of museums.

The International Committee of Museums (ICOM) elaborates on this by characterizing intangible heritage as an objective of museums to study, collect, preserve, interpret, communicate, and exhibit both tangible and intangible heritage. Consequently, the Mongolian tea ceremony is acknowledged as an intangible cultural heritage that can be effectively transmitted through museum activities. It has been officially inscribed under the designation “Traditional Tea Making Method” in the National List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding in Mongolia, as ordered by the Minister of Education, Culture, and Science of Mongolia on November 29, 2019 (A/759).

Mongolian traditional food and beverage practices have been significantly enriched by integrating rituals and customs, contributing to a distinct cultural identity. Notably, Undur Gegen Zanabazar (1635-1723) enhanced the rituals associated with “foal tethering” and the sharing of ‘uuts’ (steamed sheep back with a fatty tail) among visiting families. This practice included various activities such as greeting, reminiscing, collaborating, enjoying each other’s company, entertaining guests, preparing a feast, adhering to an orderly seating arrangement, showing respect, exchanging gifts, sharing experiences, and ultimately enjoying the meal together. Undur

---

<sup>1</sup>Researcher at the Institute of Culture and Arts, National University of Culture and Arts.

Gegen established unique customs and behaviours surrounding traditional food through these interactions, effectively differentiating Mongolians from other cultures and highlighting the importance of ritualized dining. Judith Farquhar noted that nutrition influences human form and character while providing individuals with freedom, asserting that food and beverages convey social status, with drinks as a source of strength.



Figure 1. Tea set displayed in the Buregkhangai Museu.

The tradition of ceremonially consuming tea has been preserved and remains vibrant. Various museums in Mongolia are actively engaged in initiatives to promote this cultural heritage. For instance, the Chojjin Lama Temple Museum organized the “Morning Tea Museum, VIP Tour” in 2023, while the Buregkhangai Museum conducted educational initiatives titled “Buregkhangai Tea” from 2013 to 2015. Furthermore, the Mongolian Ethnic Ger Museum held a “Tea Ceremony Event” in 2022.

The Chojjin Lama Temple Museum offers a tea ceremony in a specially built ‘ger’ (yurt) for tourists, where tea is prepared and served. However, the tour company operator that has participated in this event several times has expressed doubts about the museum’s approach to cultural heritage. He stated, “The museum should focus on its role as a museum, ensure a suitable environment for tea-making, regulate its activities, and avoid becoming a platform for marketing, advertising, or mere exhibits.”

The Buregkhangai Museum, established in 2014 with local community involvement, began its tea education program inspired by the work of local monk Agvaanishsambuu (1847-1896). He authored “The Important Message of the Five Essentials of Tea Brewing” and “A Small Book About Cup of Tea Small.” These texts were discovered by S. Purevjants from the Theological Institute when he visited Buryatia in 1980. His disciple, Luvsanjamba, a Buryat abbot, made several copies with a copying machine and returned the original to the monastery. In his writings, Agvaanishsambuu discussed various aspects of tea preparation, including brewing and serving tea, the origins of tea, salt, and water, the act of drinking tea, arranging a vase, offering tea to the Khangai, and using tea for medicinal purposes. This rich content forms the

basis for the tea education program at the Buregkhangai Museum.

To preserve Agvaanishsambuu’s legacy, the museum has transformed his work into tangible heritage, featuring sculptures and narratives such as “The Orphan Calf’s Tale” and “The Marvagan’s Tale.” These encapsulate the tea recipe technologies recorded in his scriptures, related plants, and tea utensils. Agvaanishsambuu’s work, “The Important Message of the Five Essentials of Tea Brewing,” details five types of tea plants, the tea-making process, and the utensils involved.(Figure 1.)

A legal expert clarified the legal framework governing local government operations, community participation, environmental considerations, and the management of forest and plant resources, highlighting the significance of cooperation and interpersonal relationships in these domains. Concurrently, a researcher with expertise in cultural heritage and museum studies developed educational content aimed at restoring traditional tea recipes and technologies, disseminating this knowledge through museum initiatives.

Furthermore, a botanist identified five species of tea plants referenced in local scriptures and conducted comprehensive research on their cultural heritage and the techniques employed in their drying processes. From Mount Buregkhangai, the botanist discovered three specific species of tea plants, introduced them to the local community, and offered educational sessions regarding their historical context and drying methodologies. In 2014, an exhibition was organized at the

Buregkhangai Museum to showcase these traditional drying techniques. Thus plants are:

1. *Compound flower family, cocallial L. -Iguushin genus, C.Hastata L. -Switch E species, tamir mount, buregkhangai.*

2. *Nettle family, nettle species, cannabia-olemig nettle species, buregkhangai.*

3. *Geraniacidae - premium genus, geranium L. Genus, G.Pratense L. Genus, tseenet, buregkhangai.*

Buregkhangai, a researcher in cultural heritage and museums was assigned to incorporate the tea ceremony as a regular part of the museum’s educational and interactive activities, with the active involvement of local residents. The key components of this initiative include:

1. Naming the tea: Buregkhangai tea
2. Collaborating with local people to brew tea that suits their tastes
3. Brewing tea for specific target consumers
4. Creating attractive packaging
5. Encouraging regular participation in the tea ceremony
6. Supporting the livelihoods of local participants
7. Educating participants on how to sit, hold, and drink the tea, as well as what to reflect on during the ceremony

8. Preparing both the tea and the setup for the ceremony
9. Making a fire and offering to the fire as part of the ritual
10. Engaging in the brewing process, which includes stirring, tasting, and shaking the tea
11. Pouring the brewed tea into a designated container
12. Offering a sample of the tea to Mother Earth
13. Serving the tea to guests
14. Blessing the tea to enhance its nutritional and medicinal properties
15. Drinking the tea.

This comprehensive approach celebrates the tea ceremony and fosters community involvement and cultural appreciation.

Items 1 through 5 of the 15 tasks specified above address the museum’s methodological directions, public engagement, and active programming initiatives. Conversely, items 6 through 15 detail tea-related rituals documented in the *Agvaanishsambuu* book, which continue to be practised among the Mongolian populace.

This discussion will focus on the 9th, 12th, and 14th rituals. During the act of lighting a fire and making offerings, Mongolians recite the following invocation:

*“Fire, fire,  
Offering you a blue sheep.  
Burn, burn,  
Offering you a red goat.  
Flame, flame,  
Offering you melted butter.”*

In conjunction with this recitation, they pour oil and fat into the flames as part of the ritual offerings.

The ritual of offering tea to Mother Earth is primarily conducted by women within the family, who deeply connect to their geographic and cultural heritage. In Ulaanbaatar, for instance, many women direct their prayers toward the Bogd Mountains to the south while presenting tea cups that bear the following invocation:

*“My living place,  
My lodging earth,  
My Chingis Khan’s spirit,  
My queen mother, River Tuul,*

*Gathering you in the lap of the beloved Khairkhans.*

*Love and mercy,*

*Love and mercy, embrace you in the womb of the queen.*

*Welcome from the front, follow from the back.”*

In specific locations, such as Chingeltei and Bayanzurkh, individuals are encouraged to include the names of these Khairkhans (mountains) in their prayers when offering tea. Local tradition holds that these heartfelt blessings imbue the tea with enhanced nutritional value and have healing properties.

For example, in 2023, A. Tuvnandin, a 10-year-old girl from Durgen soum in Khovd aimag, recited the following tea blessing. It includes:

*“The warm and inviting tea holds the essence of our cherished food.*

*The pages of a thin book unfold to reveal stories waiting to be discovered.*

*The flavours of the meals we serve our guest community create lasting memories rich in warmth and comfort.*

*Let’s dry the ingredients to bring out their delicious flavours and gently simmer them to capture the essence of honey.*

*We celebrate the joy of grape zest and gather the delightful essence from berries.*

*As we stir with a golden spoon, let’s blend it all with care,*

*revealing the beauty of each taste.*

*Red tea is refreshing, and when savoured, it brings a sense of renewal and joy into our lives.*

*Yes, this brewed tea is filled with goodness and virtue.*

*When you hold the cup, it feels full of richness, and as we brew, it grows in abundance.*

*Blessings upon blessings,*

*Khurai, khurai, khurai.”*

The initiative to safeguard the Traditional Tea Ceremony at the Buregkhangai Museum was interrupted due to budgetary constraints. Nevertheless, this experience underscored the necessity of including the tea ceremony in the intangible heritage list. It also highlighted the importance of continued research and the potential for developing this cultural practice in other regions.

In 2022, the Mongolian Ethnographic Ger Museum sought to introduce a “Tea Ceremony Event.” This event encompassed various activities, including procuring a fire pit to prepare tea,

serving participants, offering tea to Mother Earth, creating tea cups, and executing tea rituals. The museum’s director, M. Zolbayar, remarked that “this activity could not be sustained due to insufficient funding and a lack of specific research.”



Figure 2. Nomads’ tea ceremony, Nomad Festival, 2023

An intriguing tea-related tradition preserved from ancient Mongolian culture is “nomadic tea drinking” or “nomadic tea delivery.” This custom entails families traversing vast and remote areas with herds of cattle, warmly welcoming their caravans with hot tea and food, and thereby celebrating their fortune, resilience, and knowledge of the terrain and water sources (Figure 2.) However, due to advancements in technology, this tradition is increasingly at risk of being lost or disrupted.

## Conclusion

The advancement of intangible cultural heritage within museums constitutes a significant component of the overarching development vision for these institutions. This initiative encompasses enhancing public accessibility, integrating museums into communities’ daily lives, supporting citizens’ livelihoods through various activities, and promoting tourism. Mongolian museums actively investigate ways to present intangible heritage, particularly the tea ceremony, by establishing collaborative relationships with local communities and fostering public participation through diverse programs and activities.

Although these museums possess an extensive collection of tea utensils, tools, historical artefacts, and documentary heritage, they encounter considerable challenges in safeguarding the ritual of the tea ceremony. Key issues include the necessity for enhanced research, comprehensive training, adequate human resources, sustainable funding, and ongoing institutional support.

Recent findings from projects conducted at the Buregkhangai Museum reveal that the Mongolian tea ceremony is classified within two domains of the National List of Intangible Cultural Heritage of Mongolia. These categories are 'Social practices, rituals, and festive events' and 'Knowledge and practices concerning nature and the universe.'

Moving forward, efforts to develop intangible heritage within museums must focus on fortifying human resources, acquiring supplementary facilities such as ritual halls and designated spaces, ensuring rigorous registration and documentation processes, and providing substantial research and financial support. Furthermore, meaningful public engagement with museums must be facilitated, promoting learning opportunities and fostering a dynamic and interactive environment through community involvement.

#### **REFERENCES:**

Бямбаа Р., 2012. Агваанишсамбуу, Монголын соён гэгээрүүлэг эрдэн мэргэн бандида Агваанишсамбуу, Т.Булган Ред. Мөрөөдлийн гурвалжин.

Farquhar J, (2006), Food, Eating, and the Good Life, Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Kuchler, (eds) Handbook of Material Culture , London: Sage, pp. 146-160.

Соёл, урлаг судлалын хүрээлэн, 2014-2015. Бүрэгхангай музей төслийн тайлан.

Нүүдэлчин наадам, 2023. 2024. Ярилцлага, ажиглалт, баримтжуулалтын судалгаа. Улаанбаатар, Налайх дүүрэг.

## 通过博物馆参与蒙古茶文化的传承与推广

C. 恩和那兰<sup>1</sup>

摘要：蒙古茶文化是蒙古人身份认同（identity）和文化非物质文化遗产的重要组成部分。本文探讨了通过博物馆传承和弘扬蒙古茶文化的尝试与方法，并对其进行了分析和介绍。

根据《蒙古国文化遗产保护法》的规定，“凡是人民的智慧才华、知识经验、学术智慧和技能的具体体现，并以非物质形式世代相传的历史、民族学、民间智慧、仪式、工艺、技艺、学派、艺术及具有科学价值的以下精神文化珍贵遗产，均归属于非物质文化遗产。”而《蒙古国博物馆法》则规定，“博物馆是一个以登记、收集、保存保护、研究、宣传和传播文化珍贵遗产为职责的非营利性文化和科研机构”（2021），从而明确了非物质文化遗产作为文化珍贵遗产的一部分，属于博物馆的范畴。国际博物馆协会（ICOM）也明确指出，“博物馆的职责是研究、收集、保存保护、诠释和展示有形及非物质遗产”，直接将非物质文化遗产纳入其范畴。这使得蒙古族的茶礼作为非物质文化遗产或文化珍贵遗产，可以通过博物馆进行传承和保护。此外，根据蒙古国教育、文化和科学部长的命令（2019年11月29日，A/759），蒙古国的“传统茶饮制作技艺”已被列入蒙古国急需保护的非物质文化遗产国家名录，并被归入“传统技艺”类别的第十二项。

蒙古人根据其传统的生产方式，结合礼仪和习俗，使饮食文化更加丰富，从而形成了独特的民族认同、传统习惯和文化特征。例如，哲布尊丹巴·罗桑丹贝坚赞（扎那巴扎尔）（1635-1723）通过“母马嘶鸣仪式”“分割羊背肉仪式”等方式，将拜访亲友、交谈（问候、叙旧、回忆）、结交亲友、协作劳动、娱乐欢庆、款待宾客、制作马奶酒、按尊卑次序入座、表达敬意、赐福分享等行为融入饮食文化之中，使其不仅仅是一种物质享受，更成为一种社会行为和文化表达。通过这一传统，哲布尊丹巴向人们传达了这样的理念：通过传统饮食文化，可以塑造自身的礼仪和行为规范，使蒙古人与其他民族区分开来。倘若没有特定的仪式和礼俗，仅仅进食饮水，那不仅无法体现人的尊严，甚至与禽兽无异。这一观点也得到了朱迪斯·法夸尔（Judith Farquhar）<sup>2</sup>的支持，她认为食物不仅塑造人的身体和行为，还赋予人自由，同时，饮食也象征着社会地位，而食物和汤汁则是力量的源泉。

1 蒙古国立文化艺术大学附属文化研究所学术研究员

2 Farquhar J, (2006), Food, Eating, and the Good Life, Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Kuchler, (eds) Handbook of Material Culture, London: Sage, pp. 146-160.

蒙古人通过各种仪式丰富了茶文化，使其成为一项庄重的礼仪传统，并将其代代相传至今。蒙古各大博物馆也在探索传承这一文化的方式，举办了多种活动。例如，乔金喇嘛庙博物馆于2023年推出了“博物馆晨茶 VIP 之旅”活动，布日汗盖博物馆在2013-2015年间开展了“布日汗盖茶”教育项目，蒙古民族家园博物馆于2022年举办了“茶道仪式”活动。

乔金喇嘛庙博物馆专门搭建了圆顶毡房，为游客演示煮茶、倒茶及敬茶的仪式。然而，曾多次参加此活动的旅游公司运营者对此提出了质疑，认为博物馆应该专注于展览，而非提供泡茶服务，并强调应当考虑茶道演示的环境、制度化运营、市场推广等因素，而不仅仅将其视为博物馆的文物展示。



布日格杭爱博物馆的茶文化教育活动始于2014年，并得到了当地民众的积极参与。这一项目的灵感来源于当地著名的学者喇嘛阿格旺·伊善布（1847-1896）及其著作《煮茶五要素指引》和《一杯茶的小册子》。这些手稿最早由宗教高等学院的学者 S. 普日扎木茨于1980年代在布里亚特寻访时，从布里亚特的喇嘛、其弟子罗布桑扎木巴处得来，并用复印机复制了几份，随后归还了原本<sup>3</sup>。

图1. 布日格杭爱博物馆的茶具

在这些经典著作中，详细记载了茶的原料准备、煮茶方法、敬茶仪式、茶叶、盐和水的起源、饮茶礼仪、祭祀山神与水神的茶祭、茶疗养生、旅行茶的制作等内容。这些内容成为布日汗盖茶文化教育活动的核心，并吸引了文化遗产研究者、博物馆学者、法律专家及植物学家参与研究。

在布日格杭爱博物馆建立阿格旺·伊善布文化遗产的过程中，博物馆专门制作了他的雕像，并收集了他的文学作品，如《孤鹿言》《土拨鼠言》等。此外，博物馆通过“本地野生动物”“本地飞禽”系列美术作品、以及茶文化相关的实物展品，将其留下的关于茶的配方和制作工艺，从文献形式转化为实体文化遗产，并进行了收藏整理（见图 1）。在其著作《煮茶五要素指引》中，详细记录了五种茶叶

3 Бямба Р., 2012. Агваанипсамбуу, Монголын соён гэгээрүүлэг эрдэн мэргэн бандида Агваанипсамбуу, Т.Булган Ред. Мөрөөдлийн гурвалжин.

植物、茶的配方与制作工艺，以及与茶相关的器皿，如茶壶、茶碗、锅勺等。这些内容不仅丰富了博物馆的收藏体系，也为蒙古茶文化的研究与传承提供了重要的历史资料。

地方政府、当地居民的参与、自然环境、森林与植物资源、合作与交流等内容在法律框架内得到明确，同时通过博物馆传承和恢复传统文化、茶方及制作工艺，制定相关教育项目的内容。植物学者对古籍中记载的五种茶用植物进行了田野调查，研究其采摘和干燥技术，并开展了博物馆、文化遗产及野外研究工作。

植物学者在布日格杭爱山（Bureg khangai）发现了以下三种茶用植物，并向当地居民介绍这些植物，教授其采摘和干燥方法。2014年，这些植物的干燥标本在布日格杭爱博物馆展出。其中包括：

1. *Compound flower family, coccalial L. -Iguushin genus, C.Hastata L. -Switch E species, tamir mount, buregkhangai.*

2. *Nettle family, nettle species, cannabia-olemig nettle species, buregkhangai.*

3. *Geraniaciae - premium genus, geranium L. Genus, G.Pratense L. Genus, tseenet, buregkhangai*

文化遗产与博物馆研究人员在布日格杭爱博物馆，以当地居民的参与为基础，负责将茶道仪式常态化，使其成为一项教育性、认知性和互动性的活动。其中包括：

1. 为茶命名：“布日格杭爱茶”
2. 由当地居民共同参与，冲泡符合口味的茶
3. 为特定消费群体制作茶品
4. 设计包装
5. 使茶道成为日常生活的一部分
6. 促进生计发展
7. 安排茶道仪式参与者就座（指导如何入座、如何奉茶、如何饮茶及仪式期间应抱持的心境）
8. 准备茶点等食品
9. 生火并向火神献祭
10. 煮茶（包括调配、调味、搅拌等其他相关仪式）
11. 将茶倒入专用器皿

12. 向天地山川敬献的“德吉”<sup>4</sup>
13. 向宾客敬茶
14. 祝福茶水（赋予其营养和疗愈功效的意义）
15. 品茶

上述15项活动中，第1至第5项属于博物馆及公众参与的互动项目，而第6至第15项则源自阿格旺·伊申布的古籍记载，并一直在蒙古族群中流传至今。接下来，将重点解释第9、12、14项仪式——蒙古人在生火与向火神献祭时的传统习俗。蒙古女性通常负责敬茶仪式，以安抚她们居住地的山神与自然精灵。例如，乌兰巴托市的许多女性会在向着南面的博格达山敬献“德吉”。而居住在青格勒泰、巴彦祖尔赫山麓的民众，则会在敬献茶水时，提到当地山神地祇的名字，以示敬奉。蒙古民间流传着丰富的茶道祝词，赋予茶水营养与治愈功效。

尽管布日格杭爱博物馆的传统茶道传承项目因资金问题一度中断，但我们仍在努力将其纳入非物质文化遗产名录，并探索如何在其他地区推广。蒙古民族民俗之家博物馆自2022年起尝试举办“茶道仪式活动”，专门定制柴火炉，安排参与者学习煮茶、敬献茶水、斟茶与奉茶等仪式。但该馆馆长M.珠拉巴雅尔坦言，由于资金



不足且缺乏专项研究，该活动尚未能常态化。

图2. 送行之茶传统习俗（2023年）

<sup>4</sup> 最上面未沾人的口舌，尊贵的部分。

蒙古人自古以来便有“迎接游牧迁徙者，送上奶茶和餐食接待”的传统。这一习俗称为“送行之茶”或“迎迁之茶”。在广袤草原与遥远的旅途中，当游牧迁徙的家庭或远行的商队经过，当地居民会送上奶茶与油炸果子等食物迎接，询问彼此安好，交流路途见闻、家乡近况，并同路过的客人共同饮茶休息（见图2）。然而，随着现代科技的发展，这一传统正面临着逐渐被遗忘和消逝风险。

## 结论

使博物馆成为公众参与的平台，并融入人们的日常生活，不仅可以通过博物馆的活动促进社区和家庭经济，还能推动旅游业发展。在这一发展理念中，博物馆对于非物质文化遗产的保护与展示具有重要意义。蒙古各地的博物馆正在探索如何通过茶道仪式等非物质文化遗产来增强公众认知，并通过与当地居民的合作，推动非物质文化遗产的传承和普及。

尽管目前博物馆已收藏了一定数量的茶具、器皿、文献、历史资料等实物遗产，但茶道仪式的传承仍然面临诸多挑战，如研究不足、培训体系缺乏、专业人才短缺、资金有限、支持力度不足等。

通过布日格杭爱博物馆项目的部分成果可见，蒙古茶道仪式属于蒙古国非物质文化遗产国家委员会认定的国家传统仪式与庆典和自然与宇宙相关知识、传统技艺两大类。因此，未来在博物馆推广非物质文化遗产时，应重点关注以下方面：提升专业人才能力，建设文化仪式厅与展示空间，完善非物质文化遗产的登记与档案管理，加大资金投入与政策支持，加强公众与博物馆的互动，激发社区成员的学习兴趣和参与热情，使博物馆成为充满活力的文化传播与体验中心。

## 参考文献：

Бямбаа Р., 2012. Агваанишсамбуу, Монголын соён гэгээрүүлэг эрдэн мэргэн бандида Агваанишсамбуу, Т.Булган Ред. Мөрөөдлийн гурвалжин.

Farquhar J, (2006), Food, Eating, and the Good Life, Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Kuchler, (eds) Handbook of Material Culture , London: Sage, pp. 146-160.

Соёл, урлаг судлалын хүрээлэн, 2014-2015. Бүрэгхангай музей төслийн тайлан.

Нүүдэлчин наадам, 2023. 2024. Ярилцлага, ажиглалт, баримтжуулалтын судалгаа. Улаанбаатар, Налайх дүүрэг.

## ЦАЙНЫ ЗАМ БА ЦАЙНЫ ХЭРЭГЛЭЭ

Ч.Туулцэцэг<sup>1</sup>

Түлхүүр үг: **Цайны тээвэр, тал буюу туо-ча шахмал цай, монголчуудын уламжлалт цайны хэрэглээ.**

Цай гэдэг хүн төрөлхтний хөгжлийн түүхэнд эрт орж ирсэн ундаа юм. Цай<sup>2</sup> нь бие даасан ургамлын төрөл зүйл бөгөөд халуун орноо ургана. Эртнээс Хятадын зүүн өмнөд бүс нутаг болох Фужиан, Аньхуй, Жиансу, Юнанань мужид анх тариалж эхэлсэн бөгөөд сүүлийн үед Хубэй, Хунань, Сычуань, Гуанши, Гуандун, Гуйжоу зэрэг бусад мужуудад тариалах болжээ.

Цайны үр шимийн тухай Мин улсын Гу Юань Цин «Жинхэнэ сайн цай цангаа тайлахаас гадна хоол ч болно. Нэг аяга цай уухад хоол идсэн мэт цадна. Тархи толгой сэргэж, зүүдийг багасган, шээсний замыг цэвэрлэж өгнө. Ухаан саруулжин, бодох сэтгэх чадвар хөгжиж, сэтгэлийн тайвшрал хүртэнэ» хэмээн дурдсан байдаг.

XVI зуунд Хотгойдын Алтан хан Омбо-Эрдэнэ Оросын хаанд цайг анх хүргүүлж, амтыг нь мэдүүлсэн нь Европ тивд дэлгэрэх бас нэг үүд хаалга болжээ. Мөн Алтан товч-д “Сайн хатан ахын үгийг зөвшөөрч Сатай доголангийн үгийг буруу хэмээн халуун цай тэргүүн уруу нь асгав...Төмөр туулай жил Түмэдийн хаан золгохоор ирэв Зуугаад шаазан цай өгч ундын хангав<sup>3</sup>...” хэмээн тэмдэглэгдэн үлдсэн нь монголчууд цай хэрэглэж байсан, зочдоо цайгаар дайлж, цайлж байсан тухай үнэт мэдээ баримт юм.

Уйгар, Төвд, Монголчуудын хувьд эртнээс хар цай<sup>4</sup> нь өдөр тутмын

<sup>1</sup> МУМ-н Эрдэм шинжилгээний төвийн дарга, Ph.D

<sup>2</sup> “Camellia sinensis” гэх урт зууван навчтай, анхилам сайхан цагаан цэцэгтэй нэгэн зүйлийн бутлаг ургамалыг цайны бут гэх. Навч, нахиа, ишийг хуурах, жигнэх, исгэх зэрэг олон янзын аргаар бэлтгэн боловсруулж цагаан, ногоон, шар, уулун, хар, бор гэсэн үндсэн 6 төрөл зүйлд хамаарагдах 1000 гаруй нэр төрлийн цай үйлдвэрлэдэг байна.

<sup>3</sup> Лувсанданзан. Алтан товч.УБ.,1990.т-173,185.

<sup>4</sup> Цайны ногоон навчийг хатахаас нь өмнө исгээд, шахаж хатаадаг тул монголчууд эртнээс шахмал цай хэмээн нэрлэх болжээ. Бусад төрлийн цайтай харьцуулахад илүү кофейн агуулсан байдаг. “Пү-ар” буюу хар цайг том ширхэгтэй, хуучин навчийг боловсруулан үйлдвэрлэдэг тул хар бараан өнгөтэй болдог ажээ. Хар цай нь Хятадын цайны билэг

чухал хэрэгцээг хангасаар иржээ. Хар цайнаас «Хунань бараан цай», «Хубэй Laoqing цай», «Гуанши Liubao цай», Сычуанын «Баруун цай» «Жигнэсэн цай», “Дөрвөлжин цай” болон “Дугуй цай” алдартай. Монголчууд Юньнанийн хар цайг ихээр хэрэглэж даджээ. Хар цай нь өтгөн хүчтэй амттай. Бусад төрлийн цайтай харьцуулахад илүү кофейн агуулдаг. Цайны ногоон навчийг хатахаас нь өмнө исгээд, шахаж хатаадаг тул монголчууд эртнээс шахмал цай хэмээн нэрлэх болжээ. Дотроо олон янзын хэв, зузаан, нимгэнээрээ харилцан адилгүй 16, 27, 36,70-ын зузаан цай, хомбон цай, дэрэн түрүү цайнууд мод, шилбэ багатай, шахалт сайн, идээ ихтэй байжээ

### Цайны тээвэр

Орос-Чингийн хоорондох гэрээ хэлэлцээрийн дагуу тус хоёр орны худалдаа, наймаа арилжааны үйл хэрэг явагдаж байсан ба Бээжингийн 1860 оны гэрээний дагуу шинэ шатанд гарч “Цайны их замын түүх” бичигдэх болсон байна.

Хаант Оросын идэвхтэй санаачилгын<sup>5</sup> дагуу 1860 онд Орос-Чин гүрний хооронд Бээжингийн гэрээ байгуулагдаж Монгол дахь оросуудын худалдааг Чин улс хүлээн зөвшөөрсөн хийгээд хятадын худалдаачдыг Орост очиж худалдаалахыг нээлттэй болгосон нь шинэлэг зүйл болжээ. Тухайн үед Цайны зам Хятадын Ухань<sup>6</sup> хотоос хуурай болон усан зам-<sup>7</sup>аар явж байсны хуурай зам нь Цагаан хэрмийн Хаалган боомтоор гарч Монголын Их Хүрээгээр дамжин хойд хилийн Хиагт хотоос Оросын Москва хот хүрч, улмаар Европын бусад орны зах зээлд хүрч байжээ. Цайны хуурай замын зам нь нийтдээ гурван орны 150 гаруй хотоор дамжин явж байв. Орос болон Хятадын худалдааны зам жимийг Монголын газар нутгаар дамжин өнгөрүүлэхээр тогтоосон болон оросуудыг Монголд худалдаалахыг зөвшөөрснөөр Орос-Хятадын худалдаа

---

тэмдэг төдийгүй дэлхийд хамгийн их тархжээ. Хар цай нь өтгөн хүчтэй амттай. Цайны ногоон навчийг хатахаас нь өмнө исгээд, шахаж хатаадаг тул монголчууд эртнээс шахмал цай хэмээн нэрлэх болжээ. Бусад төрлийн цайтай харьцуулахад илүү кофейн агуулсан байдаг. “Пү-ар” буюу бараан цайг том ширхэгтэй, хуучин навчийг боловсруулан үйлдвэрлэдэг тул хар бараан өнгөтэй болдог ажээ.

<sup>5</sup> Орос Чин улсын хооронд анхны хэлэлцээр 1689 онд хийгдсэн агаад түүгээр Нерчийн гэрээ байгуулагдсан бөгөөд түүгээр тус хоёр орны хилийн асуудал, худалдааны зарчим болон газар нутгийн маргаантай асуудлыг хэрхэн шийдэх талаар хэлэлцэн тохиролцсон бөгөөд 1727 онд Буурын гэрээгээр Нерчийн гэрээнд тодотгол хийсэн байдаг.

<sup>6</sup> Ухань \Ханькоу\ Хятадын төв хэсгийн Хубэй мужийн том хот бөгөөд олон улсын цайны худалдааны томоохон төв.

<sup>7</sup> Өгүүлэн буй үед мөн Шанхайгаар усан замаар Лондон руу цай зөөвөрлөдөг байсан бөгөөд Хятадаас зөөвөрлөх цай Суэцийн сувгаар (1869 онд ашиглалтанд орсон-Г.Б.) Европт хүрэх болсон

Монголоор дамжин өнгөрөх болсноор **Хятадын** Цагаан хэрмийн Хаалган хотоос үхэр тэрэг, тэмээн жингийн цуваагаар Чойроор дайрч, Хүрээгээр дамжин Хярааны хонхрын хилийн харуул хүрч улмаар Хиагт хот хүрэх цайн замын түүх эхэлжээ. Цайны замын худалдаанд монгол жинчдийг оросууд хөлслөн авч Хаалган хотоос Хиагт хүртэл ачаа тээшээ зөөвөрлүүлэх болсон явдал нь монгол хүмүүс жин тээж мөнгө олох боломжийг олгох болжээ.

Жинчид Хаалганаас Хиагт-руу тээвэрлэхийн зэрэгцээ монголчуудын хэрэгцээт цайг Их Хүрээ хүртэл тээвэрлэж байв. Монгол жинчид Хаалганаас Хүрээ хүртэл тэмээгээр бол 40-45 хоног, Хүрээнээс Хиагт хүртэл 8-16 хоног. Нийтдээ ердийн үед Хаалганаас Хиагт хүртэл Монголын газар нутгаар 48-60 хоног явдаг байжээ.

XVII зууныдунд үеэс эхлэн Монголчууд дунд цай унд цайнд хэрэглэгдэхээсээ илүүтэй мөнгө, хоньтой тэнцэхүйц мөнгөний нэгж болон хувирчээ.

Найман зуун шар цайг нэг сэвэг цай, найман зуу хүрэхгүй тоотой цайг сул цай, малын хөлөөр оногдуулсан цайг хөл цай, цаасанд задгай боосон цайг шар цай хэмээн тус тусдан ялган ангилж тооцдог байжээ. Халхын зарим нутагт аливаа алба ногдуулахдаа хонь нэг бүрд нэг шар цай, адуу үхэр тус бүрд дөрвөөс зургаан шар цай, тэмээ бүрд зургаагаас найман шар цай оноож байсныг хөл цай хэмээн нэрлэдэг байжээ. Тэгвэл арилжаанд арай өөрөөр арван шар цай нэг тэмээ, найман шар цай нэжгээд үхэр, адуу, хоёр цай нэг хоньтой тэнцэж байжээ. Мөн нэг ширхэг чулуун цай гучин шар цайтай, шахмал ногоон цайг найм хуваасны нэгтэй нэг боодол шар цай тэнцэж байжээ. 1917 онд хатуу зузаан цай -7 рубль тай тэнцдэг байжээ. Цайг хугас буюу булан 1\2, дөрвөн хуруу 1\4, шоо 1\8 гэж жижиглэх ажээ. Зарим нутагт хэрэглэж байсан



тийз хэмээх цайгаар үнэлсэн мөнгөн тэмдэгт хэрэглэгдэх болжээ.

### Тал буюу туо-ча шахмал цай

Чуань буюу “Их хотгор тал” гэсэн нэртэй хэвд оруулан нягтруулан шахсан шахмал бараан цайг хятадууд туо-ча, монголчууд тал цай, шахмал шар цай, чулуун цай хэмээн шахалтаас нь шалтгаалан олон янзаар нэрлэсээр ирсэн байна. Тал цайг навчаа түүн тусгай бактериар исгэсний дараа хуурч болгодог онцлогтой. Монголчуудын өргөн дэлгэр ашиглах болсон энэ цайг Аньхуй, Жиансу, Юнанань, Хубэй, Хунань, Сычуань мужуудын цайны үйлдвэрүүдээс Хөх хот, Төвөдөөр дамжуулан хунз хунзаар нь тэмээн жингээр оруулж ирдэг байжээ.



Ань хуа-гийн нэрт цай

Хятадын зүүн өмнө бие, Хөх мөрний доод урсгалд буй Аньхуй муж нь эртнээс цайны тариалангийн гол нутаг байсаар иржээ. Монголчууд Аньхуй цайг Хөх хот, Жанчхүүгээр дамжуулан тээвэрлэн авдаг. Тус дөрвөлжин цайг цагаан өнгийн цаасаар битүү боож, дээд тал, хажуу талаар нь цайны нэр болон худалдааны баталгаат тэмдгийг даржээ. Үүнд : нүүрэн талын цагаан боодлын цаасан дээр хар өнгийн бэхээр “Хө Юн Ийгийн албан ёсны худалдааны цай” хэмээн бичсэн байна.

Цайны боодлын баруун хажуугаар Ван Шань Ди буюу “Түмэн өлзийт тэмдэглэв” хар бэхээр, “Ань хуа-гийн нэрт цай” хэмээсэн баталгааны тэмдгийг



улаан бэхээр тус тус даржээ. Доод талын жижиг улаан дөрвөлжинд “Чунь-тал цай” гэсэн үгийг улаан өнгийн бэхээр худалдааны тэмдэгт даржээ.

### Ань хуагийн чулуун ногоон цай

Монголын Үндэсний музейн сан хөмрөгт Ань хуагийн 1,2 гэсэн зэрэг бүхий 2 ширхэг чулуун цай/тоосгон/ хадгалагдаж байна. Уг цайг 1952 онд Улаанбаатар хотод зохиогдсон Хятадын соёлын үзэсгэлэнгээс үзмэр болгон авч баяжуулжээ.



Цайны нүүрэн талд хятадаар Ань хуа цай голдоо 1.2 гэсэн зэргийн дугаартай, доод хэсэгт ANIHUA GREEN BRICK TEA хэмээн англиар бичжээ.

1-р зэргийн цайны ар талд Хунан мужийн тоосгон цайны үйлдвэрт үйлдвэрлэв хэмээн хятад ханзаар бичсэн нь байна.

Харин 2-р зэргийн цайны ар талд Хятад улсын цайны “Үйлс” компанийн үйлдвэрлэсэн тоосгон/ чулуун/ цай хэмээжээ.

Ань хуа ногоон цай өвөрмөц сайхан өнгө, анхилам үнэр, тансаг амттай. Цайны мөчир шилж түүх, хэсэглэж тайрах, нухаж нунтаглах, шарж хатаах зэрэг олон шат дамжлагаар боловсруулдаг уламжлалт технологиор үйлдвэрлэдэг байна.

XIX-XX зууны эхэн үед Монголоор дамжин Хятадаас Орос руу гаргах цайны тээврийг Хөх хотоос Улаан-Үд хүртэл монгол жинчид бүрэн хариуцан тээвэрлэдэг байжээ. XX зууны эхээр сайн зузаан хунз цай-16 лан 10 фун, муу зузаан хунз цай-14 лан, нимгэн сайн хунз цай-17 лан 50 фун, муу нимгэн хунз цай-16 лан 10 фун, сайн байхуу цай /харйрцаг/-25 лан, 80-тын дэрэн түрүү цай нэг хунз-28 лан, 72-тын дэрэн түрүү цай нэг хунз-24 лан 50 фун<sup>8</sup> тус тус үнэтэй байжээ. Шахмал цай нь зөөж тээвэрлэхэд хялбар болгох, тулд багцлан хунз гэх модон саванд хийх, зарим үед бороо, шороо, уснаас хамгаалан гадуур нь ширлэдэг байжээ. Тэгвэл хунз буюу нэг саванд том жижгээсээ шалтгаалан 27-



36 ширхэг цай ордог байв. Цайг хятадын нутгаас сүрлэн хунзад хийж гадуур нь зузаан ноосон даавуугаар ороож зөөвөрлөн Хөх хот, Хаалган хотуудад ирсний дараа нимгэн модон хайрцаг, бургасан арагт хийж нойтон арьс, ширэнд битүү боож чийг, бороо цаснаас хамгаалан тээвэрлэх болжээ. Цай зөөвөрлөхөд ачаа бараа зөөхөд ашиглах том, жижиг бургасан хунзыг нарийн хулс, бургасыг матаж,

<sup>8</sup> Ц.Батсайхан,Н.Төрбат. Түмэн газрын цайны их зам ба монгол орон. УБ.,2017:84

хооронд нь нарийн ширэн үдээсээр амсраар нь үдэж, дээр талд нь нимгэн модоор таглаа хийдэг байна.

#### Сэвэг шээзгий

Өндөр -39см, өргөн-29см хэмжээ сэвэг шээзгий. Нарийн хулс, бургасыг матаж, хооронд нь нарийн ширэн үдээсээр ёроол, дунд хэсэг, амсраар нь 3 үе үдэж тогтоосон дөрвөлжин хэлбэртэй, амсар дээр нь ямааны нарийн татаас наан нугас хийсэн, нимгэн модон хос таглаатай. Өрөөсөн таглаа гээгдэж үгүй болсон.



Цай зөөвөрлөх, аргал түүхэд хэрэглэнэ. Монголчууд нимгэн шигүү “шаг араг” “шээзгий” хэмээн нэрлэнэ. Жижиг хэмжээтэй цайг зөөж тээвэрлэхэд ашиглаж байжээ.

#### Ширэн сагс буюу бургасан хунз

Хулс, бургасаар матаж, хооронд нь тодорхой зайтайгаар үдсэн 50x40x70 хэмжээтэй дөрвөлжин хэлбэртэй, амсар хэсэгт нимгэн банзаар хос төмөр нугас хадсан, нүүрэндээ нь төмөр цүү, цуургатай том хэмжээтэй хунз араг. Хунзын гадна талыг үхрийн ширээр битүү бүрж нарийн сураар үдсэн нь зарим хэсэгтээ тасарч, ханзран үгүй болсон. Шахмал цай нь зөөж тээвэрлэхэд хялбар тул багцлан хунз гэх модон саванд хийх, зарим үед бороо, шороо, уснаас хамгаалан гадуур нь ширлэдэг байжээ. Ийм нэг хунзад 27-36 ширхэг цай орно.

Цайнуудыг монгол жинчид худалдаачидтай гэрээ байгуулсны үндсэн дээр тээвэрлэх эрх нь үүсдэг байв. Орос-монгол- манж бичгээр үйлдэн гарын үсэг зурсан уг гэрээг Пади бичиг гэж нэрлэх ба зарим бичигт падан гэж бичсэн байна. Тухайлбал: Жанчхүү дэх Оросын Иван хэмээхээс Дорж би 354 хунз хар тэрэгтэй цай, 40 өдрийн хугацаанд падан бичгийн хамт хүлээн авч<sup>9</sup> гэх мэт бичсэн олон баримтууд байна.

Гэрээ бичигт тухайн жинчний хошуу нутаг, оршин суух газар, жингийн тэмээ малын тоо, хэчнээн тооны бараа таваарыг ямар хөлсөөр, хэдэн өдрийн хугацаанд хүргэх, мөн цайг тээвэрлэхэд хэрэглэх олс, цай бүтээх бүтээлэг зэрэг зүйлсийг жинчдэд хэдийг өгсөн зэргийг тодорхой бичдэг байв. ...Их шавийн зайсан Гомбодоржийн отгийн Ногоон навчтад нутаглах лам Дондог Бадруулт төрийн 21 он\1896\ 2 сар хувийн үхэр тэргээр Орос Корчосийн 99 хунз цайг хайрцаг бүрийг 4 чулуун 5 шар цайны хөлсөөр Хүрээнээс Хиагт хүртэл 16 хоногийн болзоотой<sup>10</sup> зэргээр тээж зөөвөрлөдөг байжээ.

Тэрхүү гэрээ бичгийг Хүрээ сайдын газраас баталгаажуулдаг. Сурвалжид:

<sup>9</sup> МУУТА. М-1 Д-1 ХН-6675 нугалбар 8 <sup>10</sup>

МУУТА. М-1 Д-1 ХН-6837 нугалбар 35

*Сайн ноён аймгийн Сайд ван вангийн хошуу Тамирын бэрд нутаглах хар Ёндон би оросын худалдааны хүн Тимовичийн үхэр ямааны арьс нэхий тэмээний үс зэргийг 43 тэрэг 1 дутам 3 байлан цаас 70 мөнгөн зоос Хүрэнээс Хиагт хүргэхээр 20 өдрийн дотор барааг нийлүүлэх бичиг тэмдэг олгон баталгаажуулав<sup>11</sup> хэмээсэн байна.*

Мөн жинчдийн зөөвөрлөх цайнаас Хүрээ сайдын газар тодорхой хэмжээний цайны татвар авдаг байжээ. Цайны тээврийн талаар А. М. Познеев “Монгол хүнд мал аж ахуйн дараа ашиг олж болох хамгийн ашигтай ажил жин тээвэр гэж үздэг байжээ хэмээгээд тэд 1 сая 200 мянгаад доошгүй тэмээ, 300 мянгаад шар тэрэг гаргах бололцоотой. Хятадаас цай тээвэрлэсэн жингийн хөлс 2 саяас доошгүй ашиг өгнө<sup>12</sup> гэжээ.

Жин тээврийн ажлыг олон монголчууд амьжиргааны гол эх үүсвэр ажил болгон жинд хэрэглэх олон тэмээ малыг худалдан авч эрхлэх ажилдаа хэрэглэхийн сацуу мөн тэмээ үхрийг бусдаас түрээслэх журмаар ажлаа явуулж байжээ.

Монголчуудын уламжлалт цайны хэрэглээ

Монголчууд эртнээс цай ундааны соёлтой ард түмэн. Тиймдээ ч идээний дээж цай, эдийн дээд хадаг хэмээн аливаа идээ будаа зоог шүүсний эхэнд уураг улаан цайгаа барьдаг заншилтай. Халимагийн судлаач Ц.Номинханов Баруун монголд угсаатны хээрийн судалгаа 1925 онд хийж явахдаа дөрвөдүүдийн хоол хүнс түүний дотор цай ундааны тухай “Өдөр тутам ба үе үе хэрэглэдэг хүнсний төрөл шахмал цай бөгөөд цайг чанаж, сүүгээр сүлж, тос өөх давсаар амтална. Сүүгүй бол цайг сүүгээр сүлэхгүй ч уудаг. Ховор тохиолдолд сайн цай уухын хүссэн нь цайгаа өөхөн хуурсан гурилаар амталдаг. Эхлээд өөх гурилаар хуурч, дараа нь ус цай нэмэх ба ийм амталгааг “цай дүйнэ”, “цай хайруулна” хэмээн нэрлэнэ. Ихэнх санваартнууд цайг маргааш өглөө хүртэл уух зорилгоор өглөөдөө ахиухан чанаж, хэрэгцээгээрээ халааж ууна. Энгийн ард шаардлагатай үедээ цайгаа чанадаг<sup>13</sup>..” хэмээн тэмдэглэн үлдээжээ.

Цайг хэрэглэх зориулалтаар нь өдөр тутмын буюу хүнсний, эмчилгээний, урьдчилан сэргийлэлтийн гэж гурав ангилдаг. Цай нь хүний биед хоол хүнс, ундны хэрэгцээг бүрэн хангадаг. Ардын аман зохиол

*...Хятадаас ирсэн хилэн хар*

*Хийг дардаг хүйтэн хар*

<sup>11</sup> МУУТА. М-1 Д-1 ХН-2450

<sup>12</sup> Е.М Даревская. Сибирь ба Монгол, УБ., 2011:24

<sup>13</sup> Ц.Номинхановын 1924 -1925 онд баруун Монголд хийсэн судалгаа -1 УБ., 2016.т-27

Найгын олдог нарьхан цагаан

Амтыг нь олдог арзгар улаан

Тавыг нь олдог тарган шар \цай\ хэмээн цайны олон төрөл зүйл байсныг тодруулан өгчээ.

Монголчууд цай чанахдаа тогоотой усанд нунтагласан цайны идээг хийж идээшүүлэн буцалгаад сүүгээ хийж самарч дахин буцалгасны дараа давс хужраа тааруулан шар тос самарч, ааг үнэр амт орсноор таван тансаг идээ болдог. Түүнийгээ домбо, данханд уудлаад, дээжийг нь гэрийн эзэндээ барьдаг. Сүүтэй цай нь нийт монголчуудын алжаал тайлах, өл залгуулах, үнэр амт төгс үндэсний онцлогийг хадгалсан дээд зэргийн ундаа юм.

XIX-XX зууны эхээр дундаж амьдралтай монгол айлд сард 3-4 шахмал цай хэрэглэдэг, замд явбал 6 шахмал цай болох ажээ<sup>14</sup>. Цайг чанах, дээжлэх, аягалах, дайлах, хүндэтгэх, хүртээх зэрэг бүгд өөрийн хэв ёстой, цээрлэх зан үйлтэй. Тухайлбал нар буруу эргүүлэгтэй цай зочинд барьдаггүй, аяганы амсарт хуруу давахгүй, ханцуй буулгалгүй хүнд цай өгдөггүй, зочинд сэтэрхий аяганд цай хийж өгдөггүй, домбоны амыг үүд харуулдаггүй, цайгаа буруу харуулж самардаггүй гэх мэтийн цайтай холбоотой олон хорио цээр үеэс үед уламжлагдан биднээ иржээ.

Монголчуудын дунд цайг өргөн хэрэглэхтэй холбогдуулан зохистой хэрэглэх, цай ууж ажил төрлөө хийдүүлж дэмий суухгүй байхыг эрхэм болгохыг чухалчилсан сургаал ч буй. Энэ талаар “Ер биеийн амрыг эрэн дэмий л сул сууваас нойр хүрэн унтаад аж төрөхийг алдах, арай сэрж босвол дахин дахин цай ууж бас байсан бүгдийг идэж магад гурван өдрийн уух цай идэх хоолыг нэгэн өдөр барна....Зуны цаг болбаас нэгэн цай нэмж уухаас илүү юу байх. Хэрэв ийм халуун урт өдөр дөрвөн цайгаар яахин тэснэ... (Хэбэй вангийн аж төрөх үйлийг заасан сургаал болой) хэмээн Алдарт То вангийн сургаалд сургажээ.

Монголчууд цайг бэлтгэн чанах олон янзын аргатай бөгөөд хамгийн түгээмэл нь усаа буцалгаад дээр нь нүдсэн цайгаа хийж зөөлөн галаар буцалган идээшүүлсний дараа сүүгээ давс хамтад нь хийдэг нь нийтлэг ажээ. Гэрийн эзэгтэй өглөө бүр цайныхаа дээжийг уул хангайдаа өргөн хамаг олноо сүслэн даатгадаг ёс өнөө ч буй.

Монголын Үндэсний музейн уламжлалт аж ахуйн танхимын нэгээхэн хэсэгт монголчуудын цайны соёлтой холбоотой үзмэрүүд тавигдаж үзэгч олны

<sup>14</sup> Батсайхан.Б, Төрбат.Н.,2017:76

сонирхлыг татсаар байдаг. Үүнд:



#### Цайны гуулин хөөрцөг

4 Ширхэг зэс бүслүүртэй, голдоо нүхтэй тагтай, хос гуулин сэнжтэй, суран оосортой гуулин хөөрцөг. Өндөр-40см, голч-12см. 80см урттай бургасан иштэй чагтан бүлүүртэй юм.

Боржигон халхууд цай хөөрцөглөж уух нь элбэг. XVIII зууны дунд үеэс Төвөдүүдийн цай хөөрцөглөх соёлыг монгол лам нар анх дэлгэрүүлсэн түүхтэй.

Тогоондоо өөх тосоо хайлуулаад гурил, цулхираа хийж хуурна. Хөөрцөгтөө урьдчилж чанасан бор цайгаа хийж дээрээс нь хуурсан гурил, цулхир, шар тос, давс, хужраа хийж таглаад айраг бүлэх адил сайтар бүлэхэд цайны орц жигд найрна. Дараа нь түүнийгээ буцааж тогоондоо хийгээд буцалган шар тос хийж амт оруулаад данх, домбо, саахууд уудлан уухыг цай хөөрцөглөх гэнэ. Хөөрцөглөсөн цай алжаал тайлах, амтлаг чанартай.



Цайны хэрэгсэлд хөөрцөгөөс гадна домбо, саахуу, данх, талхи, шүүр зэрэг болно. Хамгийн өргөн дэлгэрсэн сав бол домбо юм.

#### Домбо

Суман модоор их биеийг зүйж 5 мөнгөн бүслүүрээр тогтоосон, эвэр угалз хээтэй хавтгай мөнгөн бариултай мөнгөн домбо. Харааны голд мөнгөөр урласан хаан бугуйвч хээг тогтоож, амсрыг мөнгөөр урласан байна.

Шингэн зүйл агуулах цоргогүй хараатай, мод төмөрлөгөөр үйлдсэн савыг домбо гэнэ. Монголын Үндэсний музейн сан хөмрөгт пойлоос, мод, зэс, гуулиар хийсэн олон төрлийн домбо хадгалагдаж байна. Язгууртнууд сэндэн, агар зэрэг хатуу модоор хийж мөнгөөр уран гоё чимэглэдэг бол энгийн хэрэглээнд хус, хуш зэрэг зөөлөн модоор домбо хийдэг уламжлалтай.

Домбоны их биеийг улиас, хус, хуш модоор зүйж эвлүүлээд, зэс, гууль, бургасаар дөрвөн бүслүүр хийж тогтоон, халуун усанд чанаж хагсааг нь, шөлөнд чанаж модны амт үнэрийг арилгадаг. Монгол айл бүр 3-5 литрийн багтаамжтай модон домбонд цайгаа үйнэ. Домбоо цайгаар гурван удаа зайлсны дараа

юүлдэг учиртай. Цайны тос, сүүний амт модонд шингэж, домбоны цай амттай болохын зэрэгцээ халуунаа удаан барьдаг. Модон домбоны цай амттай, халуунаа удаан хадгалдаг, нүүдэлчдийн амьдралд бүрэн зохицжээ. Саахуу, домбо, буур савыг зэс, гууль, пойлоос зэрэг металлаар хийнэ.

Тангадын хөвүүн таван бүслүүртэй

Дөрвөдийн хөвүүн дөрвөн бүслүүртэй ...хэмээн ялган нэрлэсэн нь монгол дархчууд өөрсдийн хэрэгцээнд тааруулан хийхээс гадна Хайлаар, Хөх хот, Долнуур, Бээжин зэргээс худалдан авдаг байсныг илтгэж буй хэрэг юм. Монголчуудын дунд домбоны голын гурван бүслүүрийг нар, толь, сар гэх бөгөөд нар, сар ертөнцийг гэрэлтүүлдэг бол өөрийн гэгээн дүрийг толинд тольдон байх учиртай хэмээн бэлгэднэ. Домбоны хараанаас барьж цай аягалбал 150 удаа банздан шийтгэдэг байжээ.



Аяга

Цайны хэрэгслийн нэг нь аяга юм. Монголчуудын хувьд заяа нь буян хишиг, идээ ундааны ариун сав суулга тул аягаа ихэд эрхэмлэсээр иржээ. Аяга тагшаа модны ур, үндэс ашиглан урласаар ирсэн төдийгүй модны төрөл нэршлээр нь хайлаасан, хусан, хушин, үндэс, улхан хэмээн нэрлэдэг. Үүний зэрэгцээ хийц, хэлбэрээр нь ангилж байсан тухай Хорин наймтын тайлбар тольд “...сартгар амсартайг дэлбэг, хонхор ёроолтой аягыг ёнхор, амсар том аягыг мандал, бариултай ухмал аягыг савал, хавтгайвтар хэлбэртэй жижиг модон аягыг тагш...” хэмээн тэмдэглэжээ.



Цайны талхи

Талхи бол цайны идээг хэрчиж, үйрүүлдэг нэгэн төрлийн багаж юм.

### Дүгнэлт

XVII-XX зууны эхэн хүртэл 300 орчим жилийн турш монголчуудын худалдаа, нийгэм-соёлын харилцаанд томоохон өөрчлөлтийг үзүүлж, тэдний ахуй амьдрал, нийгэм, эдийн засагт цай, цайны замын гүйцэтгэсэн үүрэг их билээ.

Эхэндээ цайг өөрсдийн ундны хэрэгцээнд авч ашиглаж байв. Хожим XVIII зууны сүүлчээс Ази-Европыг холбосон Орос-Хятадын цайны

худалдаа Монголоор дамжин өнгөрөх болсноор **Хятадын** Цагаан хэрмийн Хаалган хотоос үхэртэрэг, тэмээн жингийн цуваагаар Чойроор дайрч, Хүрээгээр дамжин Хярааны хонхрын хилийн харуул хүрч улмаар Хиагт хот хүрэх “Цайны зам”-ын түүх эхэлжээ.

XIX-XX зуунд цай монголчуудын дунд унд цайнд хэрэглэгдэхээсээ илүүтэй нөгөө талаар хонь, мөнгөтэй дүйцүүлэн мөнгөний нэгж болгон өргөн ашиглаж байсан түүхтэй. Нөгөө талаараа Монголчууд олон зуун жилийн турш өөрийн бүтээсэн цайны соёлтой ард түмний нэг төдийгүй бусад орны цайны соёлоос өөрийн гэх өвөрмөц ялгаатай, хүний биеийн анагаах, илаарьшуулах, өвчлөхөөс урьдчилан сэргийлэх чанартай бие даасан цайны соёлыг бүтээж бий болгож чаджээ.

### Ном зүй

1. Лувсанданзан. Алтан товч.УБ.,1990.
2. Монгол улсын угсаатны зүй.I боть .УБ.,2012
3. Монгол улсын угсаатны зүй.III боть. УБ.,2012
4. Монголчууд XX зууны эхэнд. УБ.,2012
5. Монгол нүүдэлчдийн тайлбар толь. УБ.,2015
6. Монгол ардын уламжлалт ёс зан үйлийн дээж.УБ.,1991
7. Ц.Аюуш., Дөрвөд түүхэн угсаатны зүйн судалгаа.УБ.,2019
8. Ц.Батсайхан,Н.Төрбат. Түмэн газрын цайны их зам ба монгол орон. УБ.,2017
9. Б.Баатархүү. Монгол улсын тувачууд.УБ.,2017
10. Ц.Номинхановын 1924 -1925 онд баруун Монголд хийсэн судалгаа -1 УБ., 2016.
11. Тогтохтөр. Хэбэй вангийн аж төрөх үйлийг заасан сургаал болой. УБ., 2009

## TEA ROAD AND APPLICATIONS OF TEA

Ch.Tuultsetseg<sup>1</sup>

**Keywords:** Transportation of tea, half or tuo-cha pressed tea, traditional consumption of tea in Mongolia.

Tea is a beverage that has been part of human culture since ancient times. It comes from a unique plant species that thrives in tropical regions. The first tea cultivation occurred in southeastern China, specifically in areas like Fujian, Anhui, Jiangsu, and Yunnan. In recent years, it has grown in other provinces such as Hubei, Hunan, Sichuan, Guangxi, Guangdong, and Guizhou.

Regarding the health benefits of tea, Gu Yuan Qing from the Ming Dynasty once said, *“Truly good tea not only satisfies thirst but also serves as sustenance. After enjoying a cup of tea, you’ll feel as if you’ve had a meal, leaving you refreshed and energized. It helps clear your mind, reduces fatigue, and supports urinary health. Moreover, it calms your thoughts, enhances your ability to think, and brings a sense of tranquility.”*

In the 16th century, Ombo-Erdene, also known as the Golden Khan of Hotgoyda, was instrumental in introducing tea to the Russian Tsar, paving the way for its spread throughout Europe. Historical records, such as those found in the revered Altan Tovch (Golden Book), share captivating stories, *including one where the queen dramatically poured hot tea over Satai’s head after listening to her brother, insisting that the older man’s words were wrong. Furthermore, during the Year of the Iron Rabbit, the king of Tumed graciously hosted a grand feast for the Khan, presenting him with a hundred exquisite porcelain teapots, which enriched the tea-drinking experience. These narratives underscore the cultural importance of tea in Mongolian society, along with the hospitality traditions accompanying it.*

For the Uyghurs, Tibetans, and Mongols, black tea has long been a staple of daily life. Among the various types, “Hunan dark tea,” “Hubei Laoqing tea,” “Guangxi Lubao tea,” and Sichuan’s “western tea” are incredibly esteemed. Additionally, more popular forms such as “bag tea,” “square tea,” and “round tea” hold a special place in their hearts. Among these, Yunnan black tea stands out in Mongolian culture, which is celebrated for its bold flavour and strong character, including a higher caffeine content than other varieties. Affectionately

---

<sup>1</sup> Head of the Research Center of the National Museum of Mongolia, Ph.D

referred to as “pulp tea,” this tea undergoes traditional methods like fermentation, pressing, and drying green tea leaves. The array of tea styles, thicknesses, and subtleties is genuinely remarkable, featuring specific pressed variants like 16, 27, 36, and 70 that contain minimal wood or shingles alongside a significant amount of pulp.

### Tea Transportation

As outlined in the agreements between Russia and the Qing Dynasty, trade and commerce flourished between the two nations. The signing of the Treaty of Beijing in 1860 marked a significant turning point, heralding the start of what would be known as the “History of the Tea Road.”

Initiated by Tsarist Russia<sup>2</sup>, the Treaty represented a breakthrough as it officially allowed the Qing Dynasty to recognize Russian trade in Mongolia. This opened new avenues for Chinese merchants to engage in trade across Russia. During this time, the Tea Road ran from Wuhan<sup>3</sup>, China, utilizing land and waterways<sup>4</sup>. The land route commenced at the port of Khaalgan along the Great Wall of China, traversed the Great Mongolian Wall, and ultimately reached Moscow, with connections extending to various European markets. This land tea route passed through more than 150 cities across three countries.

It was agreed that the trade routes between Russia and China would wind through Mongolia, enabling Russians to conduct trade in that region. With the start of Russian-Chinese trading through Mongolia, the tea route’s history began in earnest: ox carts and camel caravans journeyed from Khaalgan, passing through Choir and Khuree before reaching the border post at Khyaraan and finally arriving in the city of Khiagt. Notably, the Russians employed Mongolian porters to transport goods from Khaalgan to Khiagt, providing the Mongols a means to earn an income through cargo transportation.

The Mongols also transported tea from Khaalgan to Khiagt and delivered it to Ikh Khuree. They estimated that a camel journey from Khaalgan to Khuree would take 40 to 45 days, while from Khuree to Khiagt, it ranged from 8 to 16 days. The trip from Khaalgan to Khiagt across Mongolia took between 48 and 60 days.

In the mid-17th century, the Mongols began using tea as a currency, treating it as equiv-

---

<sup>2</sup> Орос Чин улсын хооронд анхны хэлэлцээр 1689 онд хийгдсэн агаад түүгээр Нерчийн гэрээ байгуулагдсан бөгөөд түүгээр тус хоёр орны хилийн асуудал, худалдааны зарчим болон газар нутгийн маргаантай асуудлыг хэрхэн шийдэх талаар хэлэлцэн тохиролцсон бөгөөд 1727 онд Буурын гэрээгээр Нерчийн гэрээнд тодотгол хийсэн байдаг.

<sup>3</sup> Ухань (Ханькоу) Хятадын төв хэсгийн Хубэй мужийн том хот бөгөөд олон улсын цайны худалдааны томоохон төв.

<sup>4</sup> Өгүүлэн буй үед мөн Шанхайгаар усан замаар Лондон руу цай зөөвөрлөдөг байсан бөгөөд Хятадаас зөөвөрлөх цай Суэцийн сувгаар (1869 онд ашиглалтанд орсон-Г.Б.) Европт хүрэх болсон

alent to silver and sheep rather than merely a beverage. Eight hundred yellow teas were categorized as single-leaf tea, while teas with fewer than eight hundred leaves were called loose tea. In some regions of Khalkha, when duties were imposed, one yellow tea was required for each sheep, four to six yellow teas for each horse or cow, and six to eight yellow teas for each camel, known as “hul tsai” or ‘hoof tea’. In trade, ten yellow teas equated to one camel, eight yellow teas matched one horse or cow, and two yellow teas were the value of one sheep.

Additionally, one piece of brick tea was worth thirty pieces of yellow tea, and a packet of yellow tea equals an eighth of a packet of green tea. By 1917, a cup of strong, thick tea cost around 7 rubles. The tea was often divided into halves, quarters, and eighths. The introduction of a tea currency called was also noted in some regions..



### **Half a tablet of tuo cha tea**

In Chinese, the pressed black tea known as tuo cha is called “Chuan,” which translates to “Great Depression.” The Mongols referred to it as ‘tal tsai’ or half tea, meaning pressed yellow tea or brick tea, depending on the method used for pressing. One unique characteristic of green tea is that it is fermented with special bacteria and then roasted. This type of tea, which gained popularity among the Mongols, was imported through camel caravans from tea factories located in the provinces of Anhui, Jiangsu, Yunnan, Hubei, Hunan, and Sichuan, passing via Hohhot and Tibet.

### **Famous An Hua Tea**

Anhui Province, situated in southeastern China along the lower reaches of the Yellow River, has a rich history as a significant tea-growing area. Mongolian traders transport Anhui tea through Hohhot and Zhangqiao. The tea is presented in square packages wrapped in white paper, featuring the tea name and trademark on the top and sides. On the front of the packaging, “He Yun Yi Official Trade Tea” is printed in bold black ink. On the right side, you’ll find the phrase “Wang Shan Di,” along with a red certification mark that reads “Famous An Hua Tea.” Lastly, at the bottom of the package, the trademark “Chun Tal Tea” is also showcased

in red ink in a small red square. Ань хуагийн чулуун ногоон цай



The National Museum of Mongolia houses two brick teas in its collection, classified as Anhua grade 1 and grade 2. These teas were purchased as part of an exhibit during the Chinese Cultural Exhibition held in Ulaanbaatar in 1952.



On the front of the tea, the Chinese characters indicate “Anhua tea,” with the grade number “1.2” displayed in the middle and “ANHUA GREEN BRICK TEA” written in English at the bottom.

The back of the grade 1 tea is stated in Chinese characters as being produced at the Hunan Province Brick Tea Factory. In contrast, the back of the grade 2 tea identifies it as brick tea made

by the Chinese Tea Company “Uils.”



Anhua green tea boasts a stunning color, delightful aroma, and refined taste. Its production follows traditional methods, which include picking the tea branches, cutting them into smaller pieces, crushing them, and then roasting them to perfection.

During the early 19th and 20th centuries, Mongolian porters were crucial in transporting tea from China to Russia via Mongolia, moving it from Hohhot to Ulaanbaatar. At that time, tea prices varied significantly: good thick hunz tea sold for 16 lan 10 pounds; bad thick hunz tea was priced at 14 lan; reasonable thin hunz tea cost 17 lan 50 pounds, while bad thin hunz tea was available for 16 lan 10 pounds. Good baiyuu tea fetched 25 lan, and 80s deren puruu tea sold for 28 lan, whereas 72s deren puruu tea was priced at 24 lan for 50 pounds.

To facilitate transport, tea was packed into wooden containers known as hunz, which

were sometimes covered with tarpaulin to shield them from rain, dirt, and moisture. Depending on their size, these hunz typically held between 27 and 36 tea bags. The tea journey began in straw hunz, wrapped in thick woollen cloth, before being taken to the cities of Hohhot and Khaalgan. The tea was placed in thin wooden boxes or wicker baskets, wrapped in wet leather to protect against moisture and rain.

When transporting tea, large and small wicker hunz, crafted from fine bamboo and willow, were carefully tied together using fine leather twine and topped with thin wooden lids to ensure everything remained secure during the journey.



### **Seveg sheezgii**

A square-shaped container measuring 39 cm in height and 29 cm in width, known as a “sheezgii,” is crafted from thin bamboo and willow. The pieces are tied together with a delicate thread at the bottom, middle, and edges. It features a lightweight wooden lid made of goat skin, complete with a hinge along the edge, although the original lid has unfortunately been lost. Traditionally, it has been used to transport tea and collect dung. In Mongolian culture, the term “sheezgii” refers to the thin, dense container known as “shag arag,” which was utilised explicitly for carrying small quantities of tea.



### **Leather basket or willow hunz**

A large hunz arag, measuring 50x40x70 cm, was crafted from bamboo and willow, featuring a pair of thin iron hinges around the rim and a substantial iron tsu and tsurga on the front. The exterior of the hunz was coated with cowhide, which had torn in several spots, and notably, the hanzran was missing. Shakhmal tea, valued for its portability, was packed in hunz wooden containers and occasionally dried outdoors to shield it from rain, dirt, and moisture. Each hunz could hold 27 to 36 tea bags.

The right to transport tea was governed by a contract made between Mongolian traders and merchants. This contract, known as Padi bichig and sometimes called padan, was written in Russian-Mongolian-Manchu script. For instance, numerous documents noted that Dorj received 354 hunz of black tea from the Russian merchant Ivan in Janchkhuu, accompanied by the padan bichig<sup>5</sup>, all within a 40-day period.

The contract meticulously outlined the district, residence, number of camels, quantity of goods, delivery timeline, payment details, and the compensation due to tea makers for the ropes and materials utilized in transporting the tea. In 1896, Lama Dondog, a devoted disciple

<sup>5</sup> МУУТА. М-1 Д-1 ХН-6675 нугалбар 8

of Gombodorj from Nogoon Navch residence, embarked on a two-month journey using a private ox cart to transport 99 boxes of tea for Russian Korchos from Khureen to Khiagt. The transport cost was four bricks and five yellow tea bags for each box, and the entire trip took 16 days to complete.

The Khuree Ministry certified the contract. According to reports, Khar Yondon, a resident of Tamir Berd in Said Van Banner, Sain Noyon aimag, issued a delivery letter to the Russian merchant Timovich. This letter stated that 43 carts, 1 dutam, 3 bailan sheets of paper, and 70 silver coins were to be delivered from Khuree to Khiagt within 20 days<sup>6</sup>.

The Khuree Minister's Office also collected a specified tea tax on the shipments. Regarding tea transportation, A. M. Pozneev remarked, "The Mongols viewed camel transport as the most lucrative occupation after animal husbandry, claiming to produce at least 1,200,000 camels and 300,000 yellow carts. The income from camels transporting tea from China could generate a profit of at least 2 million."<sup>7</sup>

Many Mongols relied on camel transport as their primary means of livelihood, purchasing and maintaining numerous camels for this purpose and renting additional camels as needed.

### **Traditional Mongolian Tea Consumption**

Mongolian culture has a rich history of tea drinking, making it customary to enjoy milked, strong tea at the start of any meal. This type of tea is believed to benefit both the body and the mind. In 1925, Kalmyk researcher Ts. Nominhanov documented his ethnographic observations in Western Mongolia, noting the dietary habits of four tribes, including their tea preparations. He observed, "A common food consumed on a daily basis is powdered tea, which is boiled, combined with milk, and seasoned with butter, fat, and salt. If milk is unavailable, the tea is simply enjoyed as is. Occasionally, those who prefer a richer flavor mix the tea with flour and fat, blending the two before adding water. This mixture is referred to as 'tsai duine' or 'tsai khairuulakh.' Most priests prepare tea in the morning and keep it until the next morning, reheating it as necessary. Meanwhile, the common folk brew tea as needed..."<sup>8</sup>

Tea is categorized into three main types based on its intended use: daily or dietary, medicinal, and preventive. Remarkably, tea meets the body's nutritional and hydration needs.

In folklore, tea is vividly described with names such as "Black Velvet from China," a dark concoction that calms the senses; "White Pearl," discovered by Naiga; and "Red Pepper," which delights the palate. Various tea types, including wealthy, fatty yellow tea, show-

<sup>6</sup> МУУГА. М-1 Д-1 ХН-2450

<sup>7</sup> Е.М Даревская. Сибирь ба Монгол, УБ., 2011:24

<sup>8</sup> Ц.Номинхановын 1924 -1925 онд баруун Монголд хийсэн судалгаа -1 УБ., 2016.т-27

case the diversity of Mongolian tea culture.

When brewing tea, the Mongols typically boil powdered tea leaves in water, add milk, and then bring it to a second boil. After introducing salt, pepper, and ghee, the tea develops a fragrant aroma and flavor, resulting in five delicious variations. Brewed in a teapot or cauldron, this tea is then offered to the host for tasting. Milk tea stands out as an exceptional drink that embodies the national identity of all Mongolians, providing relaxation, satisfaction, and a delightful aroma and taste.

During the 19th and early 20th centuries, an average Mongolian family typically consumed about 3-4 blocks of pressed tea each month, and this amount would increase to around six blocks when travelling<sup>9</sup>. The customs and taboos surrounding tea brewing, tasting, and serving are intricate. For instance, it is considered improper to serve tea to guests with the wrong cup, to touch the cup's rim with your finger, or to offer tea without removing your sleeve. Additionally, serving tea in a cracked cup or showing the tea vessel's mouth toward the door is frowned upon. Many of these taboos have been passed down through generations and continue to be observed today.

The widespread consumption of tea among Mongolians carries with it a significant lesson that emphasizes the importance of enjoying it mindfully rather than wasting time while sipping. One insightful saying goes, “If you crave a healthy body, falling asleep will hinder your success. By staying alert, you’ll find yourself reaching for cup after cup, satisfying your thirst throughout the day... What could be more refreshing on a hot summer afternoon than another cup of tea? Getting through a long day with four cups of tea is what gives you the strength to carry on.” This wisdom stems from the highly respected To Wang.

Mongolians have various ways to prepare and brew tea. Still, the most common method



involves boiling water, adding ground tea, simmering it over low heat, and then incorporating milk and salt. Even today, it remains a custom for the housewife to offer her tea to the Mother Nature every morning, entrusting it to her care.

Exhibits highlighting the rich heritage of Mongolian tea culture consistently attract visitors to a designated section of the Traditional Household Hall at the National Museum of Mongolia. Thus are:

#### **A brass tea vessel**

A brass tea vessel features a sturdy copper strip, a lid with a central hole, a pair of brass handles, and a brass strap. It

9 Барсайхан.Б, Төрбат.Н.,2017:76

stands 40 cm tall and has a diameter of 12 cm. The twisted stem is 80 cm long and culminates in a conical crown.

The Borjigon Khalkhas are known for their enthusiastic tea-drinking traditions. It is commonly believed that Mongolian monks introduced the practice to Tibetans in the mid-18th century.

To prepare the tea, melt the fat, then add flour to the sauté. Next, pour in pre-boiled brown tea and mix in the fried flour, melted butter, salt, and hujra on top. Cover the pan with a lid and stir thoroughly, like blending fermented milk (airag), ensuring all the ingredients are evenly combined. Afterwards, return the mixture to the pot, add boiling ghee, season to



taste, and pour it into the teapot, known as ‘dombo’, along with ‘sakh’, to enhance the flavor of the tea. The result is a refreshing and delicious beverage.

Tea utensils typically include a jug, teapot, ladle, and strainer, with the most common vessel for serving tea being the ‘dombo’.

### **Dombo**

The dombo is a unique container crafted from wood, adorned with five silver bands and featuring a flat silver handle decorated with a pattern of antlers. At its center, it showcases a beautiful royal bracelet motif, while its rim is made of silver.

A dombo is a wooden and metal vessel that holds liquids and typically lacks a spout. The National Museum of Mongolia showcases a variety of combos made from materials like wood, copper, and brass. Nobles often create these vessels from hardwoods such as rowan and agar, embellishing them with silver, while everyday versions are traditionally made from softer woods like birch and cedar.

Commonly, the body of a dombo is made from poplar, birch, or cedar, fastened with four bands of copper, brass, and willow. To eliminate any wood flavor or smell, the dombos are boiled in hot water and then in broth. In most Mongolian households, tea is brewed in a wooden dombo that typically holds between 3 to 5 liters. Before use, it’s customary to rinse the teapot three times with tea. The wood absorbs the flavors of tea oil and milk, enhancing the taste and keeping the liquid warm for extended periods. Wooden teapots not only provide a deliciously rich flavor but also excel at retaining heat, making them ideal for the nomadic lifestyle.

In addition to dombo, there are vessels like ‘saakhuu’ and ‘buur’ made from metals such as copper, brass, and polyols.

There is a saying, “Tibetan fellow has a five belt, while Durvud fellow has four.” These distinctions highlight that Mongolian blacksmiths crafted these items for their use and sourced them from places like Khailar, Huhhot, Dolnuur, and Beijing.



### **Bowl**

One of the essential tea utensils is the bowl. For Mongolians, it is considered a sacred vessel for food and drink, and they have always held their bowls in high regard. Bowls are traditionally made from the roots and bark of trees and are referred to by various names based on the type of wood used: ‘hailaasan’ (made from Siberian elm), ‘khusan’ (made from birch), and ‘khushin’ (made from cedar).



According to the Twenty-eighth Dictionary, bowls are also classified by their design and shape: a bowl with a flat rim is called a ‘delbeg’; a bowl with a concave bottom is known as a ‘yonkhor’; a bowl with a large rim is referred to as a ‘mandal’; a bowl with a handle is called a ‘saval’; and a small wooden bowl with a flat shape is known as a ‘tagsh’.

### **Tea “talkhi”**

A ‘talkhi’ is a tool for cutting and crushing tea leaves.

## **Conclusion**

From the 17th century to the early 20th century, tea and the tea road played a significant role in the Mongol trade and socio-cultural relations for about 300 years. Tea became an integral part of their lives, society, and economy.

Initially, tea was consumed primarily for personal drinking needs. However, by the late 18th century, with the development of the Russian-Chinese tea trade that connected Asia and Europe, the history of the “Tea Road” began. This trade route started in the Chinese city of Khaalgan, travelled through convoys of ox carts and camels, passed through Choir and Khuree, reached the Khyaraan border guard, and ultimately arrived at the city of Khiagt.

In the 19th and 20th centuries, tea became widely accepted among the Mongols as a form of currency, comparable to livestock and money, rather than just a beverage. Additionally, the Mongolians developed their own unique tea culture over the centuries. This distinct

culture reflects their heritage and includes practices believed to heal, rejuvenate, and prevent illness.

## References

1. Лувсанданзан. Алтан товч.УБ.,1990.
2. Монгол улсын угсаатны зүй. I боть .УБ.,2012
3. Монгол улсын угсаатны зүй. III боть. УБ.,2012
4. Монголчууд XX зууны эхэнд. УБ.,2012
5. Монгол нүүдэлчдийн тайлбар толь. УБ.,2015
6. Монгол ардын уламжлалт ёс зан үйлийн дээж.УБ.,1991
7. Ц.Аюуш., Дөрвөд түүхэн угсаатны зүйн судалгаа.УБ.,2019
8. Ц.Батсайхан,Н.Төрбат. Түмэн газрын цайны их зам ба монгол орон. УБ.,2017
9. Б.Баатархүү. Монгол улсын тувачууд.УБ.,2017
- 10.Ц.Номинхановын 1924 -1925 онд баруун Монголд хийсэн судалгаа -I УБ., 2016.
- 11.Тогтохтөр. Хэбэй вангийн аж төрөх үйлийг заасан сургаал болой. УБ., 2009

## 茶道与饮茶方式

图拉测测额<sup>1</sup>

关键词：茶叶运输、砖茶、蒙古族传统饮茶方式

茶作为人类文明进程中的重要饮品，其栽培历史可追溯至上古时期。从植物分类学角度而言，茶是山茶科下的独立栽培种，主要分布于亚热带至热带气候区。中国作为茶树的起源中心，其东南部地区（福建、安徽、江苏、云南）是最早实现人工栽培的发源地。随着现代农业技术的发展，茶树种植区已扩展至长江流域及西南地区，涵盖湖北、湖南、四川、广西、广东、贵州等新兴产区。

关于茶之功效中国明代茶学家顾元庆在记载：“茶之真味，不仅能解渴充饥。饮一碗茶犹如进食般饱腹，可提神醒脑、减少睡眠、清洁尿道。更能使人神智清明、增强思维能力、获得心灵安宁。”17世纪早期和托辉特部的俄木布额尔德尼可汗将茶叶引入俄国，最初在俄国贵族和上层社会流行。蒙古历史文献《黄金史》中记载：“...铁兔年，土默特汗前来朝贡，赐予百瓷茶，款待并满足其需求...”<sup>2</sup>这段记载记录了蒙古人饮茶、以茶待客和煮茶习俗的珍贵历史。

黑茶一直是维吾尔、藏、蒙古等民族日常生活中不可或缺的重要饮品。黑茶中有湖南黑茶、湖北老青茶、广西六堡茶、四川西边茶等知名品种。蒙古族尤其喜爱云南的黑茶。黑茶味道浓郁醇厚，与其他茶类相比，咖啡因含量更高。在茶叶烘干之前，会经过发酵和压制，因此，蒙古族自古以来称其为“压制茶”。其形制多样，尺寸不一，有16、27、36、70等不同规格的茶，还有八十两茶（洪巴嘎茶）、德楞图鲁茶等。这些茶有着木质纤维少，压制紧实，营养丰富等特点。

茶叶运输

俄罗斯帝国与清朝之间通过协议和谈判，两国之间的贸易和商业活动得以稳步开展。根据1860年的北京条约，茶叶贸易进入了一个新阶段，万里茶道的历史由此开启。

1860年，据俄罗斯帝国的积极倡议，俄国和清朝两国签订了北京条约，清朝承认了俄罗斯商人在蒙古的贸易权，同时允许中国商人前往俄罗斯进行贸易，这是一项创新之举。当时的万里茶道从中国的武汉市出发，分为陆路和水路。陆路从长城的张家口出关，经过蒙古的库伦（今乌兰巴托），再经北部边境的恰克图到达俄罗斯莫斯科，最终又进入欧洲其他国家的市场。茶叶陆路全程经过三个国家的150多个城市。俄罗斯和中国的贸易路线被确定为经过蒙古领土，同时允许俄罗斯人在蒙古进行贸易，这使得俄中贸易得以通过蒙古地区进行。从中国的张家口出发，牛车和骆驼队经过赛音山达，穿过库伦，到达哈拉呢洪何尔的边境哨所，最终抵达恰克图，茶叶之路的历史由

<sup>1</sup>蒙古国国家博物馆学术研究中心主任，博士

<sup>2</sup> Лувсанданзан. Алтан товч. УБ., 1990. т-173, 185.

此开始。在茶叶之路的贸易中，俄罗斯人雇佣蒙古的驼队运输货物，从张家口到恰克图之间运送货物，这为蒙古人提供了通过运输货物赚取收入的机会。

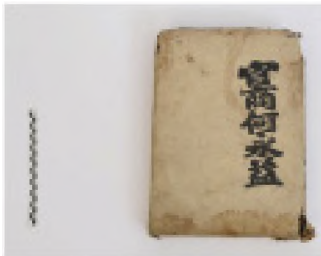
驼队在从张家口到恰克图运输货物的同时，也将蒙古人所需的茶叶运送到库伦。蒙古驼队从张家口到库伦用骆驼运输需要40至45天，从库伦到恰克图则需要8至16天。通常情况下，从张家口到恰克图，经过蒙古领土全程需要48至60天。

从17世纪中叶开始，茶叶在蒙古人生活中的用途逐渐超越了日常饮用之需，成为一种与货币和羊等牲畜等价的重要交易单位。八百斤黄茶称为一篓茶，不到八百斤的茶称为散茶，按牲畜的数量计算所给的茶称为“呼勒茶”，用纸散装的茶称为黄茶，各自分别归类计算。在喀尔喀蒙古的一些地区，当进行某种抽税时，每只羊会被分配一杯黄茶，每头牛或马会被分配四到六杯黄茶，每只骆驼会被分配六到八杯黄茶，这被称为“呼勒茶”。在交易中，情况略有不同，十杯黄茶相当于一只骆驼，八杯黄茶相当于一头牛或一匹马，两杯黄茶相当于一只羊。此外，一块朝伦茶<sup>3</sup>相当于三十杯黄茶，一块压制的绿茶被分成八份，每份相当于一包黄茶。1917年，硬质的厚茶价值7卢布。茶被分成半份（1/2）、四分之一份（1/4）和八分之一份（1/8）进行零售。在一些地区，使用一种称为“提兹”的茶作为货币符号来进行交易。



### “川”字砖茶

川茶，蒙语又称“大盆地茶”，是一种经过压制而成的紧压黑茶。中国人称之为“沱茶”，而蒙古人则根据其压制形状的不同，称之为“砖茶”、“紧压黄茶”或“石茶”。砖茶的制作特点是先将茶叶采摘后，经过特殊的细菌发酵，再进行烘焙。这种茶在蒙古人中广泛使用，通常从安徽、江苏、云南、湖北、湖南、四川等省的茶厂生产，经过呼和浩特和西藏，以骆驼队的形式大量运入。



### 安化牌茶

中国东南部、长江下游的湖南省自古以来就是茶叶种植的主要地区。蒙古人通过呼和浩特和张家口运输安化茶。这种方形茶用白色纸张紧密包裹，侧面印有茶叶名称和商业

3 蒙古语中称石头为” чулуу（音译：楚鲁、朝伦）。蒙古民众们认为此砖茶像石头一般坚硬，故传得此名，俗称“朝伦茶”。

认证标志。其中，正面白色包装纸上用黑色墨水写着“官商何永益”。

在茶叶包装的右侧，用黑色墨水写着“万顺”，并用红色墨水盖上了“安化牌茶”的认证标志。在下方的红色小方块中，用红色墨水盖上了“砖茶”字样的商标。



### 安化绿茶

在蒙古国家博物馆的藏品中，保存着两块带有“安化”字样且标有等级1、2的砖茶（或称为朝伦茶）。这两块砖茶是1952年在乌兰巴托市举办的中国文化展览会上作为展品获得的，后成为博物馆的珍贵藏品。砖茶的正面用中文写着“安化茶”，中间标有等级“1、2”，底部则用英文标注了“ANHUA GREEN BRICK TEA”。这段记载表明，安化茶作为中国茶文化的代表之一，曾通过文化交流活动传播到蒙古，并成为蒙古国家博物馆的重要收藏品。这也反映了中蒙两国在历史文化交流中的密切联系。安化绿茶为汤色明亮，香气清鲜较高，滋味浓醇爽口。

化交流活动传播到蒙古，并成为蒙古国家博物馆的重要收藏品。这也反映了中蒙两国在历史文化交流中的密切联系。安化绿茶为汤色明亮，香气清鲜较高，



在19世纪末至20世纪初，通过蒙古从中国向俄罗斯运输茶叶的任务完全由蒙古的运输商承担，他们从呼和浩特一直运输到乌兰乌德。20世纪初，优质厚筐子茶的价格为16两10分，劣质厚筐子茶为14两，优质薄筐子茶为17两50分，劣质薄筐子茶为16两10分，优质白毫茶为25两，80号顶级一筐子茶28两，72号顶级一筐子茶24两50分<sup>4</sup>。为了便于运输，压缩茶

被包装成筐子茶，放入木箱中，有时为了防止雨水、尘土和水的侵害，外面还会包裹皮革。一个框子里根据大小不同，可以装入27到36块茶叶。茶叶从中国内地用骆驼运输，外面用厚羊毛布包裹，运到呼和浩特和张家口后，再装入薄木箱或柳条箱中，用湿皮革或皮革紧密包裹，以防潮或防雨雪。运输茶叶时，使用大小不同的柳条筐子，用细芦苇和柳条编织，中间用细皮革绳缝合，顶部用薄木板封盖。



### 荆条筐子（Сэвэг шээзгий）

尺寸：高39厘米，宽29厘米

这是一种用荆条与柳条编织而成的筐子，底部、中部和边缘用细皮革绳分三层缝合固定，并配有薄木盖。这种容器主要用于运输茶叶或拾牛干粪。蒙古人称这种细密编织的容器为“шаг араг”或“шээзгий”。它通常用于运输小量的茶叶。

茶叶的运输权是由蒙古运输商与商人签订合同后产生的。这些合同通常用俄文、蒙古文和满文书写，并附有签名，被称为“帕迪

<sup>4</sup> Ц.Батсайхан, Н.Төрбат. Түмэнгазрынцайныхзамбамонголорон. УБ., 2017:84



文”（Пади бичиг），有时也写作“发票”（падан）。例如，有记录显示：“从张家口的俄罗斯商人伊万那里，道尔吉接收了354筐子黑茶，并在40天内接收了发票文”<sup>5</sup>等类似的文献记载。这些合同是当时茶叶贸易的重要法律依据，确保了交易的规范性和双方的权益。

在合同中，会详细记载运输商的旗籍、居住地、运输所用骆驼的数量、运输货物的数量、运费、运输期限，以及在运输茶叶时使用的绳索、茶叶包装材料等物品的费用支付情况。例如：“大沙比的宰桑（官员）贡布多尔济的部落中，居住在诺贡·纳夫查的喇嘛敦多格，于光绪二十一年（1896年）2月，用私人牛车运输俄罗斯商人科尔乔西的99块茶叶，每箱茶叶的运费为4块砖茶和5块黄茶，从库伦（今乌兰巴托）运至恰克图，运输期限为16天。”

这些合同通常由库伦大臣衙门进行认证。史料中记载：“赛音诺颜部的赛德王旗的塔米尔·贝尔德居住的黑永登，为俄罗斯商人蒂莫维奇的牛皮、羊皮、驼毛等货物，共43车，每车1块3分银元，总计70银元，从库伦运至恰克图，要求在20天内完成运输，并签署了认证文件”<sup>6</sup>。此外，从运送茶叶的商队中，库伦大臣的衙门会收取一定数量的茶叶税。关于茶叶的运输，A. M. 波兹涅耶夫曾提到：“对于蒙古人来说，除了畜牧业之外，最有利可图的工作就是运输业。他们可以动用不少于120万头骆驼和30万辆牛车。从中国运输茶叶的运费可以带来不少于200万的利润”<sup>7</sup>。许多蒙古人将运输工作作为主要的生活来源，他们购买大量骆驼用于运输，并在工作中使用这些骆驼。同时，他们也会从其他人那里租用骆驼和牛来完成运输工作。

#### 蒙古传统茶文化

蒙古人自古以来就有饮茶的传统。因此，他们习惯在饮食开始时先饮用红色的茶，认为茶是食物的代表，也是礼仪的最高象征。1925年，卡尔梅克学者И. 诺敏哈诺夫在西蒙古进行民族田野调查时，记录了杜尔伯特人的饮食习俗，特别是关于茶饮的部分：“他们日常饮用的茶是压制的茶砖，将茶煮沸后，用牛奶搅拌，并加入油脂和盐调味。如果没有牛奶，他们也会直接饮用茶。在特殊情况下，如果想喝更好的茶，他们会用油脂炒面粉来调味。首先用油脂炒面粉，然后加入水和茶，这种调味方式被称为‘炒茶’或‘油茶’。大多数僧侣会在早晨煮好茶，留到第二天早上饮用，根据需要加热后饮用。普通百姓则在需要时煮茶……”<sup>8</sup>。

根据茶的用途，可以将其分为三类：日常饮用（作为饮食）、药用和预防保健。茶能够完全满足人体对食物和饮品的需求。对此，民间文学中也有关于茶的多种描述。蒙古人在煮茶时，会将捣碎的茶放入锅中，加水煮沸，然后加入牛奶搅拌，再次煮沸后，加入适量的盐和油脂，最后搅拌至香气四溢，形成一种美味的饮品。这种茶通常盛在碗或壶中，主人会先敬献给客人。加奶的茶是蒙古人缓解疲劳、补充体力、保持传统风味的上等饮品。

在19世纪至20世纪初，普通蒙古家庭每月消耗3-4块茶砖，而在旅途中则会消耗6块茶砖<sup>9</sup>。煮茶、敬茶、倒茶、递茶、招待客人等行为都有其特定的礼

<sup>5</sup> МУУТА. М-1 Д-1 ХН-6675 нугалбар 8

<sup>6</sup> МУУТА. М-1 Д-1 ХН-2450

<sup>7</sup> Е.М Даревская. Сибирь ба Монгол, УБ., 2011:24

<sup>8</sup> Ц.Номинхановын 1924-1925 онд баруун Монголд хийсэн судалгаа -1 УБ., 2016.т-27

<sup>9</sup> Батсайхан.Б, Төрбаг.Н., 2017:76

仪和禁忌。例如：不会用倒扣的茶碗招待客人；不会用手指触碰碗口；不会给未挽袖子的客人倒茶；不会用破损的碗给客人倒茶；不会将茶壶的嘴朝向门口；不会随意搅拌茶等。这些与茶相关的禁忌和礼仪世代相传，在蒙古人的生活中流传至今。

蒙古人有许多不同的煮茶和准备茶的方法，其中最常见的是将水煮沸后，加入碾碎的茶叶，用文火煮沸并熬制，然后加入牛奶和盐。这是最普遍的做法。家中的女主人每天早晨都会将茶的第一碗敬献给山神，祈求保佑，这一传统至今仍然存在。在蒙古国家博物馆的传统生活展厅中，展示了与蒙古茶文化相关的许多展品，吸引了众多观众的关注。这些展品包括：



#### 打酥油茶红铜桶

这是一件带有4个铜箍、中间有孔盖、双耳插销、皮绳绑扎的茶砖模具。其高度为40厘米，直径为12厘米，并配有一根80厘米长的柳木搅拌棒。

孛儿只斤氏喀尔喀部蒙古人尤其喜欢制作和饮用茶砖。自18世纪中叶以来，蒙古喇嘛首次将藏族的茶砖文化引入并推广。制作茶砖时，先在锅中融化油脂，然后加入面粉和炒米翻炒。将事先煮好的褐色茶汤倒入茶砖模具中，再加入炒好的面粉、炒米、黄油、盐和奶渣，盖上盖子，像搅拌酸奶一样充分搅拌，使茶的成分均匀混合。之后，将其倒回锅中煮沸，加入黄油调味，最后倒入壶、碗或杯中饮用。这种茶砖茶具有缓解疲劳和美味的特点。除了打酥油茶桶外，蒙古茶具还包括

东布壶（домбо）、川壶（саахуу）、茶壶（данх）、茶铡刀（Цайны талхи）和策篱（шүүр）等。其中，东布壶是最为广泛使用的容器。

这些茶具和茶砖制作工艺不仅体现了蒙古人对茶文化的深厚情感，也展示了他们在日常生活中对实用性和美感的追求。茶砖文化不仅是蒙古饮食文化的重要组成部分，也是其历史与传统的生动体现。



#### 东布壶（Домбо）

这是一件由乌木制成主体，并用5个银箍固定的银壶。壶的把手为扁平银制，饰有角形花纹，壶嘴中部镶嵌银制腕饰花纹，壶口也以银饰装饰。

壶是一种用于盛装液体的无嘴容器，通常由木材或金属制成。蒙古国家博物馆的藏品中，保存着由菩提木等木材、铜和铁制成的多种壶。贵族通常使用檀香木、沉香木等硬木制作壶，并以银饰精美装饰；而普通民众则多用桦木、松木等软木制作壶，这一传统延续至今。

东布壶的主体通常由乌木、桦木或松木拼接而成，并用铜、铁或柳条制成的四个箍固定。制作过程中，会将壶在热水中煮沸以去除树脂，或在肉汤中煮沸以消除木头的味道。每个蒙古家庭通常使用容量为3-5升的木壶来煮茶。壶在使用前需用茶汤冲洗三次，以确保茶的味道纯正。茶中的油脂和牛奶会渗入木头，使壶中的茶更具风味，同时也能更好地保温。木壶的茶不仅味道醇厚，还能长时间保温，非常适合游牧生活。

茶壶、杯和奶桶等容器通常由铜、铁或青铜等金属制成。蒙古工匠根据不同的需求制作壶，同时也从海拉尔、呼和浩特、多伦诺尔和北京等地购买

壶类。壶的命名也反映了其特点，例如：

“西夏茶壶有五道箍”，

“杜尔伯特壶有四道箍”。

在蒙古文化中，壶的三道主箍象征太阳、镜子和月亮。太阳和月亮照亮世界，而镜子则映照出人的形象，寓意深刻。此外，传统中规定，若有人从壶嘴直接饮茶，将被鞭打150下作为惩罚。壶不仅是蒙古人日常生活中不可或缺的器具，也承载着丰富的文化内涵和象征意义，体现了蒙古人对实用性与美感的完美结合。



#### 碗（Аяга）

碗是茶具中的重要组成部分。对于蒙古人来说，碗是盛装食物和饮料的神圣容器，因此备受珍视。碗不仅由木材的枝干或根部雕刻而成，还根据木材的种类命名，例如：桦木碗，松木碗，柳木碗，根木碗，榆木碗等。碗的形状和结构也有详细的分类。在《二十八卷本词典》中记载关于碗的分类与命名。

的分类。在《二十八卷本词典》中记载关于碗的分类与命名。



#### 茶铡刀（Цайны талхи）

茶铡刀是一种用于切割和分解茶砖的工具。在蒙古茶文化中，茶砖是常见的茶叶形式，而茶刀则是处理茶砖的必备工具。

#### 总结

从17世纪到20世纪初的约300年间，茶叶在蒙古人的贸易、社会和文化交流中发挥了重要作用，对他们的生活、社会和经济产生了深远影响。

最初，蒙古人将茶叶作为饮品以满足日常需求。后来，从18世纪末开始，连接亚洲与欧洲的俄中茶叶贸易经过蒙古，形成了从中国长城边境的张家口出发，经过蒙古的乔伊尔、库伦，最终到达恰克图的“茶叶之路”。这条贸易路线不仅促进了茶叶的流通，也加强了蒙古与周边地区的经济和文化联系。在19世纪至20世纪，茶叶在蒙古人中的用途不仅限于饮品，还被广泛用作货币单位，与羊和银两等价交换。此外，蒙古人在数百年的历史中，不仅创造了独特的茶文化，还吸收了其他国家的茶文化精髓，形成了具有鲜明特色的茶文化体系。这种文化不仅具有医疗和保健功能，还能预防疾病，成为蒙古人生活中不可或缺的一部分。

#### 参考文献

1. Лувсанданзан. Алтан товч.УБ.,1990.
2. Монгол улсын угсаатны зүй. I боть .УБ.,2012
3. Монгол улсын угсаатны зүй. III боть. УБ.,2012
4. Монголчууд XX зууны эхэнд. УБ.,2012
5. Монгол нүүдэлчдийн тайлбар толь. УБ.,2015
6. Монгол ардын уламжлалт ёс зан үйлийн дээж.УБ.,1991
7. Ц.Аюуш., Дөрвөд түүхэн угсаатны зүйн судалгаа.УБ.,2019
8. Ц.Батсайхан,Н.Төрбат. Түмэн газрын цайны их зам ба монгол орон. УБ.,2017
9. Б.Баатархүү. Монгол улсын тувачууд.УБ.,2017
10. Ц.Номинхановын 1924 -1925 онд баруун Монголд хийсэн судалгаа -1 УБ., 2016.
- 56 11. Тогтохтөр. Хэбэй вангийн аж төрөх үйлийг заасан сургаал болой. УБ., 2009

## МОНГОЛ УЛСЫН БОЛОН БҮС НУТГИЙН СОЁЛ, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ, ЭДИЙН ЗАСАГТ ЦАЙНЫ ИХ ЗАМЫН ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

Д. Гэрэлтөв<sup>1</sup>, Ш. Эгшиг<sup>2</sup>

Түлхүүр үг: Цайны зам, бодлого зохицуулалтын чиглэлд, дэд бүтцийн чиглэлд, судалгааны чиглэлд, маркетинг, сурталчилгааны чиглэлд

Соёлын биет бус өвд биет бус өвийг тээгч монгол хэл, монгол хэлээр уламжилсан аман зохиол, уран зохиол, тоглоом наадгайн зүйл, монгол үндэстний баяр наадам, зан үйл, заншлын холбогдолтой цай, идээ ундааны хэрэгслийн хээ угалз, дизайн, оёмол, хатгамал, хөөмөл, дархны гар урлал нь зонхилох соёлын өвийг бүрдүүлж байна.

Утга зохиолын олон төрөл жанр бүрд ямар нэг байдлаар цайны тухай гарч ирдэг. Монгол үлгэр, тууль, зүйр цэцэн үг, ардын дуу зэрэг аман зохиолын бүхий л жанрт цайны холбогдолтой дүрслэл, утга агуулагддаг.

Цайны замын худалдаа ид цэцэглэж байсан үе бол монголчуудын Манжийн захиргаанд байсан үетэй таардаг. Өвөр Монголын үзэмчин, харчин, хорчин, жарууд, хишигтэн, Жиримийн чуулган болон Халхын зүүн нутагт ам дамжин уламжилсан үлгэрч, хуурч нараар дамжиж, бэнсний олон үлгэр тархан хөгжсөн билээ. Энэ бол хятадын уран зохиолыг монгол малчин ард олон нутагшуулж авч байсны нэг тод жишээ болдог. Ийнхүү цай хэмээх ундаа Монголчуудын өдөрт тутмын амьдралд хэдийд эхэлж нэвтэрснийг судлаачид тогтоох гэж судалсаар байгаа юм. Цай гэх ариун ундааны тухай мэдлэг ухаан эртнээс нааш монгол хүний ахуй амьдралд шингэснээс гадна ардын яриа, аман зохиолоор дамжин дээрх мэт үеэс үед уламжлагдан иржээ.

Монгол баяр наадам болон монголчуудын цагаан сарын баярын үеэр засдаг идээ шүүсний хэрэгсэл дунд монгол мөнгөн аяга болон

<sup>1</sup> Улаанбаатар аялал жуулчлалын холбооны Гүйцэтгэх захирал

<sup>2</sup> МУИС-ийн багш, Доктор

цайны данх, домбо, цай сүү хадгалах сав суулга зэрэг цайтай холбогдох нунтаг цайны даавуун уут, нүдүүр, цайны дээж өргөх цацал хийгээд зөвхөн монгол үндэстний онцлогтой дархчуулын баримталдаг дизайн, загвар бол цайны соёлын биет бус өв билээ. Модны үндсээр хийсэн болон мөнгөн аяга гэхэд олон хэлбэр, хэмжээ, хээн тигтэй байдаг. Эд бүгд монголчуудын оюуны соёлын санд хамаарна.

Мөн ардын болон орчин үеийн дуу хуурт цайны сэдэв бол нэг тод сэдэв байдаг ба монгол бүжигт аягатай бүжиг, цайны хэрэгсэлтэй монгол ахуйг илтгэсэн бүжиг, бүжгийн хөдөлгөөн бий. Энэ бол биет бус соёлын өвийн урлагийн бас нэг илэрхийлэл болно.

2011 оны 5-р сард БОАЖЯ-ны захиалгаар “Цайны зам”-ын суурь судалгааг<sup>3</sup> “Цайны соёл” нийгэмлэгээс хийж гүйцэтгэсэн юм. Энэ бол цайны замыг эрдэм шинжилгээ, судалгааны талаас анхлан хийсэн монгол судалгаа болно. Үүнээс хойш цайны замын сэдвээр эрдэм шинжилгээний цөөнгүй илтгэл, өгүүлэл гарчээ<sup>4 5 6 7 8 9 10 11 12</sup>. Чингэвч, судалгааны

<sup>3</sup> Sh.Egshig and L.Manlajav “*TEA ROAD PROJECT*” BASIC RESEARCH REPORT, carried out by the “Tea culture society” NGO with commissioning by the Ministry of Nature, Environment and Tourism, Mongolia, Ulaanbaatar, 2011.05

<sup>4</sup> “Историческая канва Чайного пути между Россией, Монголией и Китаем” Международная конференция “Трансграничное сотрудничество в сфере туризма”, 5 июня 2012 Улан-Удэ, Республика Бурятия.

<sup>5</sup> “Ази-Европыг холбосон “Цайны зам” ба Монгол”, Euroasian network, Past, Present and Future, 2014 Korea-Mongolia International Conference, 2014.10.10, Ulaanbaatar, 91-107 pp.

<sup>6</sup> XVI-XX зууны Монгол дахь цайны худалдаа ба “Цайны зам” Mongolica Ulaanbaataren-sia Volume 1, Fasc.18, Ulaanbaatar University press, Ulaanbaatar, 2011, 155-162 pp.

<sup>7</sup> “Монгол улсын “Цайны зам”-ыг “Нэг бүс, нэг зам”, Евроазийн эдийн засгийн холбооны бодлоготой уялдуулах нь: Түүхэн нөхцөл, орчин үеийн чиг хандлага”, Дөрөв дэх удаагийн Түмэн газрын цайны зам болон хотуудын хөгжлийн (Янь Шань) Хятад, Монгол, Оросын хотын дарга нарын дээд уулзалт, Түмэн Газрын цайны зам ба Нэг бүс нэг зам дээд хэмжээний форум, 2016.01.16, БНХАУ-ын Жянши мужийн Янь Шань хот

<sup>8</sup> “Цайны замын хөгжлийн шинэ төлөв”, Ази судлалын ОУЭШХ, (ICAS2016), 2016.05.28, Улаанбаатар.

<sup>9</sup> “Түүхэн дэх “Цайны зам” гурван улсын эдийн засгийн коридорын асуудалд холбогдох нь”, “Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор : Уялдуулан холбох ба өргөтгөн хөгжүүлэх нь” сэдэвт Хятад, Монгол, Оросын Тинк Танкын Олон Улсын форум, (CMRF2016), 2016.09.28-30, Хөххот.

<sup>10</sup> “Торгоны зам ба цайны замын концепцийг нэгтгэсэн нүүдлийн аялал жуулчлалын брэнд бүтээгдэхүүн бий болгох нь”, “Нүүдлийн аялал жуулчлал ба хотуудын тогтвортой хөгжил” сэдэвт Торгоны замын аялал жуулчлалын олон улсын бага хурал, 2016.10.13-15, Улаанбаатар.

<sup>11</sup> “Монгол цайны замын түүхэн өртөөг орчин үеийн хотжилттой уялдуулах нь”, “Талын Торгоны Зам” Хятад судлалын олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал II, 第二节 “草原丝绸之路汉学研究#国际学术研讨会, Улаанбаатар, 2017.06.24, 论文集, 13-20-р тал.

<sup>12</sup> “Цайны зам ба Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридорын хөгжлийг уялдуулах нь”, Монголын Хятад судлал, МУИС, Күнзийн институт, Боть IV, Дугаар 1, 2019, 102-117-р тал.

байдал тарамдуу, сайн дурын шинжтэй, хөрш орнуудын бодлогын нөлөө хөдөлгөх хүч нь болдог, судалгааг дотооддоо бус гадагшаа зориулж хийдэг хандлагатай байсан юм. Харин эдүгээ Монгол дахь дотоодын нөхцөл байдал өөрчлөгдөж, энэ сэдэв судлаачдын хийгээд бизнесийн хүрээнийхний анхаарлыг татаж эхлээд байгаа юм. Цайны замд холбогдох соёлын өвийг хамгаалах хамгийн анхны чухал алхам бол тухайн өвийн судалгаа байх ёстой гэж үзэж байна. Судалгаа шинжилгээний үндсэн дээр тухайн өв нь соёлын ямар өвд хамаарах, зайлшгүй хамгаалах ёстой өв эсэх, эсвэл цаашид хөгжүүлэн авч явах нийгэм соёлд хэдийн шингэж орсон өв болохыг тогтооно. Судалгаа хийсний үндсэн дээр бид соёлын өвийг зөв оновчтой хадгалж хамгаалах замаа тодорхойлох юм.

Манай хөрш БНХАУ-ын Цайны замын судалгаа бол илүү далайцтай, өндөр түвшинд, нарийн зохион байгуулалттай хийгдэж байна. Тухайлбал, “Түмэн газрын цайны зам (Хятад улс) хамтын ажиллагааны байгууллага”-ын дэргэд “Цайны замын мэргэжилтнүүдийн баг” ажиллаж байдаг. БНХАУ-д “Цайны замыг Юнескогийн өвд бүртгүүлэх бэлтгэл ажлыг хангах төсөл” хэрэгжиж байна. Ийм төсөл хөтөлбөрт Монгол дахь өвийн судалгааг хамруулахаар Хятадын талаас чармайж байгаа дүр зураг харагддаг.

Мөн Хятад, Монгол, Орос гурван улсын эдийн засгийн коридорыг байгуулах ажлын хүрээнд Цайны замын аялал жуулчлалын шинэ бүтээгдэхүүн гаргах судалгааг өрнүүлж байна. Түмэн газрын Цайны замыг “Хятадын Бүс ба Замын стратегийн бодлого”-д нэгтгэх, “Түмэн газрын цайны замын зураглал”-ийг боловсруулах, Орос, Монгол, Хятадын 150 хотын хөгжлийг уялдуулах үзэл баримтлалыг тогтоон энэ нь эдүгээ үр дүнгээ өгч, бид ч энэ үйл ажиллагаанд татагдан орж, Монгол дахь Цайны замын соёлын өвөө олж тогтоож, хадгалж хамгаалан нандигнах ёстойгоо ухамсарлан ойлгож байна. Эдгээр нь эргээд аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн болж, эдийн засгийн эргэлтэнд орох юм.

Эдүгээ Хятад, Монгол, Орос гурван улсын хотуудын хөгжлийг уялдуулах засгийн газруудын хүчин чармайлт, дэмжлэгээр манай улсад хотууд Цайны замын өвийг сэргээх, хадгалан хамгаалах ажлыг хийж эхэлсэн ба биет бус өвийн наадмыг тогтмол хийж эхэлсэн билээ. Тухайлбал, хамгийн сайн жишээ бол Ховд аймгийн Засаг Даргын Тамгын Газар сүүлийн жилүүдэд дараалан Цайны Замын соёлын өвийн наадам

хийж, энэ хүрээндээ олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал зохион байгуулах, монгол тууль, уртын дууны наадам, уралдаан хийх, Цайны соёлын үзүүлбэр, Тэмээн жингийн аялал жуулчлалын үзүүлбэр, Ховдын онцлогтой бүтээгдэхүүний сурталчилгаа зэрэг сэдвээр наадам нь жил ирэх тутам баяжиж, өв соёлыг сэргээх, сануулах, хадгалан уламжлуулах ажил энэ наадмаар дамжин хэрэгжиж байна. Үүнтэй адил, Дорноговь аймаг Хятад улстай хиллэдэг давуу талаараа Хятадтай хамтарсан “Цайны соёлын ертөнц” үзэсгэлэн гаргах, төвийн судлаачдыг урьж, цайны соёл, цайны замын түүхийн лекц зохион байгуулах, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх хэлэлцүүлэг хийх, маршрут зохиох зэрэг ажлыг хийсээр ирэв. Өмнөговь, Баянхонгор аймагт “Түмэн тэмээний баяр”, “Монголын тэмээн соёл” улсын зөвлөгөөн 2024 оны өвөл цагаан сарын өмнө уламжлал ёсоор зохион байгуулагдсан нь тэмээн соёлтой холбоотой өвийг хадгалах, дэлгэрүүлэх, аялал жуулчлалын эвент тогтмолжсоныг илтгэж байна. Монголын 21 аймаг, томоохон хот бүрийн аялал жуулчлалын хөтөлбөрийн болон соёлын өвийг уламжлуулан хадгалах, өвлүүлэх ийм жишээг олноор дурдаж болох юм.

Цайны замын худалдаачид цуглардаг, худалдаа наймаа хийдэг зангилаа суурин газарт олон соёл нийлж, хүмүүс хоорондын хэл соёлоор харилцах онцгой харилцаа үүсч, жинхэнэ утгаараа соёлын солилцоо идэвхтэй явж байсан Хиагт, Хүрээ, Ховд, Улиастай зэрэг газрыг тусгайлан авч үзвэл, олон соёлын харилцааны харилцан үйлчлэл, нөлөөллийг тогтоох боломжтой гэж үзэж байна. Эдгээр газарт хотжилтын соёлын баялаг түүх хадгалаастай байгаа бөгөөд орон сууц, уран барилга, уран зураг, дуу хөгжим, ший жүжиг, цайны соёлын олон хэв маяг өөрийн онцлогтойгоор хөгжиж байсан билээ.

БНХАУ, ОХУ, Монгол Улсын хооронд цайны зам түшиглэсэн гуравласан маршрут, бүтээгдэхүүн зохиох ажил 2011 онд гурван улсын хамтарсан судалгааны аялал хийснээр идэвхжсэн байдаг. Энэ хугацаанд гурван улсын түвшинд сайд нарын болон төрийн чиглэл хариуцсан газруудын хооронд олон удаагийн уулзалт болж иржээ. Монгол Улсын зүгээс цайны замын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх хүрээнд дараах чиглэлүүдээр эрчимтэй ажил өрнүүлэх шаардлагатай гэж үздэг. Эдгээрт:

- Бодлого зохицуулалтын чиглэл
- Дэд бүтцийн чиглэл

- Судалгааны чиглэл
- Маркетинг, сурталчилгааны чиглэл тус тус хамрагдана.

#### Бодлого зохицуулалтын чиглэлд

Үүнд тухайлбал БНХАУ-ын жуулчдыг групп визээр оруулах журмын хэрэгжилт хамрагдана. Хоёр улсын дээд түвшинд энэ харилцааг тохирч зөвшөөрсөн байдаг ч манай талаас групп визний зохицуулалт нэг чиглэлд ороогүй, журам шийдвэр нь хэрэгжээгүй байдалтай иржээ. Групп виз гэдэг нь МУ-руу аялах групп жуулчид хүн тус бүр виз авалгүйгээр аяллын ахлагч буюу ахалж явж буй хүний визний жагсаалтаар, тодорхой хугацаанд ороод гарах явцыг хэлдэг. БНХАУ-ын аяллын бүтээгдэхүүний нийтлэг онцлог нь олон тооны жуулчдыг нэг дор аялуулахад суурилсан байдаг тул аль болох олон хүнийг хямд төсөр, мөн виз мэдүүлэх урт дараалсан явцгүйгээр аялуулах зорилго агуулдаг.

Бодлого зохицуулалтын хоёр дахь гол хүчин зүйл нь МУ-ын аялал жуулчлалын чиглэл хариуцсан төрийн байгууллагад Цайны замын аялал жуулчлалыг хариуцсан тухайлсан мэргэжилтэн, баг тогтмол гаргаж ажиллуулах явдал юм. Энэ нэгж, баг нь гурван улсын хооронд болсон яриа хэлэлцээний хэрэгжилтийг хянаж, өөрсдийн урт удаан хугацааны бодлогыг баримталж байдаг мэргэжлийн баг байх боломжтой. Ингэж хэмээн хөрш хоёр улсаасаа шаардлагатай төслүүд дээр дэмжлэг авах, хамтран ажиллах боломж бүрдэнэ. Өөрөөр хэлүүл урт удаан хугацаанд хэрэгжих төрийн нэгдсэн зохицуулалт чухал юм.

Цаашид Цайны замын аялал жуулчлалын нэгдсэн концепцтэй болох асуудал чухал болж ирж байна. Бодлогын нэгдсэн баримт бичиг байхгүй тул Улаанбаатар хот, 21 аймгийн аялал жуулчлалын төрийн байгууллагуудын орон нутагт чиглэсэн бодлогод Цайны замын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг хөгжүүлэх асуудал багтахгүй байна. Үр дүнд нь орон нутагт үзүүлэх, харуулах зүйлс дутмаг, өөрөөр хэлбэл ойлголтын зөрүү ихээхэн гарахад хүрдэг. Нэгдсэн бодлого хэрэгжүүлснээр тухайлбал Дорноговь аймгаар орж ирсэн жуулчдыг Говьсүмбэр, Төв аймаг, Улаанбаатар хот, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгуудаар өртөөлөн аялуулж, Цайны замтай холбоотой үзүүлж, харуулах биет ба биет бус соёлын зүйлс, мөн үйлчилгээнүүдийг нэг таних тэмдэг, бодлогоор сурталчилж, хөгжүүлэх боломжтой.

#### Дэд бүтцийн чиглэлд

Гурван улсын дэд бүтцийн нэг гол давуу тал нь төмөр замаар холбогдсон байдаг нь билээ. Үүнд түшиглэж нэн тэргүүнд хөнгөвчилсэн үйлчилгээтэй, орчин үеийн шаардлагад нийцсэн төмөр замын бүтээгдэхүүнүүдийг хөгжүүлэх зорилт яригдана. Үүний тулд одоо гарч байгаа галт тэрэгний тоог нэмэх, төрөл зүйлүүдийг нь сайжруулах шаардлагатай. Тухайлбал Чойбалсан хотыг ОХУ-н Чита хоттой холбосон галт тэрэгний шинэ аяллын бүтээгдэхүүн гаргах боломжтой байна.

Өдгөө Монгол Улсад оршиж буй Цайны замтай холбоотой дурсгалт зүйлүүдийг сэргээн засварлаж, хаягжилт хийж, мэдээлэл, үйлчилгээний төв байгуулах, тэмдэг, тэмдэгжүүлэх ажил төдий л хангалттай биш байдаг. Тухайлбал Улаанбаатар хотод орших Нархажид сүм, Ховд аймгийн төвд орших Сангийн хэрэм зэрэг нь бүгд Цайны замын үетэй холбогдох дурсгалт зүйлс учир сэргээн засварлаж, үйлчилгээнд багтаах боломжтой билээ.

Монгол улсаар дайран өнгөрч байсан босоо тэнхлэгийн 28 өртөөг тэмдэглэж, мэдээллийн самбар байрлуулах асуудал бас чухал байна. Тус 28 өртөөний өмнөд талын 4 өртөө нь өдгөө хилийн зурвас бүст хамрагдах тул энэ хэсэгт бодлогын зохицуулалт хийж, тусгай зөвшөөрлөөр, хараа хяналт дор жуулчдыг очих үзэх боломжоор хангах нь чухал ач холбогдолтой болно.

Дэд бүтцийн хувьд цаашид хэрэгжүүлбэл зохих чухал ажлын бас нэг нь Цайны зам дагуух хот суурин газруудад Цайны замын өртөөчилсэн аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх явдал юм. Тухайлбал Дорноговь аймагт Чойрын богд уулыг түшиглэсэн малчдын нөхөрлөл ажиллуулж, шашны зан үйл харуулдаг үйлчилгээ байж болох бол Сэлэнгэ аймагт нутгийн иргэдийг түшиглэсэн нүүдэлчдийн ахуй соёлыг харуулсан бүтээгдэхүүн хөгжүүлж болно.

Өөр нэг чухал асуудал бол МУ-н хилээр гадаад, дотоодын жуулчид чөлөөтэй нэвтэрч болох боомтын хүрэлцээ болно. Ялангуяа хөрш хоёр улстайгаа аялал жуулчлал хөгжүүлэхэд хил боомтын тоог нэмэх нь чухал ач холбогдолтой байдаг билээ. Үүнд тухайлбал олон жил яригдаж ирсэн Ханх-Мондын боомтыг нээх. Энэ боомтыг олон улсын жуулчид нэвтрүүлдэг гааль, дэд бүтэцтэй боомт болгох асуудал олон жил яригдсан боловч ажил хэрэг болохгүй өдийг хүрчээ.

Судалгааны чиглэлд

Аялал жуулчлалд судалгаа байхгүйгээр мэдлэг, мэдээлэлгүй. Мэдлэг, мэдээлэлгүйгээр бүтээгдэхүүн хөгжүүлэлт байхгүй гэдэг билээ. Дээр дурдсан Цайны замын босоо тэнхлэгийн 28 өртөөний дагууд археологийн нарийвчилсан шинжилгээг хийх шаардлагатай. Зарим өртөөний дэргэд хуучны дурсгалт хөшөөний үлдэгдэл, суурин газрын үлдэц бий. Энэ судалгааг хийснээр Цайны замын өв соёлтой холбоотой нэгдсэн музейн үзмэрийн нөөц ч бүрдэнэ гэж үздэг. Энэ судалгааны ажлыг хөрш хоёр орны археологичдыг хамруулан Монголын судалгааны баг удирдаж, мөн иргэдийг сайн дурын ажилтнаар ажиллуулах байдлаар олон нийтийг хамарсан судалгаа, танин мэдэхүйн ажил болговол архео-аялал жуулчлал хөгжих бүрэн боломжтой юм.

Маркетинг, сурталчилгааны чиглэлд

Үүнд Цайны зам гэж юу болох, өдгөө энэ чиглэлийн аялал жуулчлал хөгжүүлэх нь ямар ач холбогдолтой болох, ямар төрлийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээ байж болох зэргийг иргэд болон төрийн албан хаагчдад ойлгуулах ажил хамрагдана. Тухайлбал тэргүүн ээлжид Цайны зам дагуух аймгуудын байгаль орчин, аялал жуулчлал хариуцсан мэргэжилтнүүдэд сургалт явуулах, олон нийтэд зориулсан контент, баримтат кино хийх зэрэг ажлууд багтаж болно. Маркетинг, сурталчилгааг хөрш хоёр улстай нэгдсэн байдлаар хийх нь чухал ач холбогдолтой билээ.

Эцэст нь тэмдэглэхэд “...Цайны зам дагуух соёлын онцлогийг бусад үндэстний соёлтой харьцуулахад биет бус соёлын зүйл нүүдэлчдийн ахуйд илүү давамгайл байдаг тул энэ чиглэлийн судалгааг хийж, биет бус соёлын үнэт зүйлээ дэлхий дахинд танилцуулах, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд ашиглах гол чиглэлээ болгон дэвшүүлэх нь Цайны замыг орчин үед хөгжүүлэх бодлогын нэг гол цөм болох учиртай. Монгол нутаг дахь Цайны замын өртөө замын судалгааг гүнзгийрүүлж, хэдэн зууны өмнөөс шалгарсан Цайны замыг орчин үеийн эдийн засаг, дэд бүтцийг хөгжүүлэх үндэс суурь болгож, мөн түүх, соёл, угсаатны зүйн уламжлалт судалгаа шинжилгээнд Цайны замын шинэ сэдэв, судлагдахуун буй болох боломжийг нээж байгаа нь асар их завшаантай үйл явцын эхлэл болж байгаа билээ. ...”<sup>13</sup>

<sup>13</sup> Ш.Эгшиг, Түүхэн дэх “Цайны зам” ба Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ дахь цайны замын судалгаа, “Цайны зам”-ын эрдэм шинжилгээний анхдугаар бага хурлын илтгэлийн эмхэтгэл, Улаанбаатар, Удам Соёл ХХК, 2016 он. 22-23-р тал.

## THE IMPACT OF THE TEA ROAD ON REGIONAL AND MONGOLIA'S CULTURE, TOURISM, AND ECONOMY

D.Gereltuv<sup>1</sup>,

Sh.Egshig<sup>2</sup>

**Key words:** Tea Road, policy and regulation, infrastructure development, research initiatives, promotion and marketing strategies.

Intangible cultural heritage includes key elements such as the Mongolian language, oral literature, traditional games, festivals, and various tea and food utensils tied to Mongolian customs and rituals. It also encompasses traditional patterns, designs, sewing, embroidery, weaving, and blacksmithing techniques.

Tea plays a significant role across all literary forms in Mongolia. Various types of oral literature, including fairy tales, epics, proverbs, and folk songs, are rich with imagery and themes centred around tea.

The tea trade flourished during the era of Manchu rule over the Mongols. Many folk tales emerged and transformed through the oral traditions of groups such as the Uzemchin, Kharchin, Khorin, Jaruud, Khishigten, and Jirem from Inner Mongolia and eastern Khalkha. This reflects how Mongolian pastoralists integrated aspects of Chinese literature into their own. Scholars continue to explore the timeline of when tea became a staple in the daily lives of Mongolians. The cultural significance of tea—a beverage held in high reverence—has been deeply embedded in Mongolian culture since ancient times and has been passed down through generations via folk tales and oral traditions.

During Mongolian festivals and the Lunar New Year, various utensils are used, including silver cups, tea kettles, containers for storing tea and milk, tea bags, strainers, and tea samples. The unique designs and patterns of teapots distinctive to Mongolia also represent an essential aspect of intangible cultural heritage. Additionally, traditional cups crafted from tree roots and silver come in various shapes, sizes, and patterns, all contributing to the intellectual legacy of the Mongolian people.

---

<sup>1</sup> Executive Director of Ulaanbaatar Tourism Association

<sup>2</sup> Lecturer, PhD, National University of Mongolia

Moreover, tea is a common theme in folk and modern music and dance. Traditional dances often incorporate cups and movements that reflect Mongolian life, utilizing tea utensils further to exemplify the artistic expressions of this rich cultural heritage.

In May 2011, the “Tea Road” baseline study was completed by the “Tea Culture” Association under the commission of the Ministry of Environment and Forestry<sup>3</sup>. This study marked the first academic and research-focused exploration of the Tea Road in Mongolia. Since then, various academic reports and articles on this topic have emerged.

Nevertheless, the research conducted thus far has been somewhat scattered and largely voluntary. The policies of neighboring countries have primarily shaped it and have aimed chiefly at external audiences instead of focusing on domestic interests<sup>4 5 6 7 8 9 10 11 12</sup>. Recently, however, there has been a notable shift in Mongolia, leading to a growing interest in the Tea Road from researchers and the business community. It is crucial to conduct thorough studies to safeguard the cultural heritage linked to the Tea Road effectively. Such research will help us

<sup>3</sup> Sh.Egshig and L.Manlajav “TEA ROAD PROJECT” BASIC RESEARCH REPORT, carried out by the “Tea culture society” NGO with commissioning by the Ministry of Nature, Environment and Tourism, Mongolia, Ulaanbaatar, 2011.05

<sup>4</sup> “Историческая канва Чайного пути между Россией, Монголией и Китаем” Международная конференция “Трансграничное сотрудничество в сфере туризма”, 5 июня 2012 Улан-Удэ, Республика Бурятия.

<sup>5</sup> “Ази-Европыг холбосон “Цайны зам” ба Монгол”, Euroasian network, Past, Present and Future, 2014 Korea-Mongolia International Conference, 2014.10.10, Ulaanbaatar, 91-107 pp.

<sup>6</sup> XVI-XX зууны Монгол дахь цайны худалдаа ба “Цайны зам” Mongolica Ulaanbaatarensia Volume 1, Fasc.18, Ulaanbaatar University press, Ulaanbaatar, 2011, 155-162 pp.

<sup>7</sup> “Монгол улсын “Цайны зам”-ыг “Нэг бүс, нэг зам”, Евроазийн эдийн засгийн холбооны бодлоготой уялдуулах нь: Түүхэн нөхцөл, орчин үеийн чиг хандлага”, Дөрөв дэх удаагийн Түмэн газрын цайны зам болон хотуудын хөгжлийн (Янь Шань) Хятад, Монгол, Оросын хотын дарга нарын дээд уулзалт, Түмэн Газрын цайны зам ба Нэг бүс нэг зам дээд хэмжээний форум, 2016.01.16, БНХАУ-ын Жянши мужийн Янь Шань хот

<sup>8</sup> “Цайны замын хөгжлийн шинэ төлөв”, Ази судлалын ОУЭШХ, (ICAS2016), 2016.05.28, Улаанбаатар.

<sup>9</sup> “Түүхэн дэх “Цайны зам” гурван улсын эдийн засгийн коридорын асуудалд холбогдох нь”, “Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор • Уялдуулан холбох ба өргөтгөн хөгжүүлэх нь” сэдэвт Хятад, Монгол, Оросын Тинк Танкын Олон Улсын форум, (CMRF2016), 2016.09.28-30, Хөххот.

<sup>10</sup> “Торгоны зам ба цайны замын концепцийг нэгтгэсэн нүүдлийн аялал жуулчлалын брэнд бүтээгдэхүүн бий болгох нь», “Нүүдлийн аялал жуулчлал ба хотуудын тогтвортой хөгжил» сэдэвт Торгоны замын аялал жуулчлалын олон улсын бага хурал, 2016.10.13-15, Улаанбаатар.

<sup>11</sup> “Монгол цайны замын түүхэн өртөөг орчин үеийн хотжилттой уялдуулах нь”, “Талын Торгоны Зам” Хятад судлалын олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал II, 第二节“草原丝绸之路汉学研究#国际学术研讨会, Улаанбаатар, 2017.06.24, 论文集, 13-20-р тал.

<sup>12</sup> “Цайны зам ба Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридорын хөгжлийг уялдуулах нь”, Монголын Хятад судлал, МУИС, Күнзийн институт, Боть IV, Дугаар 1, 2019, 102-117-р тал.

pinpoint the cultural significance of various heritage elements, allowing us to assess whether they require protection or have already become part of the social fabric and, thus, should be further developed and maintained. We will establish effective strategies for preserving and protecting this invaluable cultural heritage based on our findings.

Our neighbor, China, is undertaking significant and comprehensive research on the Tea Road, demonstrating high organization and commitment. A notable initiative includes the establishment of a "Tea Road Expert Team," operating under the "Thousands Tea Road (China) Cooperation Organization." China is also executing a "Preparatory Project for the Registration of the Tea Road as a UNESCO World Heritage Site," highlighting its intention to incorporate heritage research relevant to Mongolia within these initiatives.

Moreover, within the framework of constructing the China-Mongolia-Russia economic corridor, efforts are being made to develop new tourism products related to the Tea Road. The integration of the Thousands Tea Road into China's "Belt and Road Strategic Policy," coupled with the development of the "Thousands Tea Road Map," facilitates the coordinated growth of 150 cities across Russia, Mongolia, and China. These initiatives yield positive results, reinforcing the importance of identifying, preserving, and valuing the cultural heritage of the Tea Road in Mongolia. Ultimately, these endeavors are expected to generate tourism products that contribute constructively to the economic cycle.

With the backing and collaboration of the governments of China, Mongolia, and Russia in coordinating urban development, cities across our nation have begun to restore and celebrate the heritage of the Tea Road. They have also initiated the regular celebration of the Intangible Heritage Festival. A shining example of this initiative is the Office of the Governor of Khovd Aimag, which has been hosting the Tea Road Cultural Heritage Festival in recent years. This festival features international scientific conferences, Mongolian epic and long-song performances, tea culture showcases, Temeen Jin (Camel Caravan) tourism events, and Khovd's local specialties promotions. Each year, the festival revolves around themes aimed at restoring, recalling, and preserving this rich heritage.

Similarly, Dornogovi Aimag, thanks to its border with China, has organized joint exhibitions and engaged researchers to delve into tea culture and the history of the Tea Road. They have arranged lectures and discussions about tourism development and established travel routes to enhance exploration. The "Tumen Camel Festival" and the national "Mongolian Camel Culture" conference took place in the winter of 2024, right before the Lunar New Year, emphasizing ongoing efforts to preserve and promote camel culture through tourism events nationwide. Numerous such initiatives can be found within the cultural heritage and tourism programs of Mongolia's 21 aimags and significant cities.

Diverse cultures united in key towns where tea traders converged, fostering strong bonds

through language and cultural exchange. Notable locations such as Khiagt, Khuree, Khovd, and Uliastai embody this vibrant cultural interaction and its lasting impact. These areas boast a rich history of urbanization, where various housing styles, architecture, painting, music, dance, and tea culture have flourished, each showcasing its unique characteristics.

The effort to establish a trilateral route and product along the Tea Road, connecting China, Russia, and Mongolia, began in 2011 with a joint research trip involving all three countries. During this time, numerous meetings occurred among ministers and government officials from each nation. Mongolia believes that intensive work is required in several key areas to develop Tea Road tourism, including:

- Policy and regulatory development
- Infrastructure improvements
- Research initiatives
- Marketing and advertising strategies.

### **Policy and regulatory development**

This document addresses the implementation of entry procedures for Chinese tourists utilizing group visas. While this arrangement has been established at the highest levels between our two countries, there have been challenges in coordinating the group visa agreements, and the associated rules have failed to be implemented effectively.

A group visa permits a collective of tourists travelling to Mongolia to enter and exit the country within a designated timeframe based on the visa list provided by the tour leader. This process alleviates the necessity for individual visas, which aligns well with the nature of Chinese tourism products that often aim to consolidate large groups of travellers, thereby facilitating affordable travel options without the lengthy visa application process.

Furthermore, an essential component of effective policy coordination is the regular deployment of a specialized team of experts and specialists focused on Tea Route tourism within Mongolia's national tourism agency. This dedicated team would oversee the implementation of agreements and negotiations among the three participating countries, ensuring alignment with long-term policies. This approach is anticipated to enhance support and collaboration on pivotal projects with neighboring countries, fostering the necessary unified state regulation.

In the long term, formulating a comprehensive strategy for tourism along the Tea Road is paramount. The lack of a unified policy document has hindered the integration of Tea Road products and services into the local policies of tourism agencies in Ulaanbaatar and the 21 aimags (provinces). This omission has led to a deficiency of attractions and experiences available to visitors, revealing a considerable gap in understanding.

By executing a unified policy, we can effectively promote and develop tangible and intangible cultural values and services associated with the Tea Road. This initiative could also facilitate the direction of tourists entering Dornogovi aimag to explore Govisumber, Tuv, Ulaanbaatar, Darkhan-Uul, and Selenge aimags.

### **Infrastructure improvements**

One of the main advantages of the infrastructure in the three countries is their rail connectivity. With this in mind, discussions will focus on developing rail products that offer simplified services and meet modern requirements. Increasing the number of operational trains and enhancing their types is essential to achieve this. For instance, we could introduce a new passenger train service connecting the city of Choibalsan to Chita in Russia.

It is insufficient to restore and mark monuments associated with the Tea Road in Mongolia, create information and service centers, and add signages and directions. For example, the Narhajid Monastery in Ulaanbaatar and the Sangiin Herem in Khovd aimag are significant monuments from the Tea Road period that could be restored and operationalized.

It is also crucial to mark the 28 stations along the vertical axis that runs through Mongolia and install information boards. Since four of these southern stations are situated in the border zone, it is important to streamline policies to facilitate tourists' visits, including providing special passes and supervision.

Another essential infrastructure task is developing tourism products based on the Tea Road in cities and towns along its route. For example, in Dornogovi aimag, a herders' association could provide services demonstrating religious rituals on Choir Bogd Mountain. Similarly, in Selenge aimag, we could develop cultural products showcasing the nomadic lifestyle organized by local communities.

Additionally, it is vital to ensure the availability of ports for both foreign and domestic tourists to enter Mongolia freely. Increasing the number of border crossing points is especially important for enhancing tourism with neighboring countries. For example, the long-discussed Khankh Mond port has the potential to serve as a customs port with the infrastructure needed to accommodate foreign tourists; however, this has yet to be implemented in practice.

### **Research initiatives**

Research in tourism is essential for the development of knowledge and information, which in turn is critical for successful product development. To this end, a comprehensive archaeological study is required along the 28 stations situated along the vertical axis of the Tea Road. Several of these stations are near ancient monuments and settlements. It is anticipated

that this study will culminate in the establishment of a collection of exhibits for a dedicated museum honoring the heritage of the Tea Road. Suppose a Mongolian research team leads this initiative, collaborating with archaeologists from neighboring countries and transforming the effort into a public research and educational project involving citizens as volunteers. In that case, there is significant potential for the successful development of archaeological tourism.

### **Marketing and advertising strategies**

This initiative aims to enhance awareness among citizens and government officials regarding the significance of the Tea Road, emphasizing its potential for tourism development and the diverse products and services it can offer. The first phase may involve training environmental and tourism experts in the provinces along the Tea Road and producing informative content and documentaries for public dissemination.

Implementing coordinated marketing and advertising strategies in collaboration with neighboring countries is essential. Furthermore, it is important to acknowledge that the cultural characteristics of the Tea Road are more prominently expressed in the nomadic way of life than in other ethnic cultures. Consequently, conducting research in this area, promoting intangible cultural values on a global scale, and utilizing these as a cornerstone for tourism development should be prioritized in contemporary Tea Road development policies.

Investing in comprehensive research on the Tea Road in Mongolia can transform this historically rich route into a foundation for modern economic growth and infrastructure advancement. Additionally, this direction presents an opportunity to position the Tea Road as a new subject of study within traditional historical, cultural, and ethnographic disciplines, initiating a process with significant potential for positive outcomes.<sup>13</sup>

---

<sup>13</sup> Ш.Эгшиг, Түүхэн дэх "Цайны зам ба Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ дахь цайны замын судалгаа, Цайны замын эрдэм шинжилгээний анхдугаар бага хурлын илтгэлийн эмхэтгэл, Улаанбаатар, Удам Соёл ХХК, 2016 он. 22-23-р тал.

## 蒙古国及区域文化、旅游、经济中万里茶道的影响

### Д. 格日勒图布<sup>1</sup>、Ш. 额格石格<sup>2</sup>

关键词：茶道、政策法规方向、基础设施方向、研究方向、营销和宣传方向

在非物质文化遗产中，作为非物质文化载体的蒙古语、通过蒙古语传承的口头文学、文学作品、游戏娱乐、蒙古民族的节日庆典、习俗、与茶和饮食相关的器具图案、设计、刺绣、编织、雕刻等手工艺构成了主要的非物质文化遗产。

在各种文学体裁中，茶以某种形式出现。蒙古的传说、史诗、谚语、民歌等口头文学的所有体裁中，都包含与茶相关的描绘和意义。

茶道贸易兴盛的时期与蒙古人处于清朝统治下的时期相吻合。在内蒙古的乌珠穆沁、喀喇沁、科尔沁、扎鲁特等旗以及喀尔喀东部地区，通过口述传承故事的讲述者和马头琴演奏者，许多本子故事得以传播和发展。这是中国文学作品被蒙古牧民广泛接受的一个明显例子。因此，学者们一直在研究茶这种饮品何时开始传播，并融入蒙古人的日常生活中。关于茶这种珍贵饮品的相关知识，早已融入到蒙古人的日常生活当中，并通过民间传说和口头文学得以世代相传。

当蒙古人举办那达慕大会或庆祝蒙古春节——白月节时，所使用的餐具中包括蒙古银碗、茶壶、茶碗、储存茶和牛奶的各种容器等与茶相关的物件，以及装茶叶的布袋、筛子、献茶仪式中使用的茶具等。上述物件和用品都蕴含着蒙古民族特有的手工技艺和风格样式，是与茶文化相关的非物质文化遗产。其中。木制或饰银的碗具等形制各异、大小不同、图案丰富，均属于蒙古人的精神文化瑰宝。

此外，在民间和现代歌曲中，茶也是一个明显的主题，例如蒙古舞蹈中就有顶碗舞，其中包含着展示茶具和体现蒙古茶文化的舞蹈动作，这是非物质文化遗产艺术的另一种表现形式。2011年5月，根据联合国教科文组织的要求，“茶文化”协会完成了“茶道”的基础研究。这是从学术研究角度首次进行的蒙古研究<sup>3</sup>

<sup>1</sup> 乌兰巴托旅游协会会长

<sup>2</sup> 蒙古国立大学教授，博士

<sup>3</sup> Sh.Egshig and L.Manlajav “TEA ROAD PROJECT” BASIC RESEARCH REPORT, carried out by the “Tea culture society” NGO with commissioning by the Ministry of Nature, Environment and Tourism, Mongolia, Ulaanbaatar, 2011.05

。此后，关于茶道主题的学术论文和文章不断出现<sup>4、5、6、7、8、9、10、11、12</sup>。然而，如今蒙古国国内形势发生了变化，这一主题开始引起学者和商业界的关注。保护与茶叶之路相关的文化遗产的首要关键步骤是对其进行研究。基于研究，可以确定该遗产属于何种文化类别，是否必须加以保护，或者是否已融入社会文化并可继续发展。通过研究，我们能够明确文化遗产的正确保护和传承方式。

中国对茶叶之路的研究更加广泛、深入且组织严密。例如，“万里茶道（中国）合作组织”下设有“茶叶之路专家团队”，并且中国正在实施“茶叶之路申报联合国教科文组织世界遗产的准备项目”。中方也在努力将蒙古国的文化遗产研究纳入此类项目。

此外，在中蒙俄经济走廊建设框架内，正在进行茶叶之路旅游新产品的研究。例如，万里茶道被纳入中国“一带一路”战略政策，并制定了“万里茶道发展规划”，以协调俄、蒙、中三国150个城市的发展。这一计划已取得初步成效，我们也逐渐认识到应当挖掘、保护并珍视蒙古境内的茶叶之路文化遗产。这些文化遗产未来将转化为旅游产品，进入经济流通领域。

蒙古国政府推动城市保护茶叶之路文化遗产。在中国、蒙古、俄罗斯三国政府的努力和支持下，蒙古国内多个城市已开始恢复并保护茶叶之路的文化遗产，并定期举办非物质文化遗产节。例如，蒙古国科布多省政府近年来连续举办茶叶之路文化遗产节，期间组织国际学术会议、蒙古长调和史诗比赛、茶文化展示、驼队旅行体验、科布多地方特色产品推广等活动。通过这些活动，蒙古的传统文化得到了恢复、传承和保护。

同样，蒙古国东戈壁省依托其与中国接壤的优势，与中方合作举办“茶文化世界”展览，邀请中央学者举办茶文化与茶叶之路历史讲座，并开展旅游发展研讨会、制定旅游线路等。南戈壁省、巴彦洪戈尔省等地也举办了“万骆驼节”、“蒙古骆驼文化”全国会议，并已将这些文化活动固定化，以促进茶叶之路相关的文化遗产保护与传播。蒙古国21个省及主要城市的旅游规划与文化遗产保护项目均包含了类似的案例。

在茶叶之路的贸易集散地，如恰克图、库伦（现乌兰巴托）、科布多、乌里雅苏台等地，不同文化交汇，形成了独特的语言和文化交流体系。对这些地区的研究有助于揭示文化互动的影响。这里保留着丰富的城市文化历史，包括住宅、建筑、绘画、音乐、戏剧以及独特的茶文化。

<sup>4</sup> “Историческая канва Чайного пути между Россией, Монголией и Китаем” Международная конференция “Трансграничное сотрудничество в сфере туризма”, 5 июня 2012 Улан-Удэ, Республика Бурятия.

<sup>5</sup> “Ази-Европыг холбосон “Цайны зам” ба Монгол”, Euroasian network, Past, Present and Future, 2014 Korea-Mongolia International Conference, 2014.10.10, Ulaanbaatar, 91-107 pp.

<sup>6</sup> XVI-XX зууны Монгол дахь цайны худалдаа ба “Цайны зам” Mongolica Ulaanbaatarensia Volume 1, Fasc.18, Ulaanbaatar University press, Ulaanbaatar, 2011, 155-162 pp.

<sup>7</sup> “Монгол улсын “Цайны зам”-ыг “Нэг бүс, нэг зам”, Евроазийн эдийн засгийн холбооны бодлоготой уялдуулах нь: Түүхэн нөхцөл, орчин үеийн чиг хандлага”, Дөрөв дэх удаагийн Түмэн газрын цайны зам болон хотуудын хөгжлийн (ЯньШань) Хятад, Монгол, Оросын хотын дарга нарын дээд уулзалт, Түмэн Газрын цайны зам ба Нэг бүс нэг зам дээд хэмжээний форум, 2016.01.16, БНХАУ-ын Жяньши мужийн ЯньШань хот

<sup>8</sup> “Цайны замын хөгжлийн шинэ төлөв”, Ази судлалын ОУЭППХ, (ICAS2016), 2016.05.28, Улаанбаатар.

<sup>9</sup> “Түүхэн дэх “Цайны зам” гурван улсын эдийн засгийн коридорын асуудалд холбогдох нь”, “Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор · Уялдуулан холбох ба өргөтгөн хөгжүүлэх нь” сэдэвт Хятад, Монгол, Оросын ТинкТанкын Олон Улсын форум, (CMRF2016), 2016.09.28-30, Хөххот.

<sup>10</sup> “Торгоны зам ба цайны замын концепцийг нэгтгэсэн нүүдлийн аялал жуулчлалын брэнд бүтээгдэхүүн бий болгох нь”, “Нүүдлийн аялал жуулчлал ба хотуудын тогтвортой хөгжил” сэдэвт Торгоны замын аялал жуулчлалын олон улсын бага хурал, 2016.10.13-15, Улаанбаатар.

<sup>11</sup> “Монгол цайны замын түүхэн өртөөг орчин үеийн хөгжилтэй уялдуулах нь”, “Талын Торгоны Зам” Хятад судлалын олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал II, 第二节“草原丝绸之路汉学研究#国际学术研讨会, Улаанбаатар, 2017.06.24, 论文集, 13-20-р тал.

<sup>12</sup> “Цайны зам ба Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридорын хөгжлийг уялдуулах нь”, Монголын Хятад судлал, МУИС, Күнзийн институт, Боть IV, Дугаар 1, 2019, 102-117-р тал.

中国、俄罗斯和蒙古三国之间以茶道为基础的三边路线和产品开发工作自2011年三国联合研究考察以来逐渐活跃。在此期间，三国部长级和国家主管部门之间多次举行会议。蒙古国认为，在茶道旅游发展框架内，应在以下方向积极开展工作：

- 政策法规方向
- 基础设施方向
- 研究方向
- 营销和宣传方向

#### 政策法规方向

例如，包括中国游客团体签证的实施。虽然两国高层已就此达成一致，但我国在团体签证的法规方面尚不完善，程序和决策尚未落实。团体签证是指前往蒙古的团体游客无需每人申请签证，而是通过旅行领队或随行人员的签证名单，在特定时间内进出。中国旅游产品的普遍特点是以大量游客一次性出行为基础，因此旨在以低成本、无需长时间签证排队的方式让更多人出行。

政策法规的第二个关键因素是在蒙古国负责旅游事务的国家机构中设立专门负责茶道旅游的专家和团队。这一部门和团队可以监督三国之间协议的执行，并制定长期政策。通过这种方式，可以从邻国获得必要的项目支持并开展合作。换句话说，长期的国家统一协调至关重要。

未来，茶道旅游的统一概念将变得尤为重要。由于缺乏统一的政策文件，乌兰巴托市和21个省的地方旅游政策中未包含茶道产品和服务的开发，导致地方展示内容不足，理解上存在较大差异。通过实施统一政策，例如，可以让从东戈壁省入境的游客依次游览戈壁苏木贝尔、中央省、乌兰巴托市、达尔汗乌拉省和色楞格省，展示与茶道相关的物质和非物质文化遗产，并通过统一标识和政策进行宣传 and 开发。

#### 基础设施方向

三国基础设施的一个主要优势是铁路连接。基于此，首要目标是开发便捷、现代化的铁路产品。为此，需要增加现有列车数量并改善其类型。例如，可以开发连接乔巴山市和俄罗斯赤塔市的新旅游列车产品。

目前，蒙古国与茶道相关的纪念物修复、标识和信息服务中心建设等工作尚不充分。例如，乌兰巴托市的纳尔哈吉德寺和科布多省的桑根城墙都是与茶道时期相关的纪念物，可以修复并纳入服务中。

标记蒙古境内纵轴28个驿站并设置信息板也是一个重要问题。其中南部的4个驿站目前位于边境地区，因此需要制定政策，通过特殊许可和监管让游客有机会参观。

基础设施方面的另一项重要工作是开发茶道沿线城镇的驿站式旅游产品。例如，在东戈壁省可以依托乔伊尔圣山开展牧民合作社和宗教仪式展示服务，而在色楞格省可以开发以当地居民为基础的游牧文化展示产品。

另一个关键问题是蒙古边境口岸的通行能力。特别是与邻国发展旅游时，增加边境口岸数量至关重要。例如，多年来讨论的杭吉-满都拉口岸开放问题。尽管该口岸被讨论多年，但至今未落实为国际游客通行的海关和基础设施完善的口岸。<sup>72</sup>

## 研究方向

没有研究，旅游就缺乏知识和信息；没有知识和信息，就无法开发产品。需要对茶道纵轴28个驿站进行详细的考古研究。一些驿站附近有古代纪念碑遗迹和定居点遗址。通过这项研究，可以建立与茶道文化遗产相关的统一博物馆展品资源。这项研究可以由蒙古研究团队领导，并邀请两国考古学家参与，同时动员志愿者，形成广泛的公众参与研究和认知工作，从而推动考古旅游的发展。

## 营销和宣传方向

这包括向公众和国家工作人员宣传茶道的意义、发展该方向旅游的重要性以及可能的产品和服务类型。例如，首先对茶道沿线省份的自然环境和旅游负责人进行培训，制作面向公众的内容和纪录片等。与中国和俄罗斯联合开展营销和宣传工作尤为重要。

最后需要指出的是，“... 茶道沿线的文化特色与其他民族文化相比，非物质文化元素在游牧生活中更为突出，因此开展这一方向的研究，将非物质文化价值推广至全球并用于旅游发展，是茶道现代发展政策的核心。深化蒙古境内茶道驿站研究，将数百年前形成的茶道作为现代经济和基础设施发展的基础，同时为历史、文化、民族学的传统研究开辟新的主题和研究对象，这是一个充满巨大机遇的过程的开端”<sup>13</sup>。

---

<sup>13</sup> Ш.Эгшиг, Түүхэн дэх “Цайны зам” ба Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ дахь цайны замын судалгаа, “Цайны зам”-ын эрдэм шинжилгээний анхдугаар бага хурлын илтгэлийн эмхэтгэл, Улаанбаатар, Удам Соёл ХХК, 2016 он. 22-23-р тал.

## ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА ЭДИЙН ЗАСГИЙН КОРИДОРЫН АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ АСУУДАЛД

Д.Дашхорлоо<sup>1</sup>

Н.Энхмагнай<sup>2</sup>

О.Сүхбаатар<sup>3</sup>

### **Удиртгал**

Сүүлийн жилүүдэд “Цайны Их зам”-ын нүүдлийн аялал жуулчлалыг хөрш орнуудын ба олон улсын аялал жуулчлалын маршруттай холбон Зүүн хойд Азийн аялал жуулчлалын шинэ брэндийг бий болгох санал, санаачилгууд олноор гарч энэ чиглэлээр ОХУ, Хятад улсад олон улсын хурал, төсөл хөтөлбөр, арга хэмжээ зохиогдох болсон. Цаашид гурван улсын нэгдсэн бодлого, хамтын ажиллагаагаар олон улсын аялал жуулчлалын бүс нутаг болгон өргөжүүлэх шаардлагатай байна.

**Түлхүүр үгс:** *Цайны их зам, эдийн засгийн коридор, хил орчмын аялал жуулчлал*

Үндэслэл, шаардлага:

Цайны Их замын 1100 км урт хэсэг нь Монгол улсын нутгаар дайран өнгөрч байсан тул энэ замын дагуу Монгол, ОХУ, БНХАУ гурван улсын хамтарсан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд Монголын нутаг дахь Цайны Их замын үндсэн өртөөнүүдийн хоорондын гол замуудад аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн бий болгох аялал жуулчлалын нөхцөл нөөцийг судалж, аялал жуулчлалын эргэлтэд оруулах судалгаа зайлшгүй хийгдэх шаардлагатай болж байна.

- ОХУ-ын Аугаа их цайны зам ба хил орчмын аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн,
- БНХАУ-ын Түмэн газрын цайны замын аяллын бүтээгдэхүүнтэй нэгтгэн
- Монгол улсыг “Цайны их замын нүүдлийн соёл иргэншлийн аялал

<sup>1</sup> доктор, дэд профессор (МҮИС)

<sup>2</sup> докторант (МҮИС)

<sup>3</sup> доктор, профессор (МҮИС)

жуулчлалын чухал бүс” болгон хөгжүүлэх зорилго дэвшүүлжээ.

Монгол, ОХУ, БНХАУ-ын гурван улсын 2014 онд байгуулсан хэлэлцээрээр Монголын “Талын зам”, ОХУ-ын “Евроазийн эдийн засгийн холбоо”, БНХАУ-ын “Нэг бүс, нэг зам” санаачилгыг нэгтгэн гурван улсыг дамнасан Эдийн засгийн коридор байгуулахаар тохиролцсон юм.

Энэхүү өндөр түвшний хэлэлцээрт хэрэгжүүлэхээр тусгасан 32 төслийн жагсаалтад “Цайны их замын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх төсөл” орсноор бүс нутгийн хүрээнд аялал жуулчлалын брэнд бий болгох, хамтарсан маркетинг хийж, дэлхийн жуулчдын урсгалыг татах боломж бүрдээд байна.<sup>4</sup> Цайны их зам, Торгоны замын аялал жуулчлалын тухай үзэл баримтлалуудыг Монгол улс, ОХУ, БНХАУ хамтран хэрэгжүүлэх боломжийн талаар хэлэлцэгдэж буй өнөө үед манай улс түүхэн нөөц бололцоогоо бүтээгдэхүүн болгох талаар санал, санаачлаг хангалтгүй байна.

Монгол улс нь зөвхөн Цайны их замын өртөөгөөр хязгаарлагдахгүйгээр Хүннү гүрэн, Их Монгол улсын үеэс морин өртөө<sup>5</sup> байгуулж өртөө замын эх үндсийг тавьж байсан түүхтэй улс бөгөөд үүнийг аялал жуулчлалын нэгэн өвөрмөц брэнд болгох шаардлагатай байна.

Монгол нутгийг дайран өнгөрсөн “Цайны их замын өртөө”-нүүдийг судлах ажил хийгдсэн боловч аялал жуулчлалын зорих газар болгон хөгжүүлэх санал санаачлаг одоогоор бага байна.

### **Судалгааны зорилго, зорилтууд:**

Цайны их замын дагуу аялал жуулчлал хөгжүүлэх Монгол, Орос, Хятад гурван улсын гэрээ хэлэлцээрүүдийн хүрээнд Монгол улсын нутаг аялал жуулчлал хөгжүүлэх нөхцөл, нөөцийг судалж, өнөөгийн нөхцөл, нөөцийг тодорхойлон хэтийн төлөвийг нь тооцсон эрдэм шинжилгээний үндэслэл боловсруулна. Энэ нь ТЭЗҮ-ийн түвшинд боловсруулагдах болно. Цайны их замын дагуу /ЦИЗ/ дотоод, гадаадын жуулчдыг аялуулах үндэслэл боловсруулахад бидний судалгааны гол зорилго оршино. Судалгааны ажлын зорилгын хүрээнд дараах зорилтуудыг дэвшүүллээ. Үүнд:

<sup>4</sup> Гурван улсын хамтарсан эдийн засгийн коридор 32 төсөл Цайны их зам брэнд бий болгох (Ikon.mn) 2016.06.27

<sup>5</sup> Чингис хаан харъяат улс орнуудаас алба татвар авах, мэдээ хүргэж ирдэг тогтсон нэг газартай байх Хөдөө арал хэмээн түүхэнд үлдсэн бөгөөд 1197 оноос эхлэн цэргийн хүрээ Харилцаа холбоог сайжруулахын тулд өртөөний албыг бий болгож байсан /www.touristinfocenter.mn/

- Цайны Их замын үндсэн өртөөнүүдийн байршил дахь бүтээн байгуулалт тэдгээрийн хоорондох замналыг тодорхойлно.

- Цайны Их замын ачаа тээвэрлэлт, тээврийн үйл ажиллагааны улирлын хуваарилалт, идэвхтэй сарууд, ачааны үндсэн бүтцийг жилийн 4 улирлаар тодорхойлж гаргана.

- Цайны Их замын дагуух шуудан, жуулчлал, явагдаж байсан хэмжээ далайцыг судална.

### **Судлагдсан байдал:**

Хоёр зуун жилийн турш (1728-1928 он) дэлхийн худалдааны гол замуудын нэг байсан Ази, Европыг хамгийн дөт, найдвартай, тогтмол холбож байсан тээвэр, дипломат харилцааны замын дагуу орчин үеийн аялал жуулчлал хөгжүүлэх, зорилго тавьж байгаагаар эдийн засаг, олон улсын харилцааны чухал ач холбогдолтой. Энэ нь Монгол, Орос, БНХАУ гурван улсын эдийн засаг, нийгмийн харилцааг улам гүнзгийрүүлж, тогтмолжуулах асар их ач холбогдолтой юм. Мөн Монгол улсад улс хоорондын ба дотоодын аялал жуулчлал хөгжүүлэх хамгийн гол зам болно.

1970-аад оноос өртөө байсан газруудад очиж байршлыг тогтоох судалгаа хаяа хийгдэж байсны үр дүнд үндсэн өртөөнүүдийн байршлыг тэмдэглэсэн судалгааны материалуудыг бид хуримтлуулсан. Өртөө хоорондын үндсэн замуудыг төдий их зөрөөгүйгээр тогтоох боломжтой байна. Зарим өртөөнүүдийн 4 улирлын нүүдлийг тэмдэглэж авчээ. Тэмээн жингийн хоногт явах цагийн хуваарь, өртөө бүрийн голлох онцлог зэргийг судалсан судалгааны мэдээллүүдтэй болсон байна.

Цайны их замаас 4-70 км зайтай Цайны их замтай нэг чигт зэрэгцсэн байрлалтай засмал зам, төмөр замын сүлжээ, Дархан, Зүүнхараа, Сүхбаатар, Сайншанд, Чойр, Багахангай зэрэг шинэ хот суурин бий болжээ. Эдгээр нь Цайны их замын дагуу судалгаа хийх, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх таатай нөхцөлийг бүрдүүлж байна. .

Цайны замын дагуу аялал жуулчлал чиглэлээр тодорхой хэмжээний судалгаа хийж эрдэм шинжилгээний илтгэл өгүүлэл, бичсэн туршлага бүхий судлаачдын баг бүрдсэн байна. Судлаачдын багийг дэмжих Соёлын өвийн Үндэсний төв МҮИС, Улаанбаатарын аялал жуулчлалын холбоо байгууллага хамт олон байна.

Орчин үед Цайны Их замын дагуух аялал жуулчлал хөгжүүлэх нөхцөл

нөөцийг судалж тодорхойлно. Өнөөгийн Монгол орны нутагт Цайны Их замын 20 өртөө байсан бөгөөд үүний 9 нь Их Хүрэнээс урагш, 11 нь хойш байв.

“Цайны их зам” өнөөгийн Хятад улсын Хаалган хотоос дундад зууны нэр нь /Чуулалт хаалга/ Замын-Үүд, Хиагтаар дамжин Оросын эзэмших болсон Сибирь нутгаар дамжин Европын баруун боомтуудад хүрч байсан.

### **Судалгааны хэрэглэгдэхүүн:**

1. Цайны их замын дагуу бидний явуулсан хээрийн судалгааны ажиглалт, тэмдэглэл нутгийн хүмүүсээс авсан сурвалж судалгааны асуумжийн мэдээлэл
2. Өмнөх судлаачдын бичсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл илтгэл, ном, газрын зураг, атлас
3. Топографийн М1: 200000 суурь зураг, М1: 500000 суурь зураг, Цайны Их зам аялал жуулчлалын газрын зураг М1:1000000 <sup>6</sup>

### **Эдийн засгийн коридорын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх**

Дэлхийн улс орнуудын туршлагаас харахад хөрш зэргэлдээ орныхоо жуулчдыг татахын тулд хил орчмын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх бодлогыг барьж ажилладаг. Сүүлийн жилүүдэд “Хөрш орнуудын аялал жуулчлал” өндөр хэмжээнд хөгжсөн. Бидний хөрш ОХУ болон БНХАУ-ын зорчигчид Монгол улсын хилээр орж ирсэн тоогоор голлох тоон дүнг үзүүлдэг боловч түүх, соёлын байгалийн үзэсгэлэнт газраар аялж байгаа нь цөөхөн.

Монгол орны **Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн 64.3% хилийн бүс**, зурваст оршдог. Монгол Улсын засгийн газраас аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх тал дээр онцлон анхаарч эхэлсэнтэй холбогдуулан гадаад, дотоодын жуулчид аль болох байгалийн унаган төрхөө алдаагүй үзэсгэлэнт газруудаар аялах сонирхол ихэссэнтэй холбоотойгоор хилийн Аялал жуулчлалын гол чиглэл батлах тухай Монгол улсын Засгийн газрын 2018 оны 171-р тогтоолоор *Хил орчмын болон хил дамнасан аялал жуулчлалын ерөнхий чиглэлийг* гаргасан нь хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна<sup>7</sup>.

Монгол Улсын Их Хурлаас “Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” 2024 онд баталж, эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийнхөө хөтөлбөрийг хил орчмын бүс нутаг хоорондын хамтын ажиллагаатай уялдуулах зорилго тавьсан.

<sup>6</sup> Цайны Их зам аялал жуулчлалын зураг М1:1000000 (2021 он)

<sup>7</sup> Монгол улсын Засгийн газрын 2018 оны 171-р тогтоол

Монгол улсын Засгийн газар 2024 оны 04 дүгээр сарын 03-ны өдрийн 142 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг зохион байгуулах, аюулгүй байдлыг хангах журам”-ыг баталсан.<sup>8</sup> “Бүс ба зам” санаачилга, “Монгол-Орос-Хятадын Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг Эдийн засаг, хөгжлийн яам хэрэгжүүлж байна. Монгол улсын Засгийн газраас 2023, 2024, 2025 онуудыг “Монголд зочлох жил” болгон зарласан. Энэ хүрээнд Аялал жуулчлалын салбарын эрхзүйн орчныг боловсронгуй болгох зорилгоор өөрийн орны өвөрмөц онцлог, олон улсын жишиг, чиг хандлагад нийцүүлэн Аялал жуулчлалын

тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулж УИХ-аар батлуулсан бөгөөд дараах онцлог зохицуулалтууд орсны дунд Хил орчмын аялал жуулчлалыг тусгасан.

Аялал жуулчлалын салбар харьцангуй хөгжиж, жуулчдын тоо өсөж байгаа хэдий ч хөрш орнуудын аялал жуулчлалын салбараас хол зөрүүтэй байна. БНХАУ-ын хувьд аялал жуулчлалын салбараа хөгжүүлэхийн тулд дэд бүтэц, бүтээн байгуулалтаа бүрэн шийдсэн.

Манай улсын хувьд дэд бүтцийн хөгжил харьцангуй сул тээврийн болон байршуулах хэрэгслийн хүчин чадал нь аялал жуулчлалын оргил үед хүрэлцээ муутай, аялал жуулчлалын үйлдвэрлэл улирлын шинж чанартай, жуулчны үйлчилгээний байгууллагуудын хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, үйлчилгээний нэр төрөл, хэлбэр тэдгээртэй холбогдох харилцааг зохицуулах, төр орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын эрх үүргийг тодорхой болгох шаардлага гарч байна.

Хил дамнасан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд *эхлэх цэг буюу орох орц, коридор, гарах гарц* гэсэн ойлголтууд гарч ирнэ. Хил дамнасан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх гол эхлэх цэг нь Монгол улсын хувьд улсын хилийн дагуу байгаа (нилээд нь олон улсын зэрэглэлтэй) Сэлэнгэ аймагт, Алтанбулаг боомт, Дорнод аймагт, Эрээнцав боомт, Баянхошуу Сүмбэр, Хавирга боомт, Сүхбаатар аймагт, Бичигт боомт, Дорноговь аймагт, Замын-Үүд, Ханги Өмнөговь аймагт, Гашуун сухайт, Шивээхүрэн боомт, Ховд аймагт, Ярант боомт, Баян-Өлгий аймагт, Цагааннуур Даян боомт, Завхан аймагт, Арц суурь боомт, Увс аймагт, Боршоо боомт, Хөвсгөл аймагт, Ханх зэрэг боомт болон олон улсын нисэх буудлууд болно.

<sup>8</sup> Монгол улсын Засгийн газар 2024 оны 04 дүгээр сарын 03-ны өдрийн 142 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг зохион байгуулах, аюулгүй байдлыг хангах журам”

Монгол улсын хил дамнасан аялал жуулчлалын коридорын (Цайны Их зам) онцлог нь босоо тэнхлэгийн байрлалтай учир хил дамнасан олон улсын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломж бүрэн бүрдэнэ.

Монгол улсын сайд, боомтын сэргэлтийн үндэсний хорооны дарга Б.Тулга Хятадын Бээжин хотод төвтэй CGTN<sup>9</sup> төрийн мэдлийн гадаад хэл дээрх мэдээллийн сувагт ярилцлага өгөхдөө: “Бүс ба зам” санаачилга, Торгоны зам, Цайны зам зэрэг маш олон худалдааны замууд Монгол, Хятад төдийгүй, дэлхийн улс үндэстнүүдийн түүхэнд маш чухал үүрэг гүйцэтгэж байсныг тодотгон, худалдааны замын зангилаа, хоёр орны болон бүс нутаг хоорондын холбох гүүр нь хилийн боомтууд юм. Мөн хилийн боомтуудыг хөгжүүлэх нь хоёр улсын худалдааны эргэлт, иргэд хоорондын харилцаа, холбооны гарц учир боомтын хөгжлийн асуудал нь “Бүс ба зам” санаачилгын хамгийн чухал зангилаа болж, нэн тэргүүнд хөгжих ёстой гэж дурдсан билээ.<sup>10</sup>

Монгол улсын хувьд Хил орчмын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд Коридорын аялал жуулчлал ба Боомтыг түшиглэсэн хил орчмын аялал жуулчлалын хоёр үндсэн хэлбэрийг голчлон авч үзэх нь эн тэргүүнд тавигдах учиртай.

1. Коридорын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд: Дэлхий нийтэд алдартай худалдаа аялал жуулчлалын гол зам байсан Монголын “Цайны Их замын” дагуу аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх бүрэн үндэслэл боломж байна. Цайны Их замын дагуу олон улсын аялал жуулчлал хөгжүүлэх чиглэлээр БНХАУ, ОХУ хоёр ихээхэн анхаарч, холбогдох судалгаануудыг явуулж, ном, газрын зургууд хэвлүүлэн аялал жуулчлалын урьдчилсан нөхцөлийг хангахуйц болсон.

2. Монгол улсад нэвтрэх хүмүүсийн ихэнх нь: Аялал жуулчлалын визээр нэвтэрдэгучир *Боомтуудыг түшиглэж хил орчмын аялал жуулчлал хөгжүүлэхэд тохиромжтой бөгөөд хурдан ажил хэрэг болгох давуу талтай*. Боомт орчимд аялал жуулчлал хөгжүүлэхийн тулд боомт орчмын аялал жуулчлалын нөхцөл нөөцийг судлан аяллын замналуудыг тодорхойлох зайлшгүй шаардлагатай. Энэ ажлыг судалгааны туршлага бүхий мэргэжлийн цөөн тооны судлаачдын

<sup>9</sup> Хятадын Бээжин хотод төвтэй CGTN төрийн мэдлийн гадаад хэл дээрх мэдээллийн сувагт ярилцлага

<sup>10</sup> Монгол улсын засгийн газрын тогтоол 2023 оны 07 сарын 05 «Бүс ба зам» санаачилга, «Монгол-Орос-Хятадын Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр»

хүчээр богино хугацаанд хийх боломж бий.

Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлал (НИТАЖ) явуулж ирсэн арга туршлагад түшиглэх нь илүү үр дүнд хүргэнэ. Замын-Үүд, Хөх ус, Чойр, Өрмөгтэй, Гялааннуурт загвар өртөө аялал жуулчлалын бааз байгуулж НИТАЖ-ын үлгэр жишээ хотхон болгон хөгжүүлж болно. Хил орчмын бүсийн иргэдийн орлогыг тогтмол найдвартай болгох, Монголын байгаль, ахуй соёлыг хөрш улсуудын иргэдэд сурталчлах хоёр гол зорилгоор хувийн хэвшлүүд идэвхтэй оролцох тусам хил орчмын аялал жуулчлал хурдацтай, үр өгөөжтэй хөгжих болно. Хил орчмын аялал жуулчлалыг гадаадын (хөршүүдийн) дунд жижиг аж ахуйн нэгжүүдтэй хамтарсан үйл ажиллагаагаар харьцангуй богино хугацаанд амжилттай хөгжүүлэх их боломжтой байдаг. Харин хамтын ажиллагааны зарчим, хөрөнгө оруулалтын талаар анхнаасаа судалгаатай ажиллахыг анхаарч байх ёстой.

### Дүгнэлт

Хил орчмын ялангуяа боомтуудыг түшиглэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд төр хувийн хэвшлийн түншилсэн оролцоо, идэвх шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэнэ.

Хил орчмын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхдээ хил хамгаалах байгууллагуудтай зохицуулсан үйл ажиллагаа явуулахыг хэвшил болгох нь илүү үр дүнд хүргэнэ.

Цайны Их замын эдийн засгийн коридорын (бүс нутаг гэж үзэж болно) дагуу аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд энэ зам дагуу шинээр бүтээн байгуулагдах ОХУ, Хятад улсыг холбох Сибирийн хүч” хийн хоолой, Хиагт, Эрээн боомтуудыг холбох олон улсын дээд ангиллын авто зам, Улаанбаатар төмөр замын өргөтгөл маш чухал хөшүүрэг болох юм. Ялангуяа хий дамжуулах хоолой тавигдсаны дараа Улаанбаатар, Дарханы өвлийн агаарын бохирдол маш бага болох, зочид буудлуудын дулааны горим тогтвортой байх, хоолны газруудад хоол үйлдвэрлэлийн зардал багасах зэрэг олон дэвшил бүрдэх юм. Шинэ цардмал замын дагуу маш их дэвшил бүрдэх юм. Төмөр замын аялал шинэ шатанд гарна.

Монгол Улсын Засгийн газраас 2024 оныг “Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих жил” болгон зарлаж, УИХ-ын 2024 оны 64 дүгээр тогтоолоор “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал /2024-2050/”-ыг шинэчлэн баталсан. Үүнд мөн Төвийн бүс, Зүүн бүсийн тэргүүлэх чиглэлээр *хил орчмын аялал жуулчлал,*

боомт, тээвэр логистик, хил орчмын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх чиглэлийг гаргаж байгаа нь цагаа олсон санал санаачилгууд байна.

Хятад улсын төрийн тэргүүн Си Жинпин “Хамтдаа хөгжье” гэсэн уриалга дэвшүүлснийг хэрэгжүүлэхэд Цайны Их замын дагуух эдийн засгийн коридорын бүсэд Гурван улсын нэгдсэн бодлого, хамтын чармайлтаар улс хоорондын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх нь манай найрамдалт хөрш гурван улсын хөгжилт, хамтын ажиллагаанд нэн чухал үүрэг гүйцэтгэх болно.

### Ном зүй

1. Сүхбаатар,О. (2011он) *Цайны их замын суурин өртөөнүүдийн үндсэн байршил*. Улаанбаатар: Удам соёл ХХК “Нүүдэлчдийн өв, соёл” Түүхийн төв музей
2. Великий чайный путь Атлас.( 2012). Иркутск
3. Дашхорлоо, Д. (2012). *Цайны замын Монгол дахь суурин өртөөнүүд*. БНХАУ- Эрэн хот (илтгэл)
4. GREAT TEA ROUTE . (2013 он). JSC .*Eastern-Siberian aerodeodesic enterprise Publishing house* IRKUTSK: Wandering Time Ltd.
5. Эгшиг,Ш, Гэрэлтөв,Д, Сүхбаатар,О, Бадрал,Ё, (2016). *Цайны зам* Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг ХХК
6. Дашхорлоо,Д., (2018). *Монгол дахь цайны замын хүрэнээс өмнөх суурь өртөөнүүдийн байрлал”Цайны зам”ОУ-ын ЭШ-ний хурлын эмэхтгэл* Ховд
7. Сүхбаатар О,(2019). *Цайны Их замын төгсгөл Монголын нийгэм эдийн засагт нөлөөлсөн нь ЭШБ- МҮИС*.
8. Дашхорлоо, Д, Сүхбаатар, О, Энхмагнай, Н, Мөнхнасан, С (2021). *Цайны их замын аялал жуулчлалын газрын зураг М1:1000000*
9. Дашхорлоо, Д.,(2024). *Боомт, коридорын аялал жуулчлал, хувийн хэвшлийн санал илтгэл, Боомтын сэргэлт үндэсний форум-2024,*

## CONSIDERATIONS FOR TOURISM DEVELOPMENT ON THE TEA ROAD AND ECONOMIC CORRIDOR

*D.Dashkhorloo*<sup>1</sup>

*N.Enkhmanlai*<sup>2</sup>

*O.Sukhbaatar*<sup>3</sup>

**Abstract:** In recent years, various proposals and initiatives have been put forth to establish a new tourism brand in Northeast Asia by integrating the nomadic tourism concept of the “Great Tea Road” with neighboring countries and international travel routes. Numerous international conferences, projects, and events held in Russia and China have supported this vision. Looking ahead, it is imperative to advance this development into a global tourism region through cohesive policies and cooperative efforts among the three countries involved.

**Key words:** *Great Tea Road, economic corridor, cross-border tourism*

### **Rationals and Requirements:**

The 1,100-kilometer segment of the Great Tea Road that traverses Mongolia underscores the necessity for a thorough assessment of tourism resources and the development of tourism products along the main pathways connecting key stations in Mongolia. This initiative is essential for fostering collaborative tourism efforts among Mongolia, Russia, and China along this route.

Key aspects of this project include:

- Developing tourism products related to the Great Tea Road within Russia and its bordering regions.
- Integrating products from the Thousands Tea Road tour in China.
- The primary objective is to establish Mongolia as a significant tourism destination that reflects the rich nomadic civilization associated with the Great Tea Road.

---

<sup>1</sup> Ph D, Associate Professor (Mongolian National University)

<sup>2</sup> Postgraduate student (Mongolian National University)

<sup>3</sup> Ph D, Associate Professor (Mongolian National University)

In 2014, Mongolia, Russia, and China signed an agreement to create a trilateral economic corridor, which unites Mongolia’s “Steppe Road,” Russia’s “Eurasian Economic Union,” and China’s “One Belt, One Road” initiatives. The inclusion of the “Tea Road Tourism Development Project” among the 32 projects outlined in this high-level agreement offers a unique opportunity to develop a tourism brand for the region, engage in joint marketing endeavors, and attract international tourism flows.

As discussions progress regarding the potential collaboration on the Tea Road and Silk Road tourism concepts, it is evident that Mongolia lacks innovative strategies and initiatives to convert its historical resources into viable tourism products effectively.

Mongolia’s historical significance extends beyond the Tea Road, encompassing a network of horse stations<sup>4</sup> and foundational roads that trace back to the Hun and Mongol empires. This rich cultural heritage provides an excellent opportunity to develop a distinctive tourism brand.

Although research has been conducted on the “Tea Road stations” that extend across Mongolia, limited initiatives exist to transform these sites into viable tourist destinations.

### **Objectives of the Study**

This study aims to thoroughly examine the conditions and resources pertinent to tourism development in Mongolia, as established by the agreements established between Mongolia, Russia, and China regarding enhancing tourism along the Tea Road. The research will focus on identifying the present state of these resources and conditions while establishing a scientific basis that considers future prospects for development. This comprehensive approach will culminate in the creation of a feasibility study.

The primary objective of this research is to provide a well-founded rationale for encouraging both domestic and international tourists to explore the Tea Road (TRT). To achieve this, we have delineated the following specific goals:

- To identify the route connecting key locations along the Tea Road and its development.
- To analyze the seasonal distribution of cargo transportation and transport activities along the Tea Road, identifying the peak months and the primary types of cargo throughout the various seasons of the year.
- To investigate the postal and tourist activities along the Great Tea Road and assess the

---

<sup>4</sup> Chingis Khaan had a designated location to collect taxes and receive updates from his subjects. This historical site is referred to as Khuduu Aral. In 1197, a post was established there to enhance communication efforts. /www.touristinfocenter.mn /

scale of trade related to these activities.

### **Research Status**

The development of modern tourism along the shortest, most reliable, and regular transportation and diplomatic route connecting Asia and Europe—one of the world's primary trade routes for two centuries (1728-1928)—is crucial for the economy and international relations. This initiative aims to promote and advance modern tourism, which is significant for enhancing and streamlining social and economic ties between Mongolia, Russia, and China. Additionally, it will serve as the main route for developing international and domestic tourism in Mongolia.

Since the 1970s, extensive research conducted at various station locations has yielded valuable materials identifying the main stations along this route. The connections between these stations can be established with minimal discrepancy. Four seasonal migrations have been recorded for some stations. Furthermore, we possess research data that examines the daily schedules of camel treks and outlines the main features of each station.

New towns have emerged along the Tea Road, including Darkhan, Zuunkharaa, Sukhbaatar, Sainshand, Choir, and Bagakhangai. These towns are 4 to 70 kilometres from the highway and railway, creating favourable conditions for research and tourism development in the area.

A group of researchers with experience conducting studies and writing scientific papers and articles on tourism along the Tea Road has been formed. This research group is supported by organizations such as the National Center for Cultural Heritage, the National University of Mongolia, and the Ulaanbaatar Tourism Association.

The conditions and resources for tourism development along the Great Tea Road are being analyzed. In modern Mongolia, there were 20 stations on the Great Tea Road, with nine located south of Ikh Khuree and 11 located to the north. The Great Tea Road originated in modern China from the city of Khaalgan, which was known in medieval times as Chuulalt Khaalga. The route travelled through Zamyun-Uud and Khiagtu, across Siberia (under Russian control), to the western ports of Europe.

### **Research Materials:**

1. Observations and notes were gathered during field research along Tea Road, along with questionnaire data collected from local residents.
2. Research articles, reports, books, maps, and atlases authored by previous researchers.
3. Topographic maps: M1:200000, M1:500000, and the tourist map of the Great Tea Road M1:1000000<sup>5</sup>

## Tourism Development in the Economic Corridor

Countries' experiences worldwide demonstrate a growing focus on developing cross-border tourism to attract visitors from neighboring nations, "tourism to neighboring countries" has witnessed significant growth in recent years. While many travellers from our neighboring countries, Russia and China, enter Mongolia through the border, few explore our historical and cultural natural attractions.

Notably, 64.3% of Mongolia's specially protected natural areas are in border zones and strips. With the Mongolian government paying increased attention to tourism development, there has been a rise in interest from both foreign and domestic tourists in visiting pristine locations that have retained their natural beauty. In response to this interest, the Mongolian government issued Resolution No. 171 of 2018, titled "On Approval of the Main Routes of Border Tourism," which outlines established routes for border and cross-border tourism<sup>6</sup>.

In 2024, the State Great Khural of Mongolia adopted the "Mongolia Regional Development Concept," which aims to align the regional economic development program with initiatives for cross-border cooperation.

On April 3, 2024, the Government of Mongolia approved the "Rules for Organizing Tourism Activities and Ensuring Security in Border Areas," as outlined in Appendix to Resolution No. 142. The Ministry of Economy and Development is currently implementing the "One Belt, One Road" initiative alongside the "Mongolia-Russia-China Economic Corridor Development Program." The Government of Mongolia also designated 2023, 2024, and 2025 as "Visit Mongolia Years."

To enhance the legal framework for the tourism sector, the Parliament revised and approved the Tourism Law, ensuring it aligns with the country's unique characteristics as well as international standards and trends. This revised law includes specific regulations related to cross-border tourism.

Although our country's tourism sector is relatively developed and tourist numbers are increasing, it still lags behind neighboring countries. China, for example, has fully developed its infrastructure to support its tourism industry.

Our country's infrastructure is underdeveloped, and transportation and hotel facilities are often insufficient during peak tourism periods. Additionally, the tourism industry is seasonal. There is a need to enhance the accountability of tourist service organizations, regulate the types and forms of services provided, and clarify the rights and responsibilities of both state and local governments.

---

<sup>6</sup> Resolution of the Government of Mongolia No. 171 of 2018

Key concepts such as entry points, corridors, and exits will be the foundation for developing cross-border tourism. The main entry points for this development in Mongolia include ports and international airports along the country's borders, many of which meet global standards. Notable locations include Selenge Province, Altanbulag Port, Dornod Province, Ereentsav Port, Bayankhoshuu Sumber, Khavirga Port, Sukhbaatar Province, Bichigt Port, Dornogovi Province, Zamyn-Uud, Hangi in Umnugovi Province, Gashuun Sukhait, Shiveekhuren Port, Khovd Province, Yarant Port, Bayan-Ulgii Province, Tsagaannuur Dayan Port, Zavkhan Province, Arts Basan Port, Uvs Province, Borsho Port, Khovsgol Province, Khankh.

A unique aspect of Mongolia's cross-border tourism corridor, the Great Tea Road, is its vertical location, which offers significant opportunities for developing international tourism.

Mongolian Minister and Chairman of the National Port Rehabilitation Committee, B. Tulga, gave an interview to the state-run foreign language news channel CGTN<sup>7</sup>, based in Beijing, China. He stated, "The Belt and Road Initiative, the Silk Road, and various trade routes such as the Tea Road have played a significant role in the history of not only Mongolia and China but also the world. Border ports serve as crucial hubs for these trade routes and act as bridges connecting the two countries and their regions. Developing these border ports is essential for facilitating trade, promoting people-to-people contacts, and enhancing communication between our nations. Therefore, the issue of port development should be prioritized and become the most critical aspect of the Belt and Road Initiative."<sup>8</sup>

For Mongolia, border tourism development should focus on two primary forms: corridor tourism and port border tourism."

1. Corridor tourism development: There is great potential for tourism development along Mongolia's "Great Tea Road," which was once a major trade and tourism route famous worldwide. China and Russia pay great attention to developing international tourism along the Great Tea Road, conducting relevant research, publishing books and maps, and creating conditions for tourism.

2. Most people entering Mongolia Enter with a tourist visa, which is convenient for developing border tourism using ports and has the advantage of being quickly implemented. To develop tourism in the port area, it is necessary to study the tourism resources around the port and determine travel routes. This work can be done quickly with a small number of professional researchers with experience in research.

Leveraging the experiences of implementing community-based tourism (CBT) can lead

<sup>7</sup> Interview with CGTN, a state-run foreign language news channel based in Beijing, China.

<sup>8</sup> Resolution of the Government of Mongolia dated July 5, 2023. The Belt and Road Initiative, the Mongolia-Russia-China Economic Corridor Creation Program

to more significant results. Zamyn-Uud, Khokh Us, Choir, Ormugtey, and Gyalaannuurt model stations can be developed into exemplary cities for CBT by establishing tourist camps. Increased involvement from the private sector is crucial for achieving two main goals: providing stable and reliable income for the residents of border regions and promoting Mongolian nature and culture to citizens of neighboring countries. This collaboration will facilitate the swift and profitable development of cross-border tourism. There is considerable potential for successful growth in cross-border tourism in a relatively short period through joint efforts with small enterprises in neighboring countries. However, it is essential to focus on cooperation and investment research principles from the outset.

### **Conclusion**

The Government and the private sector will play crucial roles in developing tourism in border areas, mainly through ports. Coordinating actions with border services to grow border tourism can yield significant results.

Key incentives for the development of tourism along the Great Tea Road Economic Corridor—including the recently completed Power of Siberia gas pipeline connecting Russia and China, the high-quality highway linking the ports of Khiagt and Ereen, and the expansion of the Ulaanbaatar railway—are essential. Notably, constructing the gas pipeline is expected to significantly reduce air pollution in Ulaanbaatar and Darkhan during the winter, stabilize the thermal conditions in hotels, and lower food production costs in restaurants. Additionally, progressing towards a new asphalt road will elevate rail transportation to a new standard.

In 2024, the Mongolian Government declared the “Year of Supporting Regional Development” and revised the “Mongolia Regional Development Concept (2024-2050)” as per Resolution No. 64 of the Parliament of Mongolia. This includes initiatives aimed at enhancing cross-border tourism, ports, transportation, and logistics and prioritizing tourism in the Central and Eastern regions.

Implementing Chinese President Xi Jinping’s call for “Development together,” fostering cross-border tourism in the Tea Road Economic Corridor through unified policies and collaborations among the three countries will play a vital role in development and cooperation among our three friendly neighboring nations.

### **References**

1. Сүхбаатар, О. (2011 он) *Цайны их замын суурин өртөөнүүдийн үндсэн байршил*. Улаанбаатар: Удам соёл ХХК “Нүүдэлчдийн өв, соёл” Түүхийн төв музей
2. Великий чайный путь Атлас. (2012). Иркутск

3. Дашхорлоо, Д. (2012). *Цайны замын Монгол дахь суурин өртөөнүүд*. БНХАУ-Эрээн хот (илтгэл)
4. GREAT TEA ROUTE . (2013 он). *JSC .Eastern-Siberian aerodeodesic enterprise Publishing house IRKUTSK: Wandering Time Ltd.*
5. Эгшиг, Ш, Гэрэлтөв, Д, Сүхбаатар, О, Бадрал, Ё, (2016). *Цайны зам Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг ХХК*
6. Дашхорлоо, Д., (2018). *Монгол дахь цайны замын хүрэнээс өмнөх суурь өртөөнүүдийн байрлал "Цайны зам" ОУ-ын ЭШ-ний хурлын эмхэтгэл Ховд*
7. Сүхбаатар О, (2019). *Цайны Их замын төгсгөл Монголын нийгэм эдийн засагт нөлөөлсөн нь ЭШБ- МҮИС.*
8. Дашхорлоо, Д, Сүхбаатар, О, Энхмагнай, Н, Мөнхнасан, С (2021). *Цайны их замын аялал жуулчлалын газрын зураг М1:1000000*
9. Дашхорлоо, Д.,(2024). *Боомт, коридорын аялал жуулчлал, хувийн хэвшлийн санал илтгэл, Боомтын сэргэлт үндэсний форум-2024,*

## 关于茶叶之路与经济走廊旅游发展的问题

Д.达沙浩尔拉<sup>1</sup>、Н.恩和马嘎奶<sup>2</sup>、О.苏和巴特尔<sup>3</sup>

### 引言

近年来，关于将“茶叶之路”跨境旅游与邻国及国际旅游线路相结合，打造东北亚旅游新品牌的建议和倡议层出不穷。在这一方向上，俄罗斯和中国已举办了多次国际会议、项目和活动。未来，有必要通过三国的统一政策和合作，将这一区域扩展为国际旅游区。

关键词：茶叶之路、经济走廊、边境旅游

### 依据与需求

茶叶之路的1100公里路段穿越了蒙古国境内，因此，为了发展蒙古、俄罗斯和中国三国沿茶叶之路的联合旅游，必须对蒙古境内茶叶之路主要驿站之间的主要路线进行研究，开发旅游产品，并将旅游资源纳入旅游经济循环中。

- 结合俄罗斯的“伟大茶叶之路”及边境旅游产品；
- 中国的“万里茶道”旅游产品；
- 将蒙古国打造为“茶叶之路游牧文明旅游的重要区域”。

2014年，蒙古、俄罗斯和中国三国签署协议，决定将蒙古的“草原之路”、俄罗斯的“欧亚经济联盟”和中国的“一带一路”倡议相结合，共同建设横跨三国的经济走廊。在这一高层协议中，列入了32个实施项目，其中包括“发展茶叶之路旅游项目”，这在区域内打造旅游品牌、开展联合营销、吸引全球游客提供了机会<sup>4</sup>。目前，蒙古、俄罗斯和中国三国正在讨论共同实施茶叶之路和丝绸之路旅游的理念。然而，我国在将历史资源和潜力转化为产品方面，提出的建议和倡议仍然不足。

蒙古国不仅是茶叶之路的重要驿站，而且在匈奴帝国和大蒙古国时期就建立了马驿站，奠定了驿站体系的基础<sup>5</sup>。这一历史背景应被打造成独特的旅游品牌。尽管已有研究对穿越蒙古境内的“茶叶之路驿站”进行了调查，但目前将其开发为旅游目的地的建议和倡议仍然较少。

### 研究目标与任务

在蒙古、俄罗斯和中国三国协议的框架下，研究蒙古境内发展茶叶之路旅游的条件和资源，明确当前条件和资源，并基于此制定未来发展的科学依据。该研究将作为可行性研究的基础。我们的主要研究目标是为沿茶叶之路开发国内外游客旅游线路提供依据。在研究目标的框架下，提出了以下任务：

- 研究茶叶之路主要驿站的地理位置及其之间的交通路线。

<sup>1</sup> 博士，副教授（蒙古国民族大学）

<sup>2</sup> 博士生（蒙古国民族大学）

<sup>3</sup> 博士，教授（蒙古国民族大学）

<sup>4</sup> <https://ikon.mn/n/rw8> (2016.06.27)

<sup>5</sup> [/www.touristinfocenter.mn/](http://www.touristinfocenter.mn/)

- 分析茶叶之路的货物运输和交通活动的季节性分布
- 调查茶叶之路沿线的邮政服务、旅游活动及其历史规模。

通过这些研究，旨在为茶叶之路旅游开发提供科学依据，推动蒙古、俄罗斯和中国三国在茶叶之路旅游领域的合作，同时将蒙古的历史资源转化为独特的旅游产品，吸引更多国内外游客。

#### 研究现状

在过去的二百年间（1728-1928年），茶叶之路作为世界贸易的主要通道之一，连接了亚洲和欧洲，成为最便捷、可靠和稳定的交通与外交通道。如今，以发展现代旅游为目标，茶叶之路在经济和国际关系方面具有极其重要的意义。这一路线不仅能够进一步深化和巩固蒙古、俄罗斯和中国三国之间的经济与社会联系，还对蒙古国发展国际和国内旅游具有重要的推动作用。

20世纪70年代以来，研究者们偶尔会踏访曾经的驿站所在地点进行考察，以确定其具体位置。通过这些研究，我们积累了关于主要驿站分布的研究资料，并基本确定了各驿站之间的主要路线，误差较小。同时，还记录了一些驿站四季迁徙的情况，并整理出骆驼商队每日行进时间表，以及各驿站的主要特点等研究资料。

在距离茶叶之路4至70公里的范围内，与茶叶之路大致平行的公路、铁路网络逐渐形成，并建立了达尔汗、东哈拉、苏赫巴托尔、赛音山达、乔伊尔、小杭盖等新兴城市。这些基础设施的建设，为进一步研究茶叶之路及发展旅游业创造了有利条件。

目前，围绕茶叶之路的旅游开发已进行了一定程度的研究，并形成了一支具有学术研究经验的专家团队，撰写了多篇学术论文和研究报告。支持这一研究团队的机构包括蒙古国国家文化遗产中心、蒙古国国立大学、乌兰巴托旅游协会等组织。

在当代，研究人员正着手评估和确定茶叶之路沿线旅游业发展的条件和资源。在如今的蒙古国境内，茶叶之路上曾有20个驿站，其中9个位于大库伦（今乌兰巴托）以南，11个位于其以北。历史上的“茶叶之路”始于今中国的哈拉干（旧称“聚落门”），途经扎门乌德、恰克图，进入当时俄国控制的西伯利亚地区，并最终抵达欧洲的西部港口。

#### 研究材料：

1. 关于茶叶之路的田野调查观察记录、当地居民口述访谈数据。
2. 以往学者撰写的学术论文、研究报告、书籍、地图、地理图册。
3. 1:200000、1:500000比例尺的基础地形图，以及1:1000000比例尺的茶叶之路旅游地图<sup>6</sup>。

#### 发展经济走廊旅游业

全球各国普遍采取政策，发展边境旅游，以吸引邻国游客。近年来，“邻国旅游”在全球范围内发展迅速。虽然蒙古国邻国俄罗斯和中国入境旅客数量较多，但真正前往历史文化遗址和自然景观旅游的游客比例较低。

蒙古国64.3%的自然保护区位于边境地区。随着蒙古国政府日益重视旅游业的发展，国内外游客对自然景观保持原始风貌的旅游地兴趣大增。因此，蒙古国政府于2018年发布第171号决议，确立了边境及跨境旅游的总方向，该决议目前仍在执行中<sup>7</sup>。

2024年，蒙古国国家大呼拉尔（议会）通过了《蒙古国区域发展战略》，其经济区域

<sup>6</sup> Цайны Их зам аялал жуулчлалын зураг М1:1000000 (2021 он)

7 Монгол улсын Засгийн газрын 2018 оны 171-р тогтоол

发展规划与边境地区合作相结合。蒙古国政府于2024年4月3日通过第142号决议附件，批准了《边境地区旅游活动组织及安全保障管理办法》<sup>8</sup>。此外，经济发展部正负责落实“一带一路”倡议和“蒙古-俄罗斯-中国经济走廊建设规划”。蒙古国政府已将2023年至2025年定为“访蒙旅游年”，并在此背景下完善旅游业法律环境。新修订的《旅游法》已获议会批准，其中专门涵盖了边境旅游相关规定。

尽管蒙古国旅游业相对发展，游客数量有所增长，但与周边国家相比仍存在较大差距。例如，中国为发展旅游业，已全面完善基础设施建设，而蒙古国的基础设施发展相对滞后，交通和住宿接待能力在旅游旺季显得不足。此外，蒙古国旅游业具有明显的季节性特征，对旅游企业的监管、服务种类、服务模式及相关法律法规规范仍需完善，同时明确政府及地方管理机构的职责。

发展跨境旅游需明确起点（入境口岸）、走廊（旅游线路）、终点（出境口岸）。对于蒙古国而言，跨境旅游的主要入境口岸包括：色楞格省阿尔坦布拉格口岸，东方省额仁察布口岸、巴彦淖尔-松贝尔口岸、哈维尔嘎口岸，苏赫巴托尔省比日格特口岸，东戈壁省扎门乌德口岸、杭吉口岸，南戈壁省嘎顺苏海特口岸、希韦赫伦口岸，科布多省亚兰特口岸，巴彦乌列盖省察干努尔-达彦口岸，扎布汗省阿尔茨苏木口岸，乌布苏省博尔索口岸，库苏古尔省杭赫口岸以及各大国际机场。这些口岸在促进蒙古国跨境旅游发展中起着重要作用。

蒙古国的跨境旅游走廊——“茶叶之路”具有纵向轴线布局，因此具备发展跨境国际旅游的良好条件。

蒙古国部长、口岸振兴国家委员会主席B.图勒嘎在接受总部位于中国北京的CGTN（中国国际电视台）采访时强调<sup>9</sup>：“一带一路”倡议、丝绸之路、茶叶之路等众多贸易线路不仅在蒙古国和中国，而且在世界各国的历史上都发挥了重要作用。而口岸是贸易线路的枢纽，是连接两国及区域之间的桥梁。因此，口岸的发展对两国贸易往来及人员交流具有至关重要的意义，口岸的建设与发展应成为“一带一路”倡议下最优先发展的核心环节<sup>10</sup>。

蒙古国在发展边境旅游方面，主要应关注两种基本形式：走廊旅游和依托口岸的边境旅游。

### 1. 走廊旅游的发展

蒙古国的“茶叶之路”曾是全球著名的贸易和旅游线路，在这条线路上发展国际旅游具有充分的理论依据和现实可能性。中国和俄罗斯对茶叶之路沿线的国际旅游发展高度重视，已开展相关研究，并出版了书籍、地图，为旅游开发奠定了基础条件。

### 2. 依托口岸发展边境旅游

蒙古国的大多数入境游客持旅游签证，因此，依托口岸发展边境旅游更具可行性，并且能够快速落地实施。为推动口岸周边的旅游发展，必须对口岸周边的旅游资源进行详细调查，并确定适合的旅游路线。这项工作可以由少量经验丰富的研究人员在短时间内完成。

发展基于当地居民的旅游模式将取得更好的成效。例如，在扎门乌德、库克乌斯、乔伊尔、乌尔木特、嘉兰诺尔等地建立示范旅游驿站，将其发展为社区旅游的典范村镇。通过旅游业的带动，既可稳定边境地区居民的收入，又能向邻国游客推广蒙古国的自然景观、传统文化和生活方式。随着民营企业的积极参与，边境旅游的规模将快速扩大，经济效益也会随之提升。边境旅游在与邻国的小型企业合作运营的模式下，通常能够在较短时

<sup>8</sup> Монгол улсын Засгийн газар 2024 оны 04 дүгээр сарын 03-ны өдрийн 142 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг зохион байгуулах, аюулгүй байдлыг хангах журам”

<sup>9</sup> Хятадын Бээжин хотод төвтэй CGTN төрийн мэдлийн гадаад хэл дээрх мэдээллийн сувагт ярилцлага

<sup>10</sup> Монгол улсын засгийн газрын тогтоол 2023 оны 07 сарын 05 «Бүс ба зам» санаачилга, «Монгол-Орос-Хятадын Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр»

间内取得成功，但在合作原则和投资规划方面，需从一开始就进行深入研究，以确保项目的可持续发展。

### 结论

在口岸周边发展旅游，政府与民营企业的合作与积极参与是决定性因素。发展边境旅游时，应与边防部门保持密切合作，使其成为常态化管理机制，以提高运行效率。

在茶叶之路经济走廊沿线发展旅游，离不开俄中蒙三国的联合政策和共同努力。正在建设中的俄中连接的“西伯利亚力量”天然气管道、连接恰克图—二连浩特口岸的国际高速公路、乌兰巴托铁路扩建等基础设施，将为旅游业的发展提供重要助力。特别是在天然气管道建成后，乌兰巴托和达尔汗的冬季空气污染将大幅降低，酒店的供暖系统更加稳定，餐饮业的运营成本也将下降，这些都将是促进旅游业的进一步发展。同时，新建的柏油公路和扩建的铁路也将推动旅游行业迈上新台阶。

蒙古国政府已将2024年定为“区域发展促进年”，并通过了2024年第64号决议，修订了《蒙古国区域发展战略（2024-2050）》。该战略明确提出，在中央和东部区域，以发展边境旅游、口岸建设、交通物流为主要方向，这些举措恰逢其时。

中国国家主席习近平提出“共同发展”的倡议，而在茶叶之路经济走廊沿线，俄中蒙三国通过统一政策和共同努力推动跨国旅游业的发展，将对三国友好关系、经济合作及整体发展产生深远影响。

### 参考文献

1. Сүхбаатар,О. (2011)Цайны их замын суурин өргөөнүүдийн үндсэн байршил. Улаанбаатар: Удамсоёл ХХК “Нүүдэлчдийн өв, соёл” Түүхийн төв музей
2. Великий чайный путь Атлас. (2012). Иркутск
3. Дашхорлоо, Д. (2012). Цайны замын Монгол дахь суурин өргөөнүүд.БНХАУ- Эрэн хот (илтгэл)
4. GREAT TEAROUTE . (2013 он). JSC .Eastern-Siberian aerodeodesic enterprise Publishing house IRKUTSK: Wandering Time Ltd.
5. Эгшиг,Ш,Гэрэлтөв,Д,Сүхбаатар,О,Бадрал,Ё,(2016).Цайнызам Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг ХХК
6. Дашхорлоо,Д.,(2018).Монгол дахь цайны замын хүрэнээс өмнөх суурь өргөөнүүдийн байрлал”Цайны зам”ОУ-ын ЭШ-ний хурлын эмэхтгэл Ховд
7. Сүхбаатар О,(2019). Цайны Их замын төгсгөл Монголын нийгэм эдийн засагт нөлөөлсөн нь ЭШБ- МҮИС.
8. Дашхорлоо,Д, Сүхбаатар,О, Энхмагнай,Н, Мөнхнасан,С(2021). Цайны их замын аялал жуулчлалын газрын зураг М1:1000000
9. Дашхорлоо, Д.,(2024). Боомт, коридорын аялал жуулчлал,хувийн хэвшлийн санал илтгэл, Боомтын сэргэлт үндэсний форум-2024,

**“ЦАЙНЫ ЗАМААС МОНГОЛЫН “ШИНЭ ТОРГОН ЗАМ”-ЫН КОРИДОР  
ХҮРТЭЛ: ТҮҮХЭН ТУСГАЛ БА ОРОС, МОНГОЛ, ХЯТАДЫН ОРЧИН  
ҮЕИЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА” ХАМТАРСАН ТӨСЛИЙН ТУХАЙ ТОВЧ  
МЭДЭЭЛЭЛ**

*Хамтарсан төслийн үндсэн гүйцэтгэгчид:  
ШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн  
эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, доктор, проф. Ц.Энхчимэг,  
ШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн  
эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан,  
доктор, проф. С.Цолмон*

Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэн, Оросын Шинжлэх Ухааны Академийн Сибирийн салбарын Монгол, Төвөд, Буддын судлалын хүрээлэнтэй хамтран Оросын Холбооны Улсын Шинжлэх ухааны сангийн санхүүжилтээр “Цайны замаас Монголын «Шинэ Торгон зам»-ын коридор хүртэл: түүхэн тусгал ба Орос, Монгол, Хятадын орчин үеийн хамтын ажиллагаа” (2024-2026) төслийг хэрэгжүүлж эхлээд байна.

Хятадын цайг Өрнө дахинд анх хүргэсэн хүмүүс нь монголчууд юм. Монгол Шолой Уваши 1616-1617 онд Оросын хаан Михаил Федоровичид зарсан элчдээ Хятад цай өгч явуулжээ. Тэр үеэс хойш оросууд хятад цайг сонирхон, тусгай ачаа хөсөг гарган, цайг монголоор дамжуулан зөөдөг болсон. Тэгж Хятад, Монгол, Оросыг холбосон цайны зам буй болжээ. Тэрхүү гурван улсыг холбосон цайны замаар аажимдаа өөр бараа таваар ч зөөдөг болж өргөжсөөр XX зуун хүрчээ. 200 гаруй жил үргэлжилсэн цайны замын худалдаа нь Монгол, Орос, Хятад гурван улсын эдийн засаг, нийгэм, улс төрд гүнзгий ул мөрөө үлдээжээ. **Тухайн үеийн гурван улсын харилцаанд, ялангуяа Монгол-Оросын харилцаанд цайны зам (худалдааны харилцаа) нь ямар үүрэг гүйцэтгэсэн, түүний туршлага, сургамжийг тодруулан гаргах нь орчин үеийн харилцааны хөгжилд ч тулгарсан асуудлыг шийдэхэд дөхөм болно гэж ойлгож байна.**

Тиймээс цайны замыг судлах нь дээрх улсуудын эдийн засгийн коридорыг хөгжүүлэхэд гурван улсын худалдаа, эдийн засаг, хөрөнгө оруулалтын өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийхийн хамт тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлох, тэдгээрийг шийдэхэд шаардлагатай удирдлага, зохион байгуулалтын (менежмент) болон төр, засгийн бодлого, зохицуулалтыг боловсронгуй болгоход ашиглагдах эдийн засгийн бодлогын механизм, хэрэгслүүдийн талаар санал, зөвлөмж боловсруулах нь энэхүү хамтарсан төслийн нэг үр дүн болно.

Ийм бүс нутгийн хөгжлийн нэг гол суурь харилцаа нь тээврийн олон төрөлт, нийлмэл дэд бүтцэд суурилсан эдийн засгийн коридорын хөгжлийн асуудал байна. Иймээс түүхэн судалгааны үр дүнг орчин үеийн нийгэм эдийн харилцааны глобаль асуудал буюу тухайлбал, ОХУ, Монгол, БНХАУ-уудыг холбосон эдийн засгийн коридорын хөгжилд тусгах нь шинжлэх ухааны арга зүйн хувьд төдийгүй практикийн их ач холбогдолтой юм.

Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ-ын төрийн тэргүүнүүд 2015 онд гурван улсын эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөрийг баталсан билээ. Энэ нь далайд гарцгүй манай улсын хувьд Ази, Европ тивийг холбосон хамгийн дөт замнал бүхий газар зүйн байршлын давуу талаа ашиглан, тээврийн сүлжээгээ өргөжүүлж, дамжин өнгөрөх тээврийг хөгжүүлэх, дэлхийн худалдаа эдийн засгийн сүлжээнд идэвхтэй оролцох, улсын эдийн засгийн чадавхаа сайжруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Төмөр замын хамтын ажиллагааны байгууллагаас баталсан “Екатеринбург-Наушки-Замын үүд- Бээжин-Тяньжин” чиглэлийн Монголыг дамнасан коридор нь Ази Европыг холбосон хамгийн дөт коридор болно. Энэ чиглэлд Монгол улсын засгийн газраас зөвхөн тус коридорыг төдийгүй баруун болон зүүн төмөр замын дэд бүтцийн коридорыг бүтээн байгуулах зорилтыг Төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлогод тусган сүүлийн үед уг ажлыг хэрэгжүүлэх бодит алхмууд хэрэгжиж эхлээд байна.

Ийнхүү манай улс урд хойд хөршүүдээ болон Ази Европыг холбосон төмөр замын гурван коридортой болсноор зөвхөн хөршүүдийнхээ ойрын жилүүдэд худалдаагаа 200 тэрбум долларт хүргэх зорилтыг дэмжээд зогсохгүй Евроазийн бүс нутгийн тээвэр логистикийн хөгжилд дорвитой хувь нэмэр оруулж чадна. Энэ агуулгаараа энэхүү хамтарсан төсөл нь цаг үеэ олсон, манай хөрш улсууд болон хил залгаа бүс нутгуудын эдийн хөгжлийг дэмжихэд салбар хоорондын шинжээр ихээхэн хувь нэмэр болохуйц судалгаа болж байгаа юм.

Монголын талын төслийн удирдагч ШУА-ийн дэд ерөнхийлөгч, Түүх,

угсаатны зүйн хүрээлэнгийн захирал, доктор Sc.D, дэд проф. Ц.Цэрэндорж, Оросын талын төслийн удирдагч, ОШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн Сибирийн салбарын Монгол, Төвөд, Буддын судлалын хүрээлэнгийн захирал, академич Б.В.Базаров нарын удирдсан хамтарсан судалгааны багийн түүхийн хэсэг нь төслийн эхний жилд XVII-XX зууны эхэн үеийн Хятад-Монгол-Оросын худалдааны харилцааны түүхийг Орос, Монголын архивын баримтад тулгуурлан орчин үеийн геополитикийн үүднээс нягтлан дүгнэх зорилгоор хоёр орны архивд ажиллаж, сэдэвт холбогдох материал цуглуулан одоо боловсруулалт хийж байна.

Цуглуулсан шинэ эх хэрэглэгдэхүүнд тулгуурлан Цайны замын түүхэн уламжлал, маршрутыг нягтлан тодруулж, Монгол Улсын хөрш орнууд руу гарах эдийн засгийн коридорын гарцыг нэмэгдүүлэхийг эрэлхийлж байна. Ингэснээр манай хөрш зэргэлдээ гурван улсын эдийн засаг, соёл, хүмүүнлэгийн харилцааны тодорхой асуудлыг өргөжүүлэхэд чухал ач холбогдолтойн дээр орчин үеийн бүс нутгийн олон талын харилцаануудын хөгжлийн үндэс суурь болох юм. Тээврийн олон төрөлт, нийлмэл дэд бүтцэд суурилсан эдийн засгийн коридорын хөгжлийн асуудал нь манай улсуудын байршиж байгаа бүс нутгийн төдийгүй Евроазийн нийт хэмжээнд нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн тулгуур асуудлуудын нэг болно. Иймээс түүхэн судалгааг орчин үеийн нийгэм эдийн харилцааны глобал асуудлын судалгаанд тусгах нь шинжлэх ухааны арга зүйн хувьд төдийгүй практикийн их ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Улмаар хамтарсан төслийн хүрээнд Гурван улсыг холбосон цайны замын хөгжилд монголчуудын оруулсан хувь нэмрийг тодруулах замаар уг цайны зам нь ялангуяа тухайн үеийн Монголын эдийн засаг, соёл зэрэг салбарт ямар үүрэг гүйцэтгэсэн, түүний түүхэн туршлага, сургамжийг өнөөгийн төвшинд нэгтгэн судалж, уг судалгааныхаа үндсэн дээр өнөөгийн тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх, эдийн засгийн коридорыг байгуулах, ашиглахад тодорхой хувь нэмэр болно хэмээн үзэж байна.

**OVERVIEW OF THE JOINT PROJECT “FROM THE TEA ROUTE TO THE MONGOLIA ‘NEW SILK ROAD’ CORRIDOR: HISTORICAL REFLECTIONS AND MODERN COOPERATION BETWEEN RUSSIA, MONGOLIA, AND CHINA.”**

*Dr. Ts. Enkhchimeg,*

*Scientific Secretary of the Institute of History and Ethnology at the Academy of Sciences, Professor*

*Dr. S. Tsolmon,*

*Leading Researcher at the Institute of History and Ethnology at the Academy of Sciences, Professor*

The Institute of History and Ethnography of the Mongolian Academy of Sciences, in collaboration with the Institute of Mongolian, Tibetan, and Buddhist Studies of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, undertook a project from 2024 to 2026 entitled “From the Tea Road to the Mongolian ‘New Silk Road’ Corridor: Historical Reflections and Modern Cooperation of Russia, Mongolia, and China.” The State Science Foundation of the Russian Federation finances this initiative.

Historically, the Mongols were the first to introduce Chinese tea to the West. In 1616-1617, Mongol Sholoy Uvashi transported Chinese tea to his envoys, who sold it to Tsar Mikhail Fedorovich of Russia. This critical event ignited interest in Chinese tea among the Russian populace, leading to the development of specialized cargo vessels for transportation across Mongolia. As a result, the Tea Road linking China, Mongolia, and Russia came into existence.

Over time, the Tea Road evolved to encompass a broader range of goods and significantly expanded its reach by the 20th century. The tea trade route, which endured for over two centuries, profoundly influenced Mongolia, Russia, and China’s economies, societies, and political landscapes. A comprehensive analysis of the tea route’s role in the historical relations among these three nations—particularly in the context of Mongolian-Russian relations—may provide valuable insights and lessons to address the contemporary issues confronting modern diplomatic ties.

The study of the tea route will examine the current state of trade, economy, and investment among three countries involved in developing an economic corridor. It will identify key issues that need attention and propose economic policy mechanisms and tools aimed at improving management, organization, and the necessary government policies and regulations to

address these challenges.

A fundamental aspect of developing this region is the creation of economic corridors that incorporate various modes of transport and integrated infrastructure. Therefore, it is essential, both for scientific methodology and practical significance, to relate the findings of historical research to contemporary global socio-economic issues, particularly concerning the development of an economic corridor connecting Russia, Mongolia, and the People’s Republic of China.

In 2015, the leaders of Mongolia, the Russian Federation, and the People’s Republic of China approved a program to establish a three-country economic corridor. This initiative is particularly important for Mongolia, a landlocked country that leverages its geographic position as the shortest route connecting Asia and Europe. It aims to expand its transport network, develop transit transport, actively engage in the global trade and economic landscape, and enhance the nation’s economic potential. The “Yekaterinburg-Naushki-Zamyn-ud-Beijing-Tianjin” trans-Mongolian corridor, approved by the Organization for Railway Cooperation, will serve as the shortest link between Asia and Europe. In line with this, the Mongolian government has incorporated the construction of this corridor into its railway transport policy and has set ambitious goals for developing both western and eastern railway infrastructure, with concrete steps already taken to advance this work.

By establishing three railway corridors connecting our northern and southern neighbours as well as Asia and Europe, our country can support our neighbours’ goal of increasing trade to \$200 billion in the coming years. This initiative will also significantly contribute to developing transport and logistics in the Eurasian region. In this context, the joint project represents a timely and interdisciplinary effort to aid the economic development of our neighbouring countries and border regions.

The project leader on the Mongolian side is the Vice President of the Academy of Sciences and the Director of the Institute of History and Ethnology, Doctor Sc.D., Associate Professor Ts. Tserendorj. Academician B.V. Bazarov, the director of the Institute of Mongolian, Tibetan, and Buddhist Studies within the Siberian Branch of the Institute of History and Ethnography of the Mongolian Academy of Sciences, leads the Russian project. This historical section of the joint research team has been working in both countries’ archives during the project’s first year. They thoroughly review the history of Sino-Mongolian-Russian trade relations from the 17th to the early 20th centuries, utilizing documents from both Russian and Mongolian archives to collect and process relevant materials on this topic from a modern geopolitical perspective.

Based on the newly gathered sources, we aim to clarify the historical traditions and routes of the Tea Road while expanding the economic corridors to Mongolia’s neighbouring coun-

tries. This endeavour is crucial for enhancing economic, cultural, and humanitarian relations among our three neighbouring nations and laying the groundwork for developing modern regional partnerships.

Developing economic corridors through diverse transportation options and integrated infrastructure will be vital for the socio-economic growth in our region and across Eurasia as a whole. Thus, incorporating historical research into examining contemporary socio-economic relations is essential for scientific methodology and practical application.

Within the framework of our joint project, we will highlight the contributions of the Mongols to the development of the Tea Route that connects the three countries. We will study the role of the Tea Route, particularly its impact on the economy and culture of Mongolia during that period, and summarize its historical experiences and lessons learned in today's context. We believe that this research will significantly contribute to addressing current challenges and establishing effective use of the economic corridors.

“从茶道到蒙古‘新丝绸之路’走廊：历史反射与  
俄、蒙、中当代合作”联合项目简介

II. 恩和其木格

（蒙古国科学院历史与民族学研究所副所长，博士，教授）

C. 朝丽梦

（蒙古国科学院历史与民族学研究所研究员，博士，教授）

蒙古国科学院历史与民族学研究所与俄罗斯科学院西伯利亚分院蒙古学、佛学与藏学研究所联合启动“从茶道到蒙古‘新丝绸之路’走廊：历史反射与俄、蒙、中当代合作”项目（2024-2026）。该项目由俄罗斯联邦科学基金资助，旨在研究历史上连接中国、蒙古和俄罗斯的茶叶贸易路线，并探讨其对当代三国经济合作的启示。

将中国茶叶首次带到西方的是蒙古人。1616-1617年，蒙古渥巴锡汗向俄罗斯沙皇米哈伊尔·罗曼诺夫派遣的代表赠送了来自中国的茶叶。从那时起，俄罗斯人对中国茶叶产生了浓厚的兴趣，并专门组织商队，通过蒙古运输茶叶。这一历史事件标志着中国茶叶通过蒙古传入俄罗斯的开端，逐渐形成了连接中国、蒙古和俄罗斯的“茶叶之路”。这条贸易路线不仅促进了茶叶的流通，还推动了三国之间的经济、文化和政治交流。随着时间的推移，茶叶之路逐渐扩展为运输其他商品的贸易通道，直至20世纪，持续了200多年的茶叶贸易对蒙古、俄罗斯和中国的经济、社会和政治产生了深远影响。研究茶叶之路在历史上的作用，特别是对蒙古与俄罗斯关系的推动作用，可以为当代三国在经济、贸易和投资领域的合作提供宝贵的历史经验和教训。通过分析茶叶之路的历史遗产，项目旨在为当代“新丝绸之路”经济走廊的发展提供借鉴。

因此，研究茶叶之路不仅有助于分析当前俄罗斯、蒙古和中国在贸易、经济和投资领域的现状及面临的问题，还能为解决这些问题提供必要的管理、组织以及政策与法规的改进建议。在此，希望通过这一联合项目提出可用于完善经济政策机制和工具的建议，从而促进三国经济走廊的发展。

区域发展的一个重要基础是基于多样化交通和复合基础设施的经济走廊发展问题。因此，将历史研究成果应用于当代社会经济关系的全球性问题，特别是俄罗斯、蒙古和中国之间经济走廊的发展，不仅在科学方法论上具有重要意义，而且在实际应用中也具有重要价值。通过将历史研究与现代经济走廊的发展相结合，可以为三国在经济合作中面临的挑战提供解决方案，并为区域经济一体化提供科学依据和实践指导。这一研究不仅有助于推动三国在经济、文化等领域的深度交流，还能为“新丝绸之路”框架下的合作提供历史经验和战略支持。

2015年，蒙古国、俄罗斯和中国的国家元首联合通过了三国经济走廊建设计划。这一计划对于我国这样一个没有出海口的国家来说，具有极其重要的意义。通过利用连接亚洲和欧洲的最便捷地理位置的优越性，扩展交通网络，发展过境运输，积极参与全球贸易经济网络，并提升国家经济能力。铁路合作组织批准的“叶卡捷琳堡-纳乌什基-扎门乌德 -北京-天津”方向的蒙古过境走廊，是连接亚洲和欧洲的最便捷走廊。在这方面，蒙古国政府不仅致力于建设该走廊，还计划构建西部和东部铁路基础设施走廊。近年来，蒙古国政府在铁路运输政策中体现了这一目标，并已开始实施具体措施。

这一经济走廊的建设不仅有助于蒙古国与邻国之间的贸易增长，还将为欧亚地区的交通和物流发展作出重要贡献。通过这一项目，蒙古国不仅能够支持邻国在未来几年内实现2000亿美元的贸易目标，还能在欧亚地区的交通和物流发展中发挥重要作用。因此，这一联合项目具有时代意义，能够为邻国及边境地区的经济发展提供跨学科的重要研究成果。

因此，我国通过连接南北邻国以及亚洲和欧洲的三条铁路走廊，不

仅能够支持邻国在未来几年内实现2000亿美元的贸易目标，还能为欧亚地区的交通和物流发展作出重要贡献。从这一角度来看，这一联合项目具有时代意义，能够为邻国及边境地区的经济发展提供跨学科的宝贵研究成果。

蒙古方面的项目负责人是蒙古国科学院副院长、院士И.策壬道尔吉，俄罗斯方面的项目负责人是俄罗斯科学院西伯利亚分院历史与民族学研究所蒙古、西藏与佛教研究所所长、院士Б.В.巴扎罗夫。联合研究团队的历史研究小组在项目的第一年，以俄罗斯和蒙古的档案资料为基础，致力于研究17世纪至20世纪初中国-蒙古-俄罗斯之间的贸易关系历史，并从现代地缘政治的角度进行深入分析。目前，研究团队正在两国档案馆开展工作，收集与主题相关的材料，并进行整理和分析。

通过这一研究，团队旨在揭示茶叶之路的历史传统和路线，并为蒙古国与邻国之间的经济走廊开辟新的路径。这不仅对三国在经济、文化和人文关系中的具体问题具有重要意义，还将为现代区域多边关系的发展奠定基础。基于多样化交通和复合基础设施的经济走廊发展问题，不仅是我国所在区域的核心问题，也是欧亚地区社会经济发展的关键问题之一。因此，将历史研究成果应用于当代社会经济关系的全球性问题研究，不仅在科学方法论上具有重要意义，而且在实际应用中也具有重大价值。

基于新收集的原始资料，研究团队致力于详细阐明茶叶之路的历史传统和路线，并寻求增加蒙古国与邻国之间经济走廊的出口机会。通过这一研究，不仅能够扩大蒙古与邻国（俄罗斯和中国）在经济、文化和人文关系中的具体问题，还将为现代区域多边关系的发展奠定基础。基于多样化交通和复合基础设施的经济走廊发展问题，不仅是我国所在区域的核心问题，也是欧亚地区社会经济发展的关键问题之一。因此，将历史研究成果应用于当代社会经济关系的全球性问题研究，不仅在科学方法论上具有重要意义，而且在实际应用中也具有重大价值。在联合项目的框架内，通过明确蒙古人在连接三国的茶叶之路发展中所作的贡献，研究茶叶之路在蒙古经济、文化等领域的作

用，并将其历史经验和教训与当代问题相结合。基于这些研究成果，项目将为解决当前面临的紧迫问题、建设和利用经济走廊提供具体的贡献。

这一研究不仅有助于揭示茶叶之路在历史上的重要性，还能为现代经济走廊的建设提供宝贵的经验和政策建议。通过将历史研究与现代经济合作相结合，项目将为俄罗斯、蒙古和中国在“新丝绸之路”框架下的合作提供科学依据和实践指导，推动三国在经济、文化等领域的深度交流与交融。



## Overview of China's Preparations for the Joint Nomination of the Great Tea Route 万里茶道联合申遗中国筹备工作概述

王风竹 **FengZhu WANG**

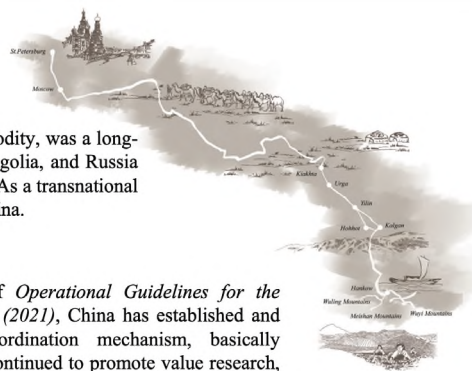
湖北省文物事业发展中心  
Hubei Provincial Cultural Relics Development Center  
万里茶道联合申遗办  
The Joint Nomination Committee of the Great Tea Route

1

### Preface

The Great Tea Route, with tea as its primary commodity, was a long-distance trade route connecting ancient China, Mongolia, and Russia from the late 17th century to the early 20th century. As a transnational heritage, it spans nine provinces (regions) within China.

In accordance with the relevant requirements of *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (2021)*, China has established and effectively implemented a cross-provincial coordination mechanism, basically completed the investigation of heritage resources, continued to promote value research, conservation and management, and international exchanges and cooperation of the Great Tea Route.



2

Contents

1. Domestic Joint World Heritage Nomination Mechanism for the Great Tea Route
2. Resource Investigation
3. Value Research
4. Conservation and Management
5. International Exchanges and Cooperation



3

## 1.Domestic Joint World Heritage Nomination Mechanism for the Great Tea Route



### 1.1 Overview of Cross-provincial Coordination Mechanism



In 2015, the nine provinces (regions) along the Great Tea Route established a cross-provincial coordination mechanism for the World Heritage nomination of the Great Tea Route's Chinese section. Hubei province took the lead in initiating the establishment of the Joint Nomination Committee of the Great Tea Route.

Each heritage site has formed a provincial, municipal, or county-level nomination leadership group. These groups, under the joint nomination framework for the World Heritage of the Great Tea Route, are responsible for specific conservation and management tasks.

4



## 1. Domestic Joint World Heritage Nomination Mechanism for the Great Tea Route

### 1.2 Regular Operation of Cross-provincial Coordination Mechanism



Since 2015, The Joint Nomination Committee of the Great Tea Route has carried out the following work:



- > Investigation and research on cultural relics of the Great Tea Route;
- > Nine provinces jointly commissioned a technical team to compile the dossier for China's Tentative List of the World Cultural Heritage;
- > The annual work conference of heritage nomination, conservation and management was convened;
- > Exhibitions of cultural relics in nine provinces (regions) along the Great Tea Route were held;
- > Annual self-driving tour competitions in China along the Great Tea Route were carried out;
- > Website construction of joint nomination for World Heritage for the Great Tea Route was strengthened.



## 1. Domestic Joint World Heritage Nomination Mechanism for the Great Tea Route

### 1.3 City Alliance

Since 2020, 30 cities along the Great Tea Route have come together to form the “City Alliance for the Protection and Joint Nomination of the Great Tea Route as World Cultural Heritage”. The secretariat for this alliance is based in Wuhan. To strengthen collaboration at the city level, the alliance has devised a three-year work plan for the joint World Heritage nomination.



Alliance Charter



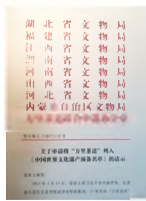
## 1. Domestic Joint World Heritage Nomination Mechanism for the Great Tea Route



Nomination Dossier

### 1.4 Listed as the *Tentative List for World Cultural Heritages of China*;

In March, 2019, the National Cultural Heritage Administration officially listed the project of the Great Tea Route into China's Tentative List of World Cultural Heritages.



Joint nomination Document of different provinces



Approval Document from the National Cultural Heritage Administration

## 2. Resource Investigation of Cultural Relics

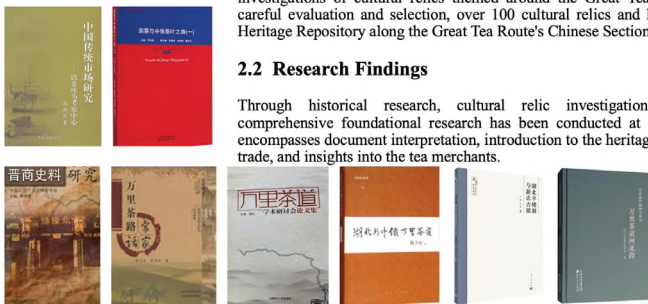


### 2.1 Heritage Repository

Since 2007, the cultural relics departments across nine provinces (regions) have undertaken continuous investigations of cultural relics themed around the Great Tea Route. From these efforts, through careful evaluation and selection, over 100 cultural relics and historic sites have been added to the Heritage Repository along the Great Tea Route's Chinese Section

### 2.2 Research Findings

Through historical research, cultural relic investigations, and archaeological endeavors, comprehensive foundational research has been conducted at various heritage sites. This research encompasses document interpretation, introduction to the heritage resources, the background of the tea trade, and insights into the tea merchants.



Related Publications

### 3. Value Research



#### 3.1 Study in the Context of World Heritage

Between 2016 and 2017, comprehensive study was conducted, resulting in a framework that sheds light on the potential Outstanding Universal Value (OUV), attributes, conservation status, and management system of the "Great Tea Route (the Chinese Section)."

Since 2017, concerted efforts have been directed towards specialized tasks, such as study on the Route's value, its transnational nomination strategies, and the preliminary assessment dossier compilation.

#### 3.2 Academic Support and Professional Seminars

Senior experts, including Mr. Bozhong LI from Peking University, who specialize in economic history, social history, cultural history, and world heritage, have been engaged as academic consultants to bolster relevant research efforts.

There have been regular convenings of academic seminars and work conferences on World Heritage Nomination, addressing themes like heritage value, evaluation systems, conservation and management, revitalization and utilization, and sustainable development.

### 4. Conservation and Management



Provincial level conservation and management planning



Heritage site conservation and management planning

#### 4.1 Management Plan

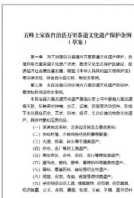
A majority of the heritage sites have initiated multi-tiered planning efforts focused on the conservation and management of provincial, municipal, and county-level heritage sites along the Great Tea Route. With these plans serving as technical guides, the multi-level management system and conservation measures will be progressively advanced to meet global heritage conservation and management standards.



## 4. Conservation and Management



Preservation and Restoration Project



Specifications (2023)

### 4.2 Conservation and Management of Heritage Sites

Leveraging the existing administrative management framework and processes, the management bodies of each heritage site persistently engage in heritage preservation, environmental enhancement, exhibition organization, and management improvements.

### 4.3 Retrospective Evaluation

In 2022, the Joint Nomination Committee of the Great Tea Route assembled a technical team to undertake a retrospective evaluation of the Route's conservation and management. This evaluation included a quantitative assessment of the management system, conservation measures, preservation of the attributes, and factors affecting the attributes for all heritage sites listed in the Tentative List. Based on these insights, recommendations were put forth to enhance the conservation and management of these heritage sites.



Framework of Retrospective Evaluation

11

## 5. International Exchanges and Cooperation



19th General Assembly of ICOMOS (2017)

### 5.1 Cooperative consensus

In December 2017, the 19th General Assembly, Scientific Symposium, and Annual Advisory Committee Meeting of ICOMOS took place in India. During this assembly, the National Cultural Heritage Administration, along with ICOMOS representatives from China, Mongolia, and Russia, reached a preliminary agreement to jointly nominate the Great Tea Route for world heritage site. The consensus was that the Great Tea Route could serve as a model for tri-national cooperation in cultural heritage preservation.

In November 2018, ICOMOS China and the related provinces along the Great Tea Route organized a work conference of joint nomination for world heritage for the Great Tea Route in Wuhan. National Cultural Heritage Administration, Mongolia, and experts from both home and abroad attended the conference. ICOMOS China and ICOMOS Mongolia signed the *Memorandum on Joint Nomination for World Heritage of the Great Tea Route*.

12

## 5. International Exchanges and Cooperation



### 5.1 Cooperative consensus

In September 2023, the Great Tea Route transnational joint nomination project was introduced to international colleagues at the ICOMOS General Assembly in Sydney, with wide interest and lively discussions.

In November 2023, the International Academic Symposium on the Nomination for the World Heritage of the Great Tea Route and the Mayors' Forum of the Cities along the Great Tea Route were held in Huangshan, China, and the representatives of the three countries signed the Memorandum of Cooperation for the Joint Nomination for the World Heritage of the Cities along the Route.



In November and December 2023, and April 2024, in Beijing, China and Moscow, Russia, the National Cultural Heritage Administration of China, ICOMOS CHINA, the technical team of the Chinese side and the Ministry of Culture, Ministry of Foreign Affairs and the National Centre for Cultural Heritage of Russia have carried out on-site and videoconferencing exchanges on the working mechanism and technical cooperation of the joint nomination for the Great Tea Route. The Russian side has confirmed the technical team to gradually promote the Great Tea Route heritage related research and preparation for the nomination in Russia.



In December 2023, experts from Hubei Province in the field of archaeology and ancient architecture went to Mongolia to carry out the docking work on the intention of technical cooperation in archaeology, conservation and repair of the Great Tea Route heritage sites.

## 5. International Exchanges and Cooperation



### 5.2 Visits to Mongolia and Russia

From October to November 2019, in line with the *Memorandum on Joint Nomination for World Heritage for the Great Tea Route* and at Mongolia's invitation, a joint investigation team visited heritage sites of the Great Tea Route in Mongolia. This team included representatives from the ICOMOS China, the Bureau of Hubei Provincial Cultural Relics, and the technical team. They engaged in extensive discussions with Urtnasan, the president of ICOMOS Mongolia, about the joint nomination efforts.

Chinese Visit to the Great Tea Route  
(the Mongolia section)

Between July and August 2023, a Chinese joint investigation team conducted inspections of several heritage sites of the Great Tea Route located in Russia.



Exchanges Between Chinese and Mongolian experts



Chinese Visit to the Great Tea Route (the Russian section)



**We sincerely hope that:**

We aim to establish a communication platform for China, Mongolia, and Russia to collaboratively pursue World Heritage status. This will further the development of a transnational coordination mechanism for nominating the Great Tea Route. We will seek upstream cooperation and support from ICOMOS and jointly advance the value recognition and sustainable management of the Great Tea Route.

## 万里茶道跨国联合申遗技术工作进展

Progress of Technical Work on the Joint

Transnational World Heritage Nomination of the **Great Tea Route**

中国建筑设计研究院建筑历史研究所  
Institute of Architectural History  
China Architecture Design & Research Group  
30/11/2024



From 2016 to the present, the Chinese team has conducted systematic research on the basic framework and core content of the nomination dossier, and has achieved stage-by-stage results, and we look forward to being validated and supported by the Mongolia's related heritage.

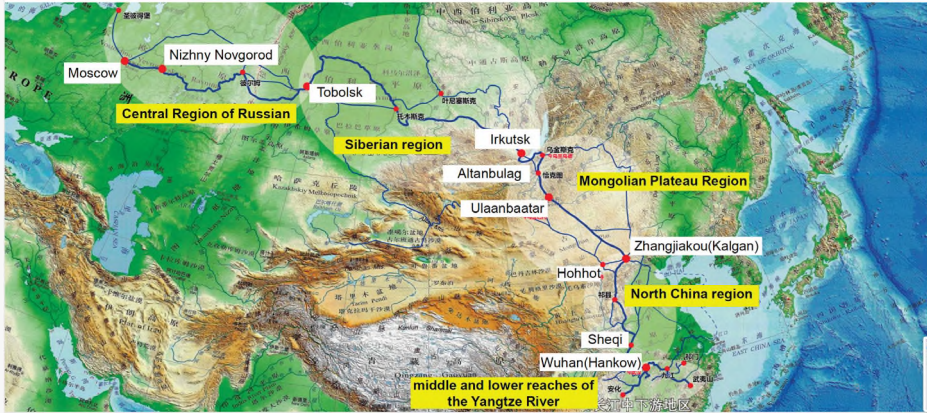
2016至今，中方就申遗文本的基本框架和核心内容进行了系统研究，取得了阶段性成果，期待得到蒙古国遗产的验证与支持。

1. Thematic Study of the Great Tea Route
2. Proposed Criteria and Potential OUV
3. Attributes and Components
4. Nomination Team and Work Plan

1

**Thematic Study of the Great Tea Route**

**a. Temporal and Spatial Framework from 17<sup>th</sup> to 20<sup>th</sup> Century; Key Nodes, Routes, and Regions**



1

**Thematic Study of the Great Tea Route**

**a. Temporal and Spatial Framework: Phases and Development**

|                                |  |
|--------------------------------|--|
| Late 17th - early 18th century | Initial development of transregional trade   |
| Early 18th - mid 19th century  | Merchant groups integrate transregional circulation markets                                    |
| Mid 19th – late 19th century   | The further integration of transregional circulation markets, while the capital markets thrive |
| Late 19th - early 20th century | Reforms in the tea industry, capital intensification, and modern enterprise transformation     |

1

## Thematic Study of the Great Tea Route

### b. Cognition of the Theme

## the Diverse Development Wisdom of the Trade System within Inland Eurasia, under the Background of Economic Globalisation from 17<sup>th</sup> to 20<sup>th</sup> Century

Other alternative themes considered but ultimately abandoned

#### - Production, Transportation, and Marketing System of Tea Trade

Main limitations:  
focus solely on tea processing and trade, with limited functional and spatiotemporal links between component parts.

#### - The Route of Cultural Exchange

Main limitations:  
lack of comprehensive outcomes or phenomena reflecting cultural exchange

#### - Social Transformation in Eurasian inland.

Main limitations:  
so ambitious that it may not be strongly supported by the nominated property

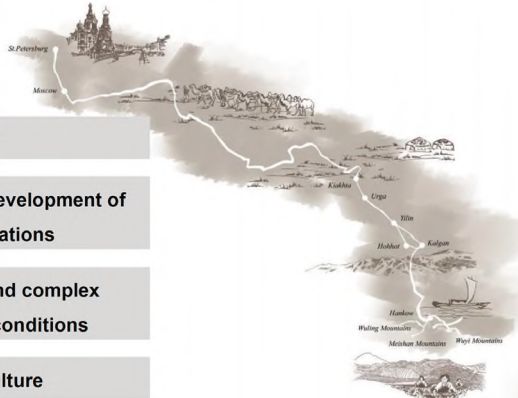
5

2

## Proposed Criteria and Potential OUV

### a. Perspectives on Potential OUV

- (ii) cross-cultural interchange
- (iii) testimony to the diverse development of modern commercial civilisations
- (v) interaction with the vast and complex natural and geographical conditions
- (vi) association with the tea culture



6

2

Proposed Criteria and Potential OUV

b. Proposed Criteria

Criterion (ii)

Exhibiting a cross-cultural interchange within inland Eurasia.

The Great Tea Route shows the rich outcomes of exchanges, as the most influential channel for economic exchanges, ethnic interactions and cultural communications in the interior area of Eurasia during this time.

Exchanges in the planning and construction of border towns, market town layout, architectural forms, production techniques and artistic creation.



Mongolian bank building founded in Hankow City



Mural of the guildhouse in Dolon

2

Proposed Criteria and Potential OUV

b. Proposed Criteria

Criterion (iii)

Exceptional and complete testimony to the diverse development of modern commercial civilisations within inland Eurasia.

The Great Tea Route is developed by the different economic regions participating in the worldwide tea trade, with active adaptation and innovation based on the social resilience.



Fancheng Dock in Qing Dynasty

Dazhimen Railway Station



Ghedian Town

Kiakhta Town (Maimachen)

This includes the border trade towns along the Great Tea Route, as well as a multi-level network of transport facilities, trading sites, and towns and settlements.

## 2 Proposed Criteria and Potential OUV

### b. Proposed Criteria

#### Criterion (v)

**An outstanding example of a service and assurance system for trade process, representative of human interaction with the vast and complex natural and geographical conditions of inland Eurasia.**

It includes the expansion of tea-planting areas, the development of transport networks, the construction of service and security sites, and the establishment of the functional towns and cities.



## 2 Proposed Criteria and Potential OUV

### b. Proposed Criteria

#### Criterion (vi)

**Directly associated with the tea culture and its global spread in the early modern period.**

#### Collaborative Research Topics

- Reach consensus on the proposed criteria and the potential OUV of the Great Tea Route.



3

Attributes and Components

Components

Transport Facilities



Yaozizhan Historic path Dazhimen Railway Station

Production Sites



Tea Hills Tea Factory

Commercial Institutions



Currency Exchange Shop Russo-Chinese Bank Building

Administrative Agency



Ancient tax office Hankow Customs House

Towns and Residential Communities



Shedian Town Chinese Merchant's House

Collaborative Research Topics

- investigate and survey the overall reserve status of the component sites along the Mongolian segment of the Great Tea Route, then select the components for nomination.
- Based on the analysis and study of the components along the Mongolian segment, support and improve the attributes system of the Great Tea Route.

3

Attributes and Components

d. Possible heritage sites in Mongolia and Russia

Mongolia



Administrative Agency  
Bogd khaanii nogoon süm, etc



Towns and Residential Communities  
Dar'ekhiin süm and the site of Maimaachen

Russia



Transport Facilities  
the old tea road in Ulan-Ude



Commercial Institutions  
Gostiny Dvor in Ulan-Ude



Administrative Agency  
Holy Trinity Selenge male Monastery in Ulan-Ude



Towns and Residential Communities  
St. Albat in Ulan-Ude

**Specialized cooperation in archaeology, conservation and restoration of key sites**  
project plan of the joint archaeology ; application for archaeological qualifications; archaeological excavation

The image contains several components:
 

- Top Left:** Text describing specialized cooperation in archaeology, conservation, and restoration of key sites, including project planning, application for qualifications, and excavation.
- Top Right:** A map of Mongolia with labels for Altanbulag (site of Maimaachen), Zonghala (Zonghala Site), and Bulantai (Bulantai Site). A red arrow points to the Altanbulag site.
- Middle Left:** An aerial photograph of an archaeological site with a red circle and yellow dashed lines indicating the excavation area.
- Middle Right:** A 3D architectural reconstruction of a site, showing a large rectangular structure with a central courtyard.
- Bottom Left:** A street-level photograph of a traditional building with a tiled roof.
- Bottom Right:** A map of Mongolia with labels for Zonghala (Zonghala Site), Bulantai (Bulantai Site), and Ulaanbaatar (Ulaanbaatar Site).

4

**Nomination Team and Work Plan**

**Academic Backgrounds and Particular Fields of the China's Nomination Team**

| Teams   | Institutions  | Particular Fields   |
|---|---|---|
| <b>Technical Team</b><br>for Nomination<br>Dossier<br>Preparation | China Architecture Design & Research Group (also prepared the World Heritage nomination dossiers for the Silk Road, Quanzhou, etc.) | World Heritage nomination, research, and conservation; architectural history study and research   |
| <b>Expert Group</b>   | Experts and scholars from research institutes and universities; ICOMOS China  | economic history, cultural history, social history, archaeology, cultural heritage research and conservation, and World Heritage nomination |

4

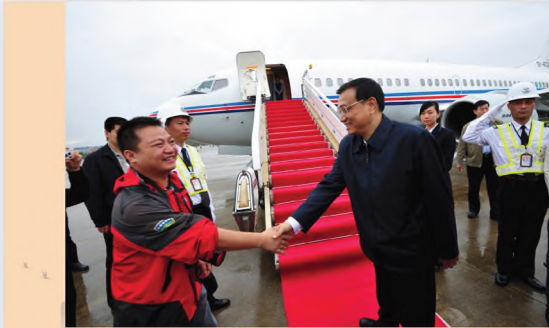
## Nomination Team and Work Plan

| Main Work                           | Expected collaborative research topics   |
|-------------------------------------|--|
| Thematic Study                      | <ul style="list-style-type: none"> <li>Reach consensus on the theme of the Great Tea Route.</li> <li>Review the historical facts and related research of the Mongolian segment of the Great Tea Route, to verify and support the over-arching concept of the Great Tea Route.</li> </ul>   |
| Proposed Criteria and Potential OUV | <ul style="list-style-type: none"> <li>Reach consensus on the proposed criteria and the potential OUV of the Great Tea Route.</li> </ul>   |
| Attributes and Components           | <ul style="list-style-type: none"> <li>Investigate and survey the overall reserve status of the component sites along the Mongolian segment of the Great Tea Route, then <b>select the components for nomination</b>.</li> <li>Based on the analysis and study of the components along the Mongolian segment, support and improve the attributes system of the Great Tea Route.</li> </ul>   |
| Transnational Nomination Strategy   | <ul style="list-style-type: none"> <li>Jointly conduct collaborative thematic studies.</li> <li>Determine the nomination strategy for the Great Tea Route and the sections for the first transnational nomination.</li> <li>China, Mongolia and Russia should include the Great Tea Route in respective <b><u><a href="#">national Tentative List</a></u></b>, <b><u><a href="#">jointly submit the Tentative List Format</a></u></b>.</li> <li>Prepare the <b><u><a href="#">Preliminary Assessment Request Format</a></u></b></li> <li>Submit the <b><u><a href="#">draft nomination dossier</a></u></b> and the <b><u><a href="#">complete nomination dossiers</a></u></b></li> </ul> |
| Technical Team and Work Plan        | <ul style="list-style-type: none"> <li>Confirm the members of <b><u><a href="#">the nomination team</a></u></b>, and implement the <b><u><a href="#">work plan</a></u></b> for thematic studies.</li> </ul>  |

15

# 万里茶道与一带一路

武夷山市万里茶路文化研究会

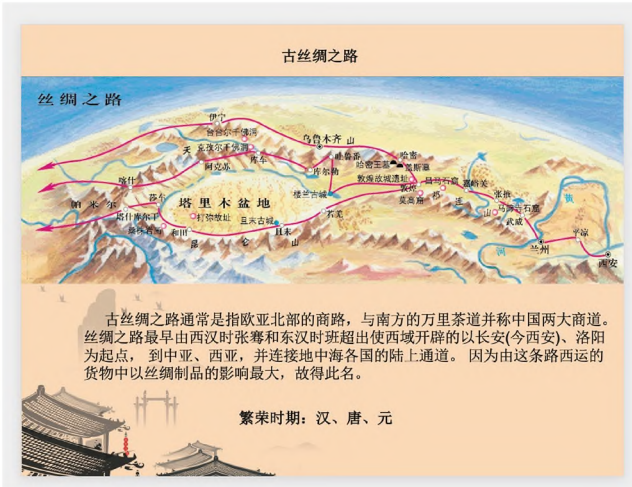


陈光源 武夷山政协常委、福建省高层次人才  
武夷山市万里茶路文化研究会 会长  
武夷山武夷人家茶叶农民专业合作社 理事长  
邹家茶府（武夷山）茶产业有限公司 大掌柜

## 目录

### CONTENTS

- 溯源（古丝绸之路与万里茶道）
- 万里茶道起航点—武夷、下梅-1680
- 万里茶道的兴盛期（1755--1845）
- 万里茶道的变迁（1845-1890）
- 一带一路与武夷茶的新机遇
- 武夷人家茶旅联盟

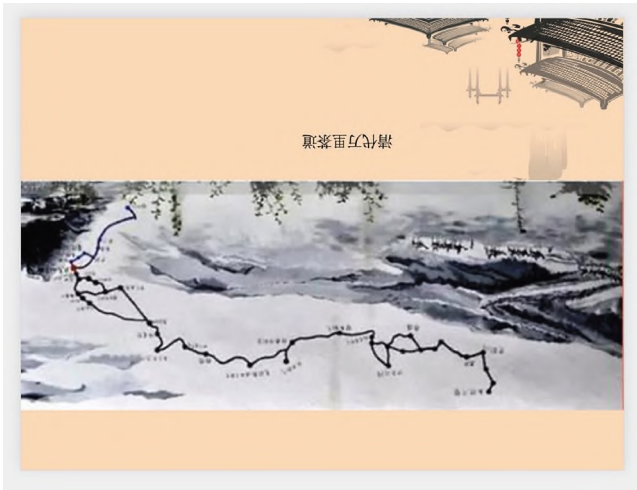


# “ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”

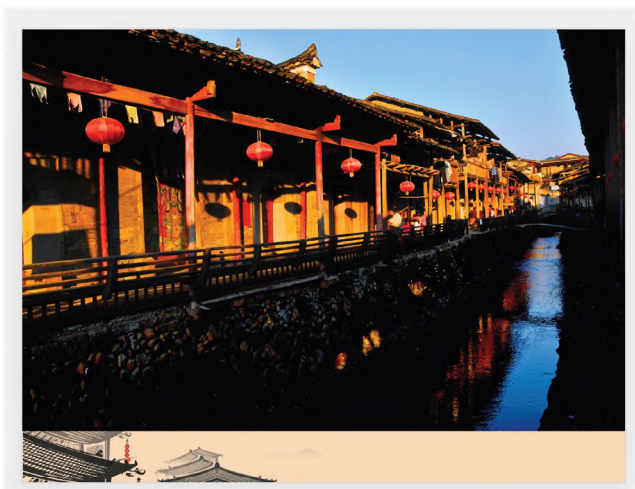
Эрдэм шинжилгээний хурал







“ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”  
Эрдэм шинжилгээний хурал



“ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”  
Эрдэм шинжилгээний хурал



邹家茶府



**茶叶之路**

1692年3月3日，俄使阿穆尔大帝向中国康熙大帝进贡茶叶，这是中俄两国间第一次茶叶贸易。阿穆尔舰队，1725年随中国使节来到北京，从此，“茶叶之路”诞生。1889年中俄签订了《恰克图条约》，确定了“茶叶之路”的贸易路线。1894年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。1904年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。1904年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。

**茶叶之路**

1692年3月3日，俄使阿穆尔大帝向中国康熙大帝进贡茶叶，这是中俄两国间第一次茶叶贸易。阿穆尔舰队，1725年随中国使节来到北京，从此，“茶叶之路”诞生。1889年中俄签订了《恰克图条约》，确定了“茶叶之路”的贸易路线。1894年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。1904年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。

**北上万里茶道起点**

**南下海上茶路起点**

1692年3月3日，俄使阿穆尔大帝向中国康熙大帝进贡茶叶，这是中俄两国间第一次茶叶贸易。阿穆尔舰队，1725年随中国使节来到北京，从此，“茶叶之路”诞生。1889年中俄签订了《恰克图条约》，确定了“茶叶之路”的贸易路线。1894年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。1904年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。

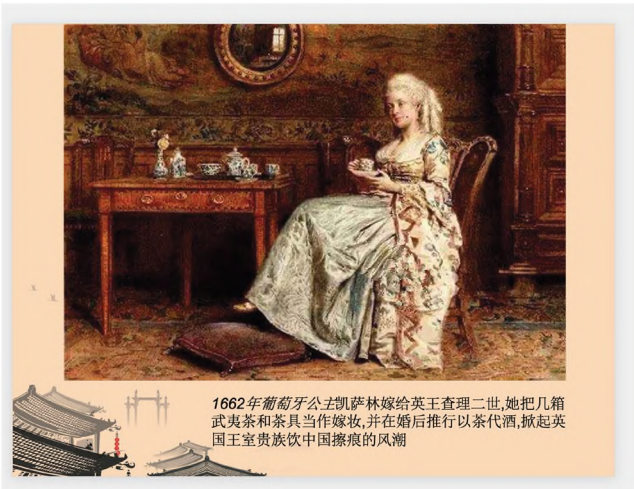
**茶叶之路**

1692年3月3日，俄使阿穆尔大帝向中国康熙大帝进贡茶叶，这是中俄两国间第一次茶叶贸易。阿穆尔舰队，1725年随中国使节来到北京，从此，“茶叶之路”诞生。1889年中俄签订了《恰克图条约》，确定了“茶叶之路”的贸易路线。1894年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。1904年11月19日，这支由175艘船组成的商队从北京出发，并于1909年2月1日返回满洲里。这是历史上规模最大的中俄茶叶贸易队。





驼队运茶



1662年葡萄牙公主凯萨林嫁给英王查理二世,她把几箱武夷茶和茶具当作嫁妆,并在婚后推行以茶代酒,掀起英国王室贵族饮中国擦痕的风潮

## 开海设关

ESTABLISHMENT OF CUSTOMS

康熙二十三年（1684），康熙皇帝实行开海贸易政策。在东南沿海设立粤、闽、江、浙四大海关，作为管理海上对外贸易的行政机构。乾隆二十二年（1757），朝廷只保留粤海关独揽管理对欧美贸易事务，广州成为海上贸易大港。

In 1684, Emperor Kangxi enacted a policy of allowing maritime trade. Four customs, in Guangdong, Fujian, Jiangsu and Zhejiang, were set up along the southeast coast. In 1757, the government announced that only Canton Customs was authorized to manage maritime trade with Europe and the United States. Guangzhou became a large maritime trade port.

### 南下海上丝绸之路

### 走粤东、通洋艘

让武夷七十二岩种走向世界

乾隆二十二年（1757）年，清政府实行“一口通商”政策，只保留广州一个口岸。自此以后，广州成为唯一对外通商的口岸。武夷茶通过广州走向世界。

## 十三行

“ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”  
Эрдэм шинжилгээний хурал



1755年-1845年海丝茶路唯一口岸



清代广州茶号





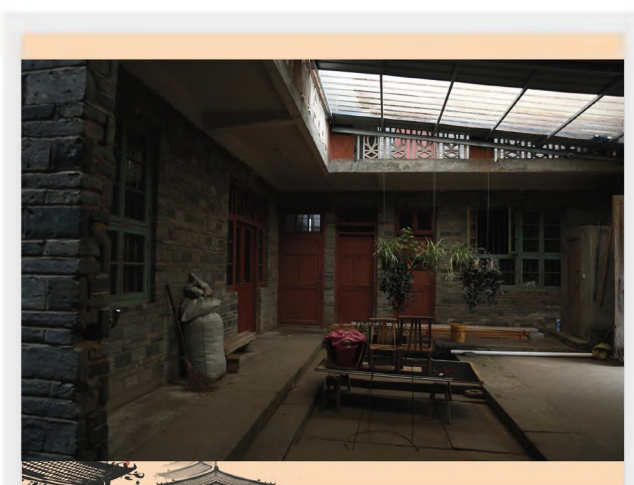




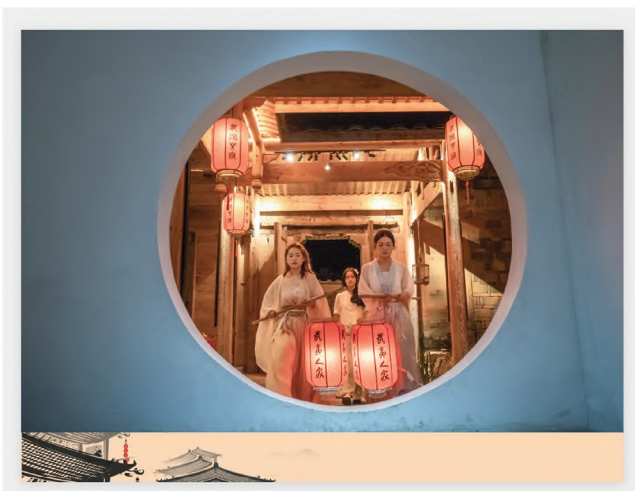
“ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”  
Эрдэм шинжилгээний хурал



“ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”  
Эрдэм шинжилгээний хурал



"ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ"  
Эрдэм шинжилгээний хурал



“ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ”  
Эрдэм шинжилгээний хурал

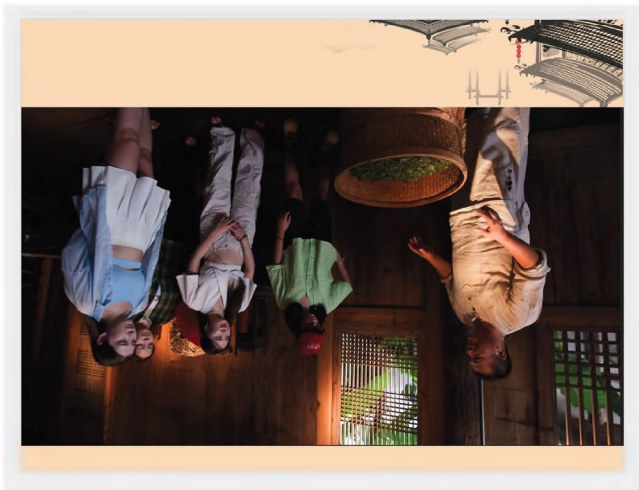


二进厅修缮前



二进厅修缮后





"ЦАЙНЫ ИХ ЗАМ БА СОЁЛЫН ӨВ"  
Эрдэм шинжилгээний хурал



Гэрэл зургийн цомог  
Photo album  
照片







